

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΑΕΙΩΜΑΤΙΚΩΝ ΣΣΕ 1985

Ο ΞΕΡΙΖΩΜΟΣ ΤΟΥ 1922

100 ΧΡΟΝΙΑ ΜΝΗΜΗΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2022

ISBN: 978-618-86158-1-6

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ ΣΣΕ 1985

**Ο ΞΕΡΙΖΩΜΟΣ ΤΟΥ 1922
100 ΧΡΟΝΙΑ ΜΝΗΜΗΣ**

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2022

ISBN: 978-618-86158-1-6

ISBN: 978-618-86158-1-6

Copyright ©2022 ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ ΣΣΕ 1985

Μικράς Ασίας 2, ΤΚ: 56224, Εύοσμος, Θεσσαλονίκη

Το παρόν αποτελεί συρραφή πηγών, ειδήσεων, γεγονότων και φωτογραφικού υλικού ελεύθερα διακινούμενων στο διαδίκτυο για λόγους ενημέρωσης (ν.2121/1993, άρθρο 18-28Γ).

Ο Σύνδεσμος Αξιωματικών ΣΣΕ 1985 δεν φέρει ουδεμία ευθύνη, άμεση ή έμμεση, αναφορικά με το περιεχόμενο και την αξιοπιστία των πηγών. Οι σύνδεσμοι προς άλλους εξωτερικούς διαδικτυακούς τόπους (πηγές), παρέχονται για διευκόλυνση, χωρίς αυτό να συνεπάγεται ότι ο Σύνδεσμος Αξιωματικών ΣΣΕ 985, ενστερνίζεται ή αποδέχεται το περιεχόμενο ή τις υπηρεσίες τους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- **ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι** Εισαγωγή
- **ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ** Ο Ελληνισμός της Δυτικής Μικράς Ασίας και του Πόντου
- **ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ** Τα αίτια και οι συνθήκες του ξεριζωμού
- **ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV** Οι επιπτώσεις
- **ΚΕΦΑΛΑΙΟ V** Η περιοχή που γεννήθηκε και μεγάλωσα
- **ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI** Οι Ποδοσφαιρικές ομάδες της προσφυγιάς
- **ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII** Οι σφαγές κατά την περίοδο 1912 - 1923
- **ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII** Ο ξεριζωμός (Φωτογραφικό υλικό)
- **ΚΕΦΑΛΑΙΟ IX** Η προσφυγική Ελλάδα (φωτογραφικό υλικό)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Συνεχίζοντας τα αφιερώματα, ο Σύνδεσμος μας, προχώρησε σε ένα νέο αφιέρωμα με τη συμπλήρωση 100 χρόνων από την Μικρασιατική Καταστροφή και τον ξεριζωμό του Ελληνισμού από την περιοχή του Πόντου και την Δυτική Μικρά Ασία.

Σκοπός αυτής της προσπάθειας είναι να καταγράψουμε τα γεγονότα, κάνοντας μια σύντομη αναφορά στην παρουσίαση του Ελληνισμού στις συγκεκριμένες περιοχές, την ανασκόπηση του ξεριζωμού το 1922, των προσφύγων που ήλθαν στην Ελλάδα και των σημαντικών πολιτικών γεγονότων πριν και μετά από αυτό (1922), αποφεύγοντας να εστιάσουμε σε πολιτικές και στρατιωτικές τοποθετήσεις¹.

Αυτό που θέλουμε, είναι να δώσουμε μια γενική, αλλά σαφή εικόνα του υπάρχοντος πολιτισμού στην περιοχή, του «ξεριζωμού» των χιλιάδων Ελλήνων του Πόντου και της Δυτικής Μικράς Ασίας, την «προσφυγιά» που ακολούθησε, την προσφορά τους και πως επηρέασαν τη διαμόρφωση της νεότερης Ελλάδας.

Υποστράτηγος ε.α. Παναγιώτης Αναστόπουλος

¹ Επεξεργασία κειμένων και φωτογραφικού υλικού, Υπτιγος ε.α. Χρήστος Χαϊδεμένος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Οσοι γνώρισαν τη Σμύρνη από κοντά ευτύχησαν να αποθαυμάσουν τις φυσικές ομορφιές της. Ο πολυταξιδεμένος και ανοιχτόμυαλος Ηρόδοτος έγραψε πως δεν αντίκρισαν τα μάτια του ωραιότερη πόλη. Ο μέγιστος ρήτορας Κικέρων κατέθεσε ότι δεν υπάρχει σημείο της πόλης που ο ταξιδιώτης δεν θα γοητευτεί από κάτι, τοπίο, αρχαιότητες ή ανθρώπους. Ο Σικελιανός στον πρόλογο του μυθιστορήματος “Αιολική γη” του Βενέζη έγραψε: “Είναι η γλυκιά ιωνική ατμόσφαιρα, είναι η κρυφή, χαμένη θαλπωρή της μυστικής του κόσμου σάρκας που απροσδόκητα ξανάρχεται και πάλι σ’ επαφή μητριαρχική μαζί μου, είναι η αγνή ιωνική πνοή του ξεχασμένου και νοσταλγημένου από με τον ίδιο πολιτισμού².”

Τόσα χρόνια μετά, οι ιστορικές αναλύσεις ασχολούνται μόνο με τον απολογισμό της προσφυγιάς και στη φρικαλεότητα των γεγονότων. Θα

² Θωμάς Κοροβίνης, “Σμύρνη: Μια πόλη στη λογοτεχνία”

έπρεπε να θυμίζουν σε όλους πως η Ιωνία, κάποτε ζούσε και ανέπνεε διαφορετικά από οποιαδήποτε άλλη ελληνική πόλη, με τη Σμύρνη να ήταν το κέντρο. Οι ιστορικοί και λαογράφοι, περιγράφουν τη Μικρά Ασία του τότε, ως μέγιστο εμπορικός κόμβο μεταξύ Ανατολής και Δύσης και κοιτίδα πολλών αρχαίων λαών και πολιτισμών.

Το ελληνικό στοιχείο, διάσπαρτο σε όλο το μήκος και το πλάτος της Ανατολίας μακροημέρευε κυρίως στην κοσμοπολίτικη Σμύρνη. Οι δε άνθρωποι που ζούσαν εκεί, Τούρκοι, Αρμένιοι, Εβραίοι, Λεβαντίνοι, ήξεραν όλοι να μιλούν ελληνικά. Η ελληνική γλώσσα είχε γίνει “η γλώσσα των εμπόρων και της καλής κοινωνίας”.

Η μουσική και τα τραγούδια ήταν πολύ έντονα στοιχεία σε καφενέδες, μπακαδοταβέρνες, γάμους και βαφτίσεις με τους οργανοπαίχτες να αποκαλούνται παιχνιδιάτορες και τα μουσικά όργανα, παιχνίδια. Στα μαγαζιά του Φραγκομαχαλά, οι ντόπιοι έβρισκαν παιχνίδια όμορφα και κουρντιστά, “από παραδείσια φτερά για τα μαλλιά των γυναικών μέχρι σκαρπίνια για Σταχτοπούτες”.

Κανείς δεν έμοιαζε να κοιμάται ποτέ σε αυτή την πόλη. Τραγούδια ακούγονταν και την αυγή, γιατί υπήρχαν κι εργάτες που δούλευαν όλη τη νύχτα στα καπνά και τελείωναν με το πρώτο φως. Εκεί να ακούσεις αμανέδες και τραγούδια με τη συνοδεία αηδονιών. Ούτε που μπορείτε να φανταστείτε αυτή την ομορφιά...”, περιγράφει στο βιβλίο της η Γιαγιά Φιλιά απ’ τα Βουρλά³.

³ “Τρεις αιώνες, μια ζωή” της Μικρασιάτισσας Φιλιάς Χαϊδεμένου

Ο Ελληνισμός της Μικράς Ασίας έχει ιστορία περίπου τριών χιλιάδων χρόνων. Κατά μεγάλες περιόδους αν όχι διαρκώς η παρουσία του ήταν κυρίαρχη από κάθε άποψη. Δημογραφική, οικονομική και πολιτιστική. Η εξασθένηση αυτής της παρουσίας σημειώθηκε στη μακρά περίοδο της τουρκικής κυριαρχίας στον ίδιο χώρο και έληξε το 1922 με την μικρασιατική καταστροφή. Με την εξάπλωση του

ελληνισμού στη Μικρά Ασία η περιοχή αυτή αρχίζει να εξελληνίζεται και έτσι σύντομα παρουσιάζονται τα πρώτα λαμπρά δείγματα του σπουδαίου πολιτισμού του. Κατά την αρχαιότητα ο λόγος, η σκέψη, η τέχνη και τα αρχαιολογικά ευρήματα (πόλεις, ναοί, δημόσια καταστήματα κ.λ.π) αλλά και τα μνημεία του λόγου. Η φιλοσοφική σκέψη, τα μαθηματικά, η Φυσική, η ποίηση και ο πεζός λόγος σημείωσαν μεγάλη εξέλιξη. Εδώ πρωτάνθισε η επική και η λυρική ποίηση. Η πολιτιστική αυτή παρουσία ήταν παρόμοια με αυτή της Ελλάδας. Και κατά τη βυζαντινή περίοδο αλλά και κατά τα νεότερα χρόνια ο Ελληνισμός της Μικράς Ασίας δεν έπαψε να προσφέρει στον πολιτισμό. Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και κυρίως κατά το 18ο αιώνα ολόκληρη η περιοχή γνώρισε μια εκρηκτική ανάπτυξη των εμπορικών συναλλαγών. Αλλά και κατά τους επόμενους αιώνες οι μικρασιάτες Έλληνες αναδείχτηκαν σε σπουδαίους εμπόρους, άλλοι είχαν βιοτεχνίες, άλλοι ασχολήθηκαν με τραπεζικές δραστηριότητες με αποτέλεσμα πολλοί να

αποκτήσουν τεράστιες περιουσίες πράγμα που το αποδεικνύει το υψηλό επίπεδο διαβίωσης πολλών από αυτούς με τα αρχοντικά και πολυτελή σπίτια που σώζονται ακόμη και σήμερα στη Σμύρνη και σε άλλες πόλεις της Μικράς Ασίας.

Μετά το διάταγμα “Χάτι Χουμαγιούν” του 1856, που επέτρεπε στους Χριστιανούς να κατέχουν γη και να συμμετέχουν στη διοίκηση, το ιδιαίτερα δραστήριο ελληνικό στοιχείο ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα στο εμπόριο, στην παραγωγή, στις κατασκευές, στη ναυτιλία και αλιεία, αλλά και σε σύγχρονες μορφές για την εποχή καλλιέργειες της γης. Εκτιμάται ότι το 80% βασικών παραγωγικών δραστηριοτήτων ανήκε σε Έλληνες και το υπόλοιπο κατά κύριο λόγο σε Αρμένιους. Επίσης σύμφωνα με την Εγκυκλοπαίδεια του ποντιακού ελληνισμού, σε αυτό το μείζον διάταγμα το άρθρο 8 όριζε: «Επειδή όλες οι θρησκείες θα λατρεύονται ελεύθερα στην αυτοκρατορία μου, κανένας υπήκοός μου δεν θα έχει δυσκολίες στη λατρεία της θρησκείας του και κατά κανέναν τρόπο δεν θα ενοχληθεί για αυτό»⁴.

Σύμφωνα με σοβαρές μαρτυρίες, από τα 391 παραγωγικά εργοστάσια που λειτουργούσαν στη Μικρά Ασία, τα 344 ανήκαν σε Έλληνες. Οι πρώτες βιοτεχνικές-βιομηχανικές μονάδες (κλωστοϋφαντουργίας, ταπητουργίας, ιματισμού, δέρματος, τροφίμων και ποτών, επεξεργασίας καπνού και διάφορων αγροτικών προϊόντων, οικοδομικών υλικών) αναπτύχθηκαν σχεδόν κατ’ αποκλειστικότητα από το ελληνικό στοιχείο.

Αλλά και στις τέχνες, στις επιστήμες και στα γράμματα οι Έλληνες ήταν οι αδιαφιλονίκητοι κυρίαρχοι, διαμορφώνοντας έτσι την ανερχόμενη αστική

⁴ <https://www.pontosnews.gr/> (Πρόσβαση 9.5.2022)

τάξη της χώρας. Σε αντίθεση με τους ορθόδοξους χριστιανούς, η άρχουσα τουρκογενής μουσουλμανική τάξη στελεχώνει το στρατό και τη δημόσια διοίκηση. Τα ευρύτερα στρώματα του μουσουλμανικού πληθυσμού ασχολούνται κυρίως με τη γεωργία, ενώ δεν είναι λίγοι εκείνοι που υπηρετούν ως κατώτερο προσωπικό Έλληνες προύχοντες.

Λειτουργούσαν και πλήθος εκπαιδευτηρίων με εξέχουσα την περίφημη Ευαγγελική Σχολή που το 1872 αριθμούσε 1.500 μαθητές και το Παρθεναγωγείο της Αγίας Φωτεινής, αργότερα Κεντρικό Παρθεναγωγείο, όπου μπορούν να σπουδάζουν οι γυναίκες. Την ίδια εποχή οργανώθηκε το Αρχαιολογικό Μουσείο , το οποίο περιλάμβανε πάνω από 3.000 αντικείμενα (αγγεία, επιγραφές , αγάλματα κ.λπ.) και αξιόλογη συλλογή νομισμάτων.

Χαρακτηριστική υπήρξε η περίπτωση του Ομήρειου Παρθεναγωγείου Σμύρνης⁵ (1881-1922). Ιδρύθηκε το 1881, ως ανώτατο παρθεναγωγείο με διδασκαλείο, από τη «Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία Σμύρνης». Αρχικά ονομαζόταν «Ελληνικόν Παρθεναγωγείον Σμύρνης». Το 1886 απέκτησε την επωνυμία «Ομήρειον» προς τιμήν του Ομήρου, του οποίου μία από τις πιθανές πατρίδες ήταν η αρχαία Σμύρνη. Ήταν πλήρες 11τάξιο με δυο τάξεις νηπιαγωγείου, πέντε ελληνικού σχολείου και τέσσερις γυμνασίου. Θεωρείτο ισότιμο με το Αρσάκειο και ήταν αριστοκρατικό σχολείο. Σε αυτό φοιτούσαν 300 περίπου μαθήτριες, οι αποκαλούμενες “Ομηρειάδες”. Οι απόφοιτες έπαιρναν πτυχίο δασκάλας και γίνονταν δεκτές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών χωρίς εξετάσεις. Στο «Ομήρειον» διδάσκονταν έξι

⁵ https://el.wikipedia.org/wiki/Ομήρειο_Παρθεναγωγείο_Σμύρνης (Πρόσβαση 9.5.2022)

γλώσσες (ελληνικά, γαλλικά, αγγλικά, γερμανικά, ιταλικά και αρμένικα), θρησκευτικά, φιλοσοφικά, γραμματολογία (αρχαία και νέα), μαθηματικά, ιστορία, γεωγραφία, φυσική, χημεία, φυσική ιστορία, κοσμογραφία, μουσική, φωνητική, χορός, ιχνογραφία, εργόχειρα και γυμναστική.

Στην περίοδο πριν τη Μικρασιατική Καταστροφή ήταν ένα από τα σημαντικότερα εμπορικά κέντρα της Μεσογείου. Αξίζει να σημειωθεί ότι η αξία των εμπορικών εξαγωγών από το λιμένα της υπερέβαινε κατά πολύ την αντίστοιχη των εισαγωγών.

Πέρα όμως από θαλάσσιο εμπόριο θα πρέπει να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στην εξάπλωση του σιδηροδρομικού δικτύου που ήταν τότε κάτι το εντυπωσιακό και συνέβαλε σημαντικά στην ανάπτυξη της περιοχής. Από το 1856 είχαν ξεκινήσει οι εργασίες για τη σιδηροδρομική σύνδεση Σμύρνης – Αϊδινίου (Aydin). Η γραμμή αυτή γρήγορα ολοκληρώθηκε και συνέχισε στην ενδοχώρα διατρέχοντας την κοιλάδα του Μαιάνδρου, περνώντας από το Ναζιλί (Nazili) μέχρι το Εγκριντίρ (Egkrintir). Πλήθος εργοστάσια και βιομηχανικές μονάδες χτίστηκαν κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής και αυξήθηκε σημαντικά ο αριθμός των κατοίκων στις γειτονικές περιοχές⁶. Το 1863 δόθηκε άδεια και ξεκίνησαν οι εργασίες για μια άλλη σιδηροδρομική γραμμή που ξεκίνησε από τη Σμύρνη και μέσω της Μαγνησίας, του Κατσαμπά και της Φιλαδελφείας ανέβαινε στη δύσβατη περιοχή του Ουσάκ (Usak) και διασχίζοντας το υψίπεδο της κεντρικής Μικράς Ασίας έφθανε στο Αφιόν Καραχισάρ (Afyon Karahisar). Η σιδηροδρομική σύνδεση επεκτάθηκε το 1910 από τη διακλάδωση Σμύρνης-

⁶ <https://clioturbata.com/απόψεις/ottoman-railway/> (Πρόσβαση 9.5..2022)

Σόμας (Soma-İzmir) προς Πάνορμο και Προποντίδα. Παράλληλα συνεχίσθηκε η ανάπτυξη του σιδηροδρομικού δικτύου που είχε ξεκινήσει

στα τέλη του 19ου αιώνα με τη γραμμή Βοσπόρου–Αγκύρας μέσω Εσκή Σεχίρ (Eskişehir) όπου διακλαδιζόταν για Αφίον Καραχισάρ και Ικόνιο

(Konya) καθώς και με τη γραμμή Βαγδάτης από το Ικόνιο και τα Άδανα (Adana) που περνούσε μέσα από την οροσειρά του Ταύρου (Toros Dağları).

Την περίοδο 1914-15 στη Μικρά Ασία κατοικούσαν 48 εθνότητες. Απ' αυτές οι σημαντικότερες σύμφωνα με έρευνα του 1986 από το Πανεπιστήμιο Τύμπιγκεν (Tübingen), ήταν: 2.568.351 Έλληνες Χριστιανοί Ορθόδοξοι, 18.000 Καθολικοί, 14.461 Μελχίτες, 5.500 Διαμαρτυρόμενοι, 2.379 Κόπτες, 637.268 Αρμένιοι. Οι Τούρκοι ήταν μόνο 1.802.697. Στον αριθμό αυτό συμπεριλαμβάνονται και περί τις 500.000 «Τούρκοι» Κρυπτοχριστιανοί. Όπως βλέπουμε το μεγαλύτερο μέρος και αναμφισβήτητα το δημιουργικότερο ήταν Ελληνικό. Οι συμβίωση των Ελλήνων με άλλες πληθυσμιακές ομάδες ήταν απόλυτα αρμονική. Πάντα οι Έλληνες μπορούσαν να συμβιούν ειρηνικά ανάμεσα σε άλλους λαούς απολαμβάνοντας τον σεβασμό όσων μπορούσαν να αντιληφθούν την αξία τους και να διδαχθούν από τον πολιτισμό τους.

Αυτό έχει την εξήγησή του: Όπως γνωρίζουμε στην αρχαιότητα η Ελλάδα δεν ήταν ένα ενιαίο κράτος αλλά ένα σύνολο αυτονόμων κρατών που βρισκόταν σε συνεχή επαφή με τους απανταχού διεσπαρμένους ομογενείς που συμβιούσαν απόλυτα αρμονικά με άλλους λαούς. Ο Ελληνισμός ούτε τότε ούτε μετέπειτα είχε όρια, ενώ παντού ήταν στοιχειό κυρίαρχο με το πνεύμα του και με τις διαχρονικές αξίες του. Μέσα σ' αυτό το καθαρά αρχαιοελληνικό πνεύμα που διατηρήθηκε ακόμα και μετά από πολλές γενεές, άνθισε και καρποφόρησε ο Μικρασιατικός Ελληνισμός κάτω από συνθήκες καθόλου ευνοϊκές.

Όπως είναι γνωστό οι Τούρκοι μετά την κατάρρευση της Αυτοκρατορίας μας άρχισαν τους διωγμούς του Ελληνικού στοιχείου. Η Μικρά Ασία δεν μπορούσε να έχει διαφορετική μοίρα. Όπλο του κατακτητή ήταν ο βίαιος εξισλαμισμός. Ο Ελληνισμός μέχρι ένα σημαντικό σημείο συρρικνώθηκε αλλά μπόρεσε να επιβιώσει κάτω από τη Σκέπη της Εκκλησίας. Οι Τούρκοι ταύτιζαν το έθνος με τη θρησκεία. Έτσι ο Οικουμενικός Πατριάρχης και κατ' επέκταση και ο κάθε Αρχιερέας ήταν ο Μιλλιέτμπασης (Millet Başı) δηλαδή εθνάρχης. Γι' αυτό οι δημογέροντες οι πρόκριτοι και γενικά κάθε λαϊκός αντιπρόσωπος βρισκόταν κάτω από την επίβλεψη και τη δικαιοδοσία του θρησκευτικού αρχηγού του. Οι Χριστιανικές Κοινότητες των Ελλήνων της Μικράς Ασίας αποτελούσαν παράδειγμα καλής και αυτοκυριαρχημένης κοινωνίας με συλλογική δράση.

Με τις γενναιόδωρες εισφορές πλουσίων ευεργετών λειτουργούσαν αξιοζήλευτα σχολεία, αξιόλογα νοσοκομεία και άλλα ιδρύματα. Ακόμα και σε μικρά αστικά κέντρα υπήρχαν ελληνικές λέσχες, φιλολογικές εταιρίες και φιλανθρωπικά σωματεία. Στον Πόντο για παράδειγμα, υπήρχαν έξι Μητροπόλεις που είχαν συνολικά 1.037 σχολεία με 1.247 διδάσκοντες και 73.205 διδασκόμενους και λειτουργούσαν 1.100 εκκλησίες με 1.600 ιερείς και πολλά μοναστήρια. Το μεγαλύτερο ποσοστό των κατοίκων του Πόντου είχε βασική απασχόληση τη γεωργία. Καλλιεργούσαν σιτάρι σίκαλη και καλαμπόκι, ενώ άφθονα ήταν και τα λαχανικά, οι πατάτες και τα φασόλια. Παράλληλα ήταν αναπτυγμένη η κτηνοτροφία και η αλιεία.

Σε αντίθεση με τους Μικρασιάτες του Πόντου και της ενδοχώρας, οι κάτοικοι των δυτικών παραλίων αποτελούσαν μια ανομοιογενή ομάδα σε

ότι αφορά την ενασχόληση τους. Υπήρχαν εργατικοί χωρικοί που ασχολούντο με τα έφορα κτήματα τους, κυρίως με την καλλιέργεια σταφυλιών και ελιάς, επιτυχημένοι καταστηματάρχες στα αστικά κέντρα και μεγάλος αριθμός διανοομένων και επιστημόνων που μαζί με τους ευκατάστατους εμπόρους ήταν το επίκεντρο του εθνικιστικού κινήματος ερχόμενοι σε διαρκή επαφή με τους αντίστοιχους ομογενείς όλου του κόσμου και ιδιαίτερα της Κωνσταντινουπόλεως και της Αλεξανδρείας. Το υψηλό βιοτικό επίπεδο, η συνεχής επαφή με την υπόλοιπη Ελλάδα και η ενασχόληση με τη ναυτιλία συνέβαλε στη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας. Η Σμύρνη ήταν το μεγαλύτερο πνευματικό κέντρο της Μικράς Ασίας με κυρίαρχο στοιχείο το Ελληνικό. Αριθμούσε πριν την Καταστροφή 376.000 κατοίκους διαφόρων εθνοτήτων. Οι 165.000 ήταν Έλληνες, 80.000 ήταν Οθωμανοί Τούρκοι, 55.000 οι Εβραίοι, 40.000 οι Αρμένιοι, 6.000 οι Λεβαντίνοι και υπήρχαν και άλλες 30.000 από διάφορα άλλα έθνη.

Οι Τούρκοι την αποκαλούσαν Γκιαούρ Ισμίρ (Gkiaour Izmir) που σημαίνει «Σμύρνη των Απίστων» δηλαδή των μη μουσουλμάνων. Σημαντικός πνευματικός πόλος η «Ευαγγελική Σχολή» που ξεκίνησε να λειτουργεί από τις αρχές του 18ου αιώνα με διάφορες ονομασίες. Παράλληλα είχαν ιδρυθεί πολλά ελληνικά σχολεία που με την κλασική παιδεία καλλιέργησαν την ανάπτυξη των εθνικών ιδεωδών στους ελληνόπαιδες και αγάπη για την γλώσσα τους, με σκοπό τη διατήρηση της εθνικής τους συνειδήσεως και την υπερηφάνεια της καταγωγής τους. Το 1773 η Υψηλή Πύλη με φερμάνι παραχώρησε στην ελληνική κοινότητα των Κυδωνιών (Ayvalik) σημαντικά προνόμια και εξουσίες τοπικής αυτονομίας για οικονομικούς λόγους. Το εξαγωγικό εμπόριο ελαιόλαδου και σαπουνιού καθώς και άλλες σημαντικές

εμπορικές δραστηριότητες συνετέλεσαν στην μεγάλη οικονομική ανάπτυξη της πόλεως. Η ευημερία της πόλεως συνεχίσθηκε κανονικά μέχρι την Καταστροφή, με μια προσωρινή αλλά μεγάλη κάμψη που προκλήθηκε από τα βαριά αντίποινα των Τούρκων για την Ελληνική Επανάσταση⁷.

Η Μικρά Ασία, η... «πατρίδα των αιμάτων και των δραμάτων»⁸, η γη, την οποία πολλοί θέλησαν, πολλοί τραγούδησαν και πολλοί δάκρυσαν ακούγοντας την ιστορία της. Ανέκαθεν πατρίδα των Ελλήνων, παρά τις αδιάκοπες προσπάθειες για ξεριζωμό και πλήρη αφανισμό τους, «στέκει» ακόμα εκεί μαρτυρώντας την ιστορία της.

Πολλοί νομίζουν σήμερα ότι οι Έλληνες κατοίκησαν μόνο τα παράλια της Μ. Ασίας, άποψη που «ακυρώνεται» από τους χάρτες τόσο των αρχαίων χρόνων όσο και των βυζαντινών. Περίπου 20.000.000 Έλληνες υπήρχαν σε όλο το εύρος της Μ. Ασίας και έγιναν περισσότεροι κατά την βυζαντινή περίοδο, όταν επί Αυτοκράτορα Ηρακλείου και εξής μιλάμε ξανά για μία αμιγώς ελληνική αυτοκρατορία. Λέω «ξανά» καθώς οι Έλληνες είχαν επικρατήσει πολλές φορές αριθμητικά στην Μ. Ασία σε όλο το μήκος της ιστορίας της.

Για την περιοχή του πόντου τα πράγματα είχαν πάρει άσχημη τροπή πολύ πιο πριν. Βασικό πρόβλημα επί Τουρκοκρατίας υπήρξαν οι εξισλαμισμοί. Φαινομενικά, οι Κρυπτοχριστιανοί ασπάζονταν το Ισλάμ – γνωστοί από γραπτές μαρτυρίες ως Κρωμλήδες ή Κρωμιώτες και Σταυριώτες.

⁷ <http://www.elzoni.gr/html/ent/112/ent.33112.asp> (Πρόσβαση 9.5.2022)

⁸ Όπως την χαρακτήρισε ο μεγάλος Κωστής Παλαμάς

Ο λαός τούς αποκαλούσε «δίπιστους» και «κλωστούς» (γυριστούς). Οι περιοχές της Τόνγιας και του Όφι ποταμού, δυτικά και ανατολικά της Τραπεζούντας, εξισλαμίστηκαν ομαδικά το 17ο αιώνα, αλλά ακόμη και σήμερα χρησιμοποιούν την ποντιακή διάλεκτο.

Με το Χάττι Χουμαγιούν (Hatt-iHumayun), μεταρρυθμιστικό διάταγμα, εκδοθέν το 1856, ενάμιση μήνα προ της υπογραφής της Συνθήκης Ειρήνης των Παρισίων, η οποία τερμάτιζε τον Κριμαϊκό Πόλεμο, φανερώνεται η πραγματική θρησκευτική πίστη των Κρυπτοχριστιανών. Αναπτύχθηκε το θέατρο, ειδικά μετά το Τανζιμάτ (1856), με τη χρήση της ποντιακής διαλέκτου ή της ελληνικής. Επιπλέον, μετά το 1830 συντελεί στην αφύπνιση της εθνικής συνείδησης. Πόλεις όπως η Τραπεζούντα δεν διέφεραν ως προς την εκπαίδευση από τη Σμύρνη ή την Κωνσταντινούπολη με τη διδασκαλία και ξένων γλωσσών, όπως της γαλλικής⁹.

Αν και το 1910 η Βουλή των Νεοτούρκων στα πλαίσια της αναμόρφωσης του νομοθετικού συστήματος της Τουρκίας αποδέχτηκε την ύπαρξη χριστιανών εντός των περιοχών επιρροής των τουρκικών αρχών, η κατάσταση δεν άλλαξε. Οι Έλληνες του Πόντου επιστρέφοντας στην ενδοχώρα για μια νέα εποχή ανάπτυξης, κατάφεραν να προωθήσουν την παιδεία, τη λατρευτική ζωή, τις τέχνες, το εμπόριο, τη γεωργική οικονομία, τη βιοτεχνία, μεταλλουργία, τη ναυπηγική. Όλα έδειχναν ότι ο Πόντος εξελισσόταν σε μεγάλη δύναμη πράγμα που φάνηκε και από την ανάγκη μεταβολής της πολιτειακής οργάνωσης της περιοχής· εμφάνιση αστικής

⁹ www.neoskosmos.com

τάξης και αυτόνομου πολιτεύματος, της λεγόμενης «Ποντιακής Δημοκρατίας».

Από το 1916 ως το 1923 η κατάσταση άρχισε να αλλάζει αρνητικά για τους Ποντίους. Οι αλληπάλληλες εχθρικές επιθέσεις των φανατισμένων Νεοτούρκων, οι λεηλασίες ναών, οι διωγμοί και τα βασανιστήρια ήταν φαινόμενα της καθημερινότητας τους. Άλλοι κατέφευγαν στη γείτονα Ρωσία κι άλλοι έπεφταν ως διωκόμενοι Χριστιανοί.

Την περίοδο αυτή η ιερά μονή Παναγίας Σουμελά γνώρισε το απάνθρωπο πρόσωπο του θρησκευτικού φανατισμού. Το μοναστήρι βρέθηκε σε

κατάσταση πολιορκίας. Οι ευρισκόμενοι μέσα σ' αυτό μοναχοί αλλά και πιστοί πέρασαν δύσκολες στιγμές ωστόσο αποφάσισαν να το εγκαταλείψουν στα μέσα Απριλίου του 1916 αναζητώντας καταφύγιο κοντά στις ρωσικές φρουρές¹⁰.

¹⁰ Δημοσίευμα της εφημερίδα της εποχής «Αργοναύτης»

Οι Έλληνες πολιτικοί και οι Μεγάλες Δυνάμεις βρέθηκαν μπροστά σε ένα δυσεπίλυτο πρόβλημα. Το «ποντιακό ζήτημα». Οι λανθασμένοι χειρισμοί και οι σκόπιμες – όπως αποδείχτηκε – κωλυσιεργίες είχαν ως αποτέλεσμα τον αφανισμό του ποντιακού ελληνισμού.

Το σχέδιο εξόντωσης των Ποντίων από Νεότουρκους και Κεμαλιούς ήταν πια μία πραγματικότητα. Η ελληνικότητα ήταν μία ιδιότητα που έπρεπε να εκλείψει.

Έτσι, πραγματοποιήθηκε η Γενοκτονία του παρευξείνιου Ελληνισμού. Άντρες εξαθλιωμένοι στα «τάγματα εργασίας» ή «τάγματα θανάτου» όπως οι Ελληνοπόντιοι αποκαλούσαν, γυναικόπαιδα σφαγιασμένα, ναοί λεηλατημένοι, λαός ξεριζωμένος, ορφάνια, ψυχολογική και σωματική βία, καταστροφή περιουσιών, εξευτελισμός, άσβεστο μίσος εναντίον των Ελλήνων.

Το 50% περίπου των Ελληνοποντίων αφανίστηκαν την περίοδο αυτή.

Παρά τους ανηλεείς διωγμούς μεγάλο ποσοστό Ελληνογενών εξακολουθεί να ζει, το ίδιο πολυπληθές, μέχρι σήμερα στην Μ. Ασία. Οι ξεχασμένοι Έλληνες, θύματα του γεννιτσαρισμού των Οθωμανών¹¹, παραμένουν στην περιοχή ως κρυπτοχριστιανοί.

¹¹ «Ποια Τουρκία, ποιοι Τούρκοι». Φράγκος Φραγκούλης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ III

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΟΥ ΞΕΡΙΖΩΜΟΥ

Ετος σταθμός για τον Ελληνισμό το 1922. Μια ιστορία με χιλιάδες θύματα, νεκρούς και ζωντανούς, η οποία αποτελεί τομή στη σύγχρονη ιστορία της Ελλάδας. Ας πάμε όμως λίγα χρόνια πίσω, να θυμηθούμε τα ιστορικά γεγονότα που προηγήθηκαν και οδήγησαν σε αυτή την πρωτοφανή σφαγή και μετανάστευσή των Ελλήνων της Μικράς Ασίας.

Το 1917, μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση¹², η Ρωσία κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, σταμάτησε τις εχθροπραξίες εναντίον της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι Δυτικοί φοβήθηκαν το νέο καθεστώς και αναγκάστηκαν να βρουν τρόπους για να αναχαιτίσουν την πιθανή επίθεση των Μπολσεβίκων, στα εκκενούμενα από τους Γερμανούς εδάφη της Ρωσίας. Ήθελαν με αυτό τον τρόπο να δοθεί χρονικό περιθώριο για τη δημιουργία νέων κρατών, να ανασυγκροτηθεί η Πολωνία, η Τσεχοσλοβακία και τα καταστραφέντα κράτη της Ρουμανίας και της Σερβίας.

Οι Μπολσεβίκοι είχαν ήδη υπό την κυριαρχία τους τις μεγάλες πόλεις (Πετρούπολη, Μόσχα κλπ), αλλά στην ύπαιθρο συναντούσαν ισχυρή αντίσταση από τις τσαρικές και άλλες αντικομμουνιστικές δυνάμεις. Οι μεγάλες χώρες της Δύσης βρήκαν την ευκαιρία να επέμβουν στο πλευρό

¹² Ένοπλη εξέγερση των στρατιωτών, των εργατών και των αγροτών πρώτα της Αγίας Πετρούπολης και κατόπιν της υπόλοιπης Ρωσίας, που καθοδηγήθηκε από το κόμμα των Μπολσεβίκων και τον ηγέτη τους, Βλαντιμίρ Λένιν.

των αντεπαναστατών, έχοντας ξεμπερδέψει από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο¹³.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος¹⁴, με προτροπή των Γάλλων, αποστέλλει χιλιάδες Έλληνες στρατιώτες στη μεσημβρινή Ρωσία (σημερινή Ουκρανία) στις αρχές του 1919, για να βοηθήσουν τα στρατεύματα να καταπνίξουν την επανάσταση των Μπολσεβίκων. Έτσι, ένα χρόνο μετά την απόφαση της σοβιετικής εξουσίας να χαρίσει τα χρέη της Ελλάδας, οι πρώτοι Έλληνες στρατιώτες (34ο Σύνταγμα Πεζικού) αποβιβάστηκαν στην Οδησό και τέθηκαν υπό γαλλική διοίκηση.

Στην περιοχή της Ουκρανίας, η κατάσταση ήταν αρκετά περίπλοκη. Ουκρανοί εθνικιστές, οπαδοί του Τσάρου, τοπικοί οπλαρχηγοί, στρατηγοί και πρίγκιπες με προσωπικές πολιτικές φιλοδοξίες, ένοπλες οργανώσεις, πολιτικοί και στρατιωτικοί σχηματισμοί των Μπολσεβίκων δημιουργούσαν μια κατάσταση γενικευμένης σύγχυσης. Μέτωπο δεν υπήρχε, ούτε κανείς γνώριζε ποιος είναι ακριβώς ο εχθρός.

Στις 5 Απριλίου, έγινε η γενική επίθεση και ενώ το 3ο Σύνταγμα Πεζικού, υπό τον Κονδύλη, απέκρουσε με επιτυχία το κύμα, το αμυντικό μέτωπο κατέρρευσε με άτακτη υποχώρηση προς Οδησό. Ο Γάλλος στρατηγός Νερέλ, διέταξε γενική υποχώρηση και νέα σύμπτυξη στην Οδησό, στο τελευταίο προγεφύρωμα, το οποίο και είχε οργανώσει αμυντικά το Ελληνικό 7ο Σύνταγμα Πεζικού.

¹³ <https://www.sansimera.gr/articles/802> (Πρόσβαση την 6.5.2022)

¹⁴ <https://www.sansimera.gr/biographies/939> (Πρόσβαση την 6.5.2022)

Δεν είχαν όμως υπολογίσει την ιδιαίτερα εχθρική στάση των κατοίκων, απέναντι στις εκστρατευτικές δυνάμεις, τις οποίες θεωρούσαν δυνάμεις κατοχής, και εναντίον των οποίων έβαλλαν από τα νώτα, με αποτέλεσμα, ο στρατηγός Νερέλ να διατάξει όλες τις δυνάμεις να διαπεραιωθούν στη δεξιά όχθη του Δνείστερου μεταξύ Μπεντέρι¹⁵ (Bender ή Tighina)¹⁶ και Άκερμαν¹⁷ (Bilhorod-Dnistrovskiy)¹⁸, με τους Μπολσεβίκους να σταματούν την προέλασή τους, στον Δνείστερο.

¹⁵ Γνωστό ως Tighina, είναι μια πόλη εντός των διεθνώς αναγνωρισμένων συνόρων της Μολδαβίας.

¹⁶ <https://el.wikipedia.org/wiki/Μπεντέρι> (Πρόσβαση 6.5.2022)

¹⁷ Σημερινό Bilhorod-Dnistrovskiy, ιστορικά γνωστό ως Akkerman, είναι μια πόλη, δήμος και λιμάνι που βρίσκεται στη δεξιά όχθη του Δνείστερου στην περιφέρεια της Οδησσού της νοτιοδυτικής Ουκρανίας.

¹⁸ <https://en.wikipedia.org/wiki/Bilhorod-Dnistrovskiy> (Πρόσβαση 6.5.2022)

Οι συνέπειες υπήρξαν ολέθριες για τον Ελληνισμό της Κριμαίας. Ως αντίποινα, οι Μπολσεβίκοι εξαπέλυσαν διωγμούς και δολοφονίες Ελλήνων της περιοχής, ενώ ένα τεράστιο κύμα προσφύγων άρχισε να φθάνει στην Ελλάδα, αφού τους απαγόρευσαν οι Άγγλοι και Γάλλοι σύμμαχοι να αποβιβαστούν στην Κωνσταντινούπολη που ήταν ο αρχικός προορισμός τους.

Πολλοί Έλληνες, ρωσικής υπηκοότητας, τουφεκίστηκαν μεταξύ των οποίων ο επιφανής Αμπατιέλος, με το πρόσχημα ότι δεν κατέβαλαν τις αναγκαστικές εισφορές που τους επιβλήθηκαν. Η ελληνική παροικία της Οδησσού φερόταν να υπέστη τα μέγιστα. Η δε κατάσταση των απόρων Ελλήνων, σύμφωνα με αναφορά του προξενείου της Ολλανδίας, στο οποίο είχαν καταφύγει προκειμένου να μεριμνήσει για την τελικά επάνοδό τους στην Ελλάδα, ήταν απελπιστική και ιδιαίτερα κρίσιμη, κάνοντας λόγο για επιτακτική ανάγκη διορισμού προξένου.

Ειδικότερα για τις ελληνικές παροικίες του Κιέβου, Χερσώνας και Νικολάιεφ, όπου ήταν η έδρα του ελληνικού προξενείου σημειώθηκαν μεγάλες διαρπαγές. Τα αρχεία κάηκαν, τα έπιπλα κλάπηκαν ή καταστράφηκαν, ενώ οι προξενικές σφραγίδες αφαιρέθηκαν και τα οικήματα αποδόθηκαν σε άλλους ενοικιαστές. Τα δε οικήματα και εμπορεύματα επιφανών Ελλήνων που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν καταφέροντας να διαφύγουν κατά τις στρατιωτικές επιχειρήσεις λεηλατήθηκαν και καταστράφηκαν ολοσχερώς.

Τα αποτελέσματα της εκστρατείας στην Κριμαία ήταν τραγικά για τους 23.551 Έλληνες που εκστράτευσαν τυπικά εναντίον των Μπολσεβίκων και

κατ' ουσίαν εναντίον των Ρώσων, καταστροφικά για τη Μικρασιατική Εκστρατεία και τη Στρατιά της Μικράς Ασίας, καταστροφικά για τον ελληνισμό του Πόντου και της Μικράς Ασίας, κατ' επέκταση δε καταστροφικά για το σύνολο του ελληνισμού.

Αμέσως μετά την αποβίβαση των Γάλλων και του ελληνικού στρατού στην Κριμαία, όπως ήταν φυσικό, οι Μπολσεβίκοι εστράφησαν προς τον Κεμάλ¹⁹, καθιστώντας τον έτσι επίκεντρο του ενδιαφέροντος όλων των γεωπολιτικών παραγόντων που είχαν συμφέροντα και σχεδιασμούς στη Μικρά Ασία και την Ανατολή.

Επιστέγασμα αυτών, η συμμαχία των Νεότουρκων του Κεμάλ με τους επαναστάτες του Λένιν, την οποία ουσιαστικά διευκόλυνε η συμμετοχή του ελληνικού κράτους σε αυτό τον πόλεμο.

Στις 12 Ιουλίου 1920, δημοσιεύτηκε η εφημερίδα «Εμπρός» με τίτλο «Ο Κεμάλ μπολσεβίκος!». Η εφημερίδα επικαλούμενη το πρακτορείο Reuters, αναγγέλλει ότι «η κυβέρνηση της Μόσχας σκέφτεται να αποστείλλει όσον

το δυνατόν ταχύτερον στρατιωτικήν συνδρομή προς τους Κεμαλιστάς». Και συνεχίζει: «Τηλεγράφημα εκ Κωνσταντινουπόλεως αγγέλλει ότι ο Κεμάλ απηύθυνε προκήρυξιν προς τους πληθυσμούς της Μικράς Ασίας καθαρώς

¹⁹ https://el.wikipedia.org/wiki/Μουσταφά_Κεμάλ_Ατατούρκ (Πρόσβαση 6.5.2022)

μπολσεβικικήν, εξαίρων τα αγαθά του σοβιετισμού». Και το συμπέρασμα που καταλήγει: «Θα έλεγε κανείς πως η Ελλάδα έφτασε στην Ουκρανία με τον τρόπο που την διακρίνει. Ενθουσιώδης υπερβολικά, ανοργάνωτη υπερβολικά, αστόχαστη υπερβολικά. Εκεί πολέμησε ηρωικώς υπερβολικά και ηττήθηκε σιωπηρώς υπερβολικά».

Τον Ιούλιο του 1920, υπογράφηκε Συνθήκη των Σεβρών²⁰ (Το πλήρες κείμενο εδώ), με την οποία με την οποία γεννιόταν η Ελλάδα "των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών" ενώ την 1η Νοεμβρίου 1920, ο Βενιζέλος ηττήθηκε στις εκλογές που ο ίδιος προκάλεσε και τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου, μετά από δημοψήφισμα, επέστρεψε στην Ελλάδα, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος. Η εξέλιξη αυτή δυσaráεστησε τους Συμμάχους που άλλαξαν στάση απέναντι στη χώρα μας με τις γνωστές τραγικές συνέπειες.

Παράλληλα οι διπλωματικές σχέσεις μεταξύ μπολσεβίκων και Τούρκων κεμαλικών, πήγαιναν πολύ καλά και στις 19 Νοεμβρίου 1920, με τη Συνθήκη του Alexandropol²¹, οι δυο πλευρές μοίραζαν την Αρμενία και αποκτούσαν κοινά σύνορα. Είχε αρχίσει η αποστολή όπλων και χρυσού σε πολύ μεγάλες ποσότητες, με πρώτη αποστολή, όπως γράφει ο αείμνηστος Νεοκλής Σαρρής, που έγινε με τον Χαλίλ Πασά που μετέφερε στους κεμαλικούς χρυσό αξίας 100.000 οθωμανικών λιρών και με δεύτερη το Σεπτέμβριο, όπου ο Γιουσούφ Κεμάλ (Τεγκισρέκ) παρέδωσε στον Κεμάλ 1.000.000 χρυσά ρούβλια.

²⁰ [https://el.wikipedia.org/wiki/Συνθήκη_των_Σεβρών_\(Ελλάς_-_Τουρκία\)](https://el.wikipedia.org/wiki/Συνθήκη_των_Σεβρών_(Ελλάς_-_Τουρκία)) (Πρόσβαση 6.5.2022)

²¹ http://www.ime.gr/chronos/13/gr/foreign_policy/facts/15.html (Πρόσβαση 6.5.2022)

Στις 16 Μαρτίου 1921, στη Μόσχα, υπογράφηκε ανάμεσα στη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας (Grand National Assembly of Turkey) και τη Ρωσική Σοβιετική Ομοσπονδιακή Σοσιαλιστική Δημοκρατία (Russian Soviet Federative Socialist Republic - SFSR), η λεγόμενη Μόσχα²² (Treaty of Moscow) ή Συνθήκη Αδελφούςνης (Treaty of Brotherhood). Επικεφαλής της SFSR ήταν ο Βλαντιμίρ Λένιν²³ και επικεφαλής της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας ήταν ο Κεμάλ Ατατούρκ.

ΒΛΑΝΤΙΜΙΡ ΛΕΝΙΝ

Εκείνο το διάστημα η ΕΣΣΔ δεν είχε ιδρυθεί (αυτό έγινε το 1922), ενώ η διεθνώς αναγνωρισμένη τουρκική κυβέρνηση εκείνη την εποχή, ήταν αυτή του σουλτάνου Μεχμέτ VI (6ου), ο οποίος είχε υπογράψει τη Συνθήκη των Σεβρών και που την είχε αποκηρύξει ο Κεμάλ. Φυσικά, η επίσημη τουρκική κυβέρνηση δεν κλήθηκε στη Μόσχα.

Ορισμένοι εσφαλμένα, ταυτίζουν τη Συνθήκη της Μόσχας με τη Συνθήκη του Καρς που υπογράφηκε αργότερα. Η Συνθήκη του Καρς, αποτελεί συνέχεια της Συνθήκης της Μόσχας αλλά δεν είναι η ίδια μ' αυτή.

Σύμφωνα με τη Συνθήκη της Μόσχας, η Τουρκία παραχώρησε στη Γεωργία το Βατούμ και την περιοχή βόρεια του χωριού Σαρπ (Sarp), ενώ πήρε από τη Ρωσία το Καρς (το οποίο είχε περιέλθει στη Ρωσία το 1878 με τη Συνθήκη

²² <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Moscow-1921> (Πρόσβαση 6.5.2022)

²³ https://el.wikipedia.org/wiki/Βλαντίμιρ_Λένιν (Πρόσβαση 8.5.2022)

του Βερολίνου) και το Αρνταχάν. Παράλληλα, οι μπολσεβίκοι αναγνώρισαν την εθνικιστική ηγεσία υπό τον Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ, ως τη μόνη κυβέρνηση στην Τουρκία.

Μια παράγραφος που εμπεριέχεται και που μας ενδιαφέρει, μεταφέρεται αυτούσια από την Εγκυκλοπαίδεια Britannica στη διαδικτυακή της έκδοση, στο λήμμα «Treaty of Moscow, 1921».

"As a result of the treaty, the Soviets supplied the nationalists with weapons and ammunition which Turks used successfully in a war against Greece in 1921-22". Δηλαδή «Ως (ένα) αποτέλεσμα της Συνθήκης, οι Σοβιετικοί προμήθευσαν τους εθνικιστές με όπλα και πυρομαχικά τα οποία οι Τούρκοι (τα) χρησιμοποίησαν με επιτυχία σε ένα πόλεμο ενάντια στην Ελλάδα το 1921-22»²⁴.

Την Άνοιξη του 1921, ενόψει της διαφαινόμενης καταστροφής στη Μικρά Ασία, η Σοβιετική κυβέρνηση επεδίωξε να έρθει σε επαφή με την κυβέρνηση των Αθηνών, προσφέροντας τη μεσολάβησή της για να βρεθεί μια δίκαιη λύση ειρήνης με την Τουρκία του Κεμάλ.

Ο Σοβιετικός απεσταλμένος, ανακοίνωσε στον Κορδάτο: «Η Σοβιετική Ένωση είναι πρόθυμη να βοηθήσει την Ελλάδα να βγει από το αδιέξοδο της μικρασιατικής εκστρατείας. Πρώτα θα παύσει να ενισχύει υλικώς και ηθικώς τον Κεμάλ και δεύτερο θα ασκήσει την επιρροή να αυτονομηθεί μια παραλιακή ζώνη της Μικρασίας, όπου κατοικούν πολλοί χριστιανοί. Για να εξασφαλιστεί η αυτονομία της περιοχής αυτής θα σταλθεί διεθνής στρατός

²⁴ <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Moscow-1921> (Πρόσβαση 6.5.2022)

από Ελβετούς, Σουηδούς και Νορβηγούς, από χώρες δηλαδή που δεν πήραν μέρος στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Για να υποστηρίξει την άποψη αυτή η Σοβιετική Ένωση ζητεί σαν αντάλλαγμα την αναγνώρισή της, έστω και ντε φάκτο». Εκείνο το διάστημα και η Αγγλία είχε αναγνωρίσει τη Σοβιετική εξουσία, ενώ ντε φάκτο βρισκόταν στο Λονδίνο και ο πρώτος σοβιετικός διπλωματικός αντιπρόσωπος.

Φυσικά, δεν ήταν ο μοναδικός λόγος για τη μικρασιατική καταστροφή του 1922 η βοήθεια των μπολσεβίκων στον Κεμάλ. Ο εσωτερικός διχασμός και η επάνοδος του Κωνσταντίνου ήταν ένας βασικός λόγος όπως και η μεταστροφή της στάσης Γάλλων και Ιταλών υπέρ της Τουρκίας.

Η κατάσταση σε γεωπολιτικό επίπεδο έγινε ακόμα πιο δύσκολη για την Ελλάδα, αφού η άνοδος στην εξουσία των φιλοβασιλικών και η παλινόρθωση της βασιλείας, μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920, έδωσαν το άλλοθι που επιζητούσε το Λονδίνο για να εγκαταλείψει τη χώρα στην τύχη της. Οι εξελίξεις κατέστησαν τον Κεμάλ καθοριστικό παράγοντα εξελίξεων στην Μικρά Ασία, γεγονός που υποχρέωσε τη Γαλλία και την Ιταλία να αναθεωρήσουν την πολιτική τους και να στραφούν πλέον προς τον Κεμάλ και να εξομαλύνουν τις σχέσεις μαζί του, εγγράφοντας υποθήκες για την επόμενη μέρα στη Μικρά Ασία.

Όσο ο Κεμάλ υπέγραφε συμφωνίες με τους Μπολσεβίκους και διαχειριζόταν με ιδιαίτερη επιδεξιότητα το ενδιαφέρον που έδειχναν πλέον προς το κίνημά του η Γαλλία, η Ιταλία και η Αγγλία, **η Ελλάδα μόνη και έρημη, παγιδευμένη στη γεωπολιτική της ένδεια**, βούλιαζε μέρα με τη μέρα στο βούρκο του Μικρασιατικού Μετώπου. Η παρουσία του διαδόχου

Κωνσταντίνου στο Μικρασιατικό Μέτωπο και οι επικές νίκες του ελληνικού στρατού σε όλα τα μέτωπα, το 1921, δεν ήταν αρκετές για να βγάλουν την Ελλάδα από το αδιέξοδο, ελλείψει γεωπολιτικού και στρατηγικού σχεδιασμού και ερεισμάτων.

Η Συνθήκη του Καρς (Treaty of Kars)²⁵ υπογράφηκε στις 13 Οκτωβρίου 1921 στην τουρκική, σήμερα, πόλη Καρς και επικυρώθηκε στο Ερεβάν, την πρωτεύουσα της Αρμενίας στις 11 Σεπτεμβρίου 1922, προέβλεπε εκκένωση της Κιλικίας από τα γαλλικά στρατεύματα και παράδοση μεγάλης ποσότητας οπλισμού του στρατού της Γαλλίας που βρισκόταν εκεί στους Τούρκους, αν και οι Γάλλοι γνώριζαν ότι αυτά θα χρησιμοποιούνταν εναντίον των Ελλήνων.

Είχε προηγηθεί, την άνοιξη του 1921, ιταλοτουρκική συμφωνία (Σύμφωνο Sforza-Bekin Sami), με την οποία οι Ιταλοί κεφαλαιούχοι αποκτούσαν δικαίωμα προτεραιότητας στα σαντζάκια Αττάλειας, Μούλγου και Μποντούρ και η Ιταλία όφειλε να υποστηρίξει την απόδοση της Θράκης και της Σμύρνης στην Τουρκία, να αποσύρει τα στρατεύματά της από τη Μικρά Ασία και έδινε την άδεια στους κεμαλικούς να προμηθευτούν πολεμικό υλικό από την ιταλική ζώνη στην Αττάλεια.

Οι Βρετανοί κράτησαν σαφώς καλύτερη στάση, ιδιαίτερα λόγω του φιλέλληνα Υπουργού λόρδου Κόρζον (Lord Curzon of Kedleston²⁶) ο οποίος σχεδόν πάντα, υπερασπιζόταν τις θέσεις της χώρας μας.

²⁵ https://el.wikipedia.org/wiki/Συνθήκη_του_Καρς (Πρόσβαση 6.5.2022)

²⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/George_Curzon,_1st_Marquess_Curzon_of_Kedleston (πρόσβαση 6.5.2022)

Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, οι Έλληνες της Πόλης, της Ιωνίας και του Πόντου, άνθρωποι προκομμένοι και δημιουργικοί, πήραν στα χέρια τους την οικονομία, και πρωτοστάτησαν στην πνευματική ζωή της Ανατολής. Κατά καιρούς, το μένος και ο θρησκευτικός φανατισμός των Τούρκων ξεσπούσε με μανία πάνω τους. Τότε ο Ελληνισμός θρηνούσε θύματα.

LORD CURZON of KEDLESTON

Με την άνοδο των νεότουρκων του Κεμάλ, αναπτύχθηκε ο παντουρκισμός ή παντουρανισμός που, εν σπέρματι, προϋπήρχε και παλαιότερα. Σύμφωνα με το δόγμα αυτό, "όσοι δεν είναι Τούρκοι πρέπει να χαθούν από τη μητέρα πατρίδα". Οι Κεμαλιστές ήθελαν να δημιουργήσουν εθνική συνείδηση στο μωσαϊκό των λαών της Μικράς Ασίας που για κοινό χαρακτηριστικό τους είχαν μόνο τη μουσουλμανική

πίστη.

Πριν από την τελική επικράτηση του Κεμάλ, το δόγμα αυτό στην πράξη εφαρμόστηκε με τη σφαγή των Χαλδαίων στις αρχές του αιώνα και λίγο αργότερα με τη μεγάλη γενοκτονία 1,5 εκ. Αρμενίων και 350.000 Ελλήνων - Ποντίων. Τα θύματα αυτής της θηριωδίας είχαν υποπέσει σ' ένα πρωτόγνωρο "έγκλημα": ήταν Αρμένιοι ή Έλληνες.

Το καταρρέον γραφειοκρατικό Οθωμανικό κράτος και το αντιδραστικό ρατσιστικό Κεμαλικό καθεστώς, θέλοντας ν' αντιπαρατεθεί με τις ζωντανές

και ανερχόμενες οικονομικά και κοινωνικά δυνάμεις (Έλληνες και Αρμενίους) και να απαλλαγεί απ' αυτές, συμμαχίσε με τις πλέον περιθωριοποιημένες ομάδες του Τοπάλ Οσμάν και του Κεχαγιά και διέκοψαν βίαια τη διαδικασία εξέλιξης των λαών της περιοχής.

Η ελληνική καταγωγή και η ορθόδοξη χριστιανική πίστη των Ποντίων, στάθηκε αιτία για το βιολογικό αφανισμό τους, μέσω του οποίου οι Τούρκοι απέφυγαν την αναμενόμενη σύγκρουση των δύο εθνοτήτων.

Δύσκολα ανθρώπινος νους μπορεί να συλλάβει τις μεθόδους και τα μέσα που χρησιμοποίησαν οι Τούρκοι για να πετύχουν τους σκοπούς τους: βιασμοί, αρπαγές περιουσιών, λεηλασίες, πυρπολήσεις, εξορίες, καταναγκαστικά τάγματα εργασίας, βασανισμοί, λιμοκτονίες απαγχονισμοί, ομαδικές σφαγές, 353.000 Πόντιοι θύματα των τούρκικων ορδών. Όταν η γενοκτονία πλέον συντελέστηκε, ο υπαρκτός και ορατός φόβος ολοκληρωτικού αφανισμού του Ποντιακού ελληνισμού προκάλεσε τη βίαιη μετακίνηση των ποντιακών χριστιανικών πληθυσμών προς Ελλάδα, Σοβιετική Ένωση και αλλού.

Τρία πράγματα απασχολούσαν τη δυτική διπλωματία. Η κατάλυση του νεαρού σοβιετικού κράτους, που λειτουργούσε με την ακτινοβολία του, ως πόλος έλξης για το παγκόσμιο εργατικό κίνημα, και το ξαναμοίρασμα του κόσμου, οι νέες αγορές και η ιδιοποίηση των πηγών ενέργειας, κυρίως του πετρελαίου. Η εκστρατεία στην Ουκρανία είναι ακριβώς η πρακτική έκφραση αυτών των επιδιώξεων, στην οποία ο Ελευθέριος Βενιζέλος ενέπλεξε την Ελλάδα, χωρίς να υπάρχει κανένας απολύτως εθνικός λόγος.

Εκείνος ο πόλεμος δεν ήταν δικός μας. Ο Ευάγγελος Αβέρωφ²⁷ το αναγνωρίζει, έστω και έμμεσα, με την απάντηση που έδωσε στον Τούρκο συνάδελφό του το 1957 από το βήμα του ΟΗΕ: «... ο πόλεμος αυτός έγινε, διότι προσεκλήθημεν όπως συμμετάσχουμε εις αυτόν υπό της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας, οι οποίαι, δυνάμει της Συνθήκης των Σεβρών,

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΒΕΡΩΦ

εισέβαλαν εις την Μικράν Ασίαν και εκάλεσαν την Ελλάδα να καταλάβει την ακτήν... Πρέπει να αναγνωρίσωμεν ότι η Τουρκία απήντησεν με μίαν υπερηφάνειαν και μίαν γενναιότητα, η οποία της έδωσε την εθνικήν της ανεξαρτησίαν... ήτο πόλεμος συμμαχικής κατακτήσεως εις την οποίαν η Ελλάς εκκλήθη να λάβει μέρος, αλλά βεβαίως δεν ήτο ελληνικός πόλεμος». (Εφημερίδα «Το Βήμα» 24/12/1957).

Έτσι όταν πανικόβλητος ο μικρασιατικός πληθυσμός, την ημέρα που οι Τούρκοι μπήκαν στη Σμύρνη και άρχιζε πλέον η τραγωδία του ξεριζωμού και της προσφυγιάς, επιχειρούσε τη διάσωσή του, το μόνο που έκαναν τα συμμαχικά πολεμικά σκάφη (11 αγγλικά, 2 ιταλικά, 5 γαλλικά και 3 αμερικάνικα) ήταν να στείλουν τους ναύτες τους, για να προστατεύσουν τα εθνικά τους προξενεία και τις εθνικές τους αποστολές, ενώ τις ίδιες ώρες τα πληρώματά τους κλωτσούσαν απάνθρωπα όσους προσπαθούσαν μέσα στην απόγνωσή τους να σκαρφαλώσουν στα καράβια και τους έριχναν στη

²⁷ https://el.wikipedia.org/wiki/Ευάγγελος_Αβέρωφ (Πρόσβαση 7.5.2022)

θάλασσα. Όσο για τους Πόντιους που έφταναν εξαθλιωμένοι στην Κωνσταντινούπολη, οι «σύμμαχοί» μας έδειξαν την ίδια αναλγησία, αφού δεν έδειξαν καμία συγκίνηση για το δράμα τους για κάποια υποτυπώδη, έστω, περίθαλψη και στέγαση.

Τον Αύγουστο του 1922 ο τουρκικός στρατός άρχισε να φθάνει στα περίχωρα της Σμύρνης. Το μέτωπο είχε καταρρεύσει λίγες ημέρες νωρίτερα και πολλοί άντρες του ελληνικού στρατού αναζητούσαν καταφύγιο στα παράλια, λαβωμένοι και απογοητευμένοι.

Σάββατο 27 Αυγούστου 1922. Χιλιάδες χριστιανοί της Σμύρνης κατευθύνονται από νωρίς προς την προκυμαία. Φυσικά δεν ήταν συνωστισμός στο λιμάνι, αφού οι τουρκικές δυνάμεις βρίσκονται σε απόσταση αναπνοής και παντού στην πόλη υψώνονται τουρκικές σημαίες.

Από τους Τούρκους, πρώτοι μπήκαν στην πόλη οι τσέτες, δηλαδή οι άτακτοι μαχητές που ακολουθούσαν το στρατό του Κεμάλ. Θα ακολουθήσουν, την ίδια ημέρα και την επομένη, 28 Αυγούστου, και άλλες ομάδες τσετών και μεγάλα τμήματα τακτικών τουρκικών δυνάμεων. Ο Νουρεντίν πασάς θα αναλάβει τη διοίκηση της πόλης. Αμέσως άρχισαν τις θηριωδίες. Εκτέλεσαν όσους άντρες έβρισκαν μπροστά τους, έκαναν πλιάτσικο στα σπίτια και άρπαζαν από τις γυναίκες χρυσαφικά και τιμαλφή. Έφτασαν στο σημείο να κόβουν τα δάχτυλα ή τα αφτιά για να πάρουν δαχτυλίδια και σκουλαρίκια. Την ίδια εκείνη νύχτα, θα παραδοθεί στον όχλο ο μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος, θα κακοποιηθεί βάνανυσα και θα βρει μαρτυρικό θάνατο.

Την Τετάρτη 31 Αυγούστου, η πόλη θα παραδοθεί στις φλόγες. Μέσα σε δέκα ώρες, η φωτιά θα εξαπλωθεί σε πλάτος δύο μιλίων. Η φωτιά κατέκαψε

όλη την πόλη, εκτός από τη μουσουλμανική και την εβραϊκή συνοικία, Η φωτιά σήμανε το οριστικό τέλος της μακραίωνης παρουσίας του ελληνισμού στη Μικρά Ασία. Μέχρι την καταστροφή της Σμύρνης στην πόλη ζούσαν 270.000 άνθρωποι εκ των οποίων οι 140.000 ήταν Έλληνες, 80.000 μουσουλμάνοι Τούρκοι, 20.000 Εβραίοι και 12.000 Αρμένιοι. Η Γκιοσύρ Ιζμίρ, η «άπιστη» Σμύρνη, όπως την αποκαλούσαν οι Τούρκοι, χάθηκε στις φλόγες.

Η ιστορική έρευνα έχει αποδείξει ότι ο εμπρησμός της Σμύρνης ήταν αποτέλεσμα οργανωμένου σχεδίου των Τούρκων, ωστόσο κάποιοι ανιστόρητοι υποστηρίζουν ότι την έβαλαν φεύγοντας οι Έλληνες. Αρκετοί την αποδίδουν σε ατύχημα, ενώ έχει ερευνηθεί ακόμα και η κατεύθυνση του αέρα, στην προσπάθεια να απαντηθεί το εύλογο ερώτημα, πώς κατάφεραν οι μουσουλμανικές συνοικίες, να βγουν αλώβητες από την καταστροφή. Η φωτιά, που ξέσπασε στην αρμένικη συνοικία, ονομάστηκε από πολλούς Τούρκους απλώς «πυρκαγιά», ενώ στην ουσία ήταν ο εμπρησμός μιας εθνότητας και εθνικός ξεριζωμός.

Την ώρα που η φωτιά κατέστρεφε σπίτια και περιουσίες, οι Τούρκοι σκότωναν, κακοποιούσαν και εξευτέλιζαν με κάθε τρόπο τους Έλληνες. Όσοι κατάφεραν να γλιτώσουν από τα χέρια των διωκτών, έτρεχαν στο λιμάνι κι εγκατέλειπαν την πόλη. Πολλοί έπεφταν ακόμα και στη θάλασσα για να σωθούν. Ο απολογισμός ήταν τραγικός, μιας και ήταν φανερός ο ρόλος των συμμαχικών δυνάμεων, οι οποίες στην πλειονότητά τους, έμειναν προκλητικά αμέτοχες.

Το απόγευμα της 5ης Δεκεμβρίου του 1922 έκλεισε η αυλαία της Μικρασιατικής καταστροφής. Ούτε ένας Έλληνας στρατιώτης δεν πατούσε πια στην páτρία γη. Οι φλόγες και η οσμή του αίματος είχαν αντικαταστήσει τη θαλάσσια αύρα του Αιγαίου που χάιδευε από χιλιάδες χρόνια την όμορφη Σμύρνη όπου λαμποκοπούσε και μεγαλουργούσε η ίδια η Ελλάδα. Στα χαλάσματα της νύμφης της Ιωνίας, έπεσε ολόκληρος ο Μικρασιατικός και ο Ποντιακός ελληνισμός.

Ακολουθούν οι ώρες του ξεριζωμού και της οδυνηρής προσφυγιάς. Η προσφυγιά έμοιαζε με κοινωνικό τσουνάμι. Εκατοντάδες χιλιάδες άντρες, γυναίκες, παιδιά, γέροι, ρακένδυτοι, ξυπόλυτοι, στοιβάζονται σε πλοία και αποβιβάζονται ως «χύδην φορτίο» στα λιμάνια της Θεσσαλονίκης, του Πειραιά και αλλού. Αφήνουν πίσω τους προγόνους τους, ανθρώπους νεκρούς από το λεπίδι των Τούρκων, το βιός τους, τη μισή τους ζωή. Το επίσημο ελληνικό κράτος τους αντιμετωπίζει με μεμψιμοιρία, με ολιγωρία ακόμα και με καχυποψία. "Τουρκομερίτες" και "Τουρκόσποροι" είναι τα προσβλητικά επίθετα που αποδίδουν στους πρόσφυγες κάποιοι που φοβήθηκαν για τις δουλειές τους, για την κοινωνία τους, για τις συνήθειές τους.

Οι πρόσφυγες είχαν έρθει σε μια χώρα, μικρή και φτωχή. Οι συνθήκες ζωής τον πρώτο καιρό ήταν τραγικές. Η Αθήνα, η Θεσσαλονίκη και οι άλλες πόλεις περιτριγυρίζονταν από ατέλειωτα στρατόπεδα με σκηνές και ένα άθλιο δίκτυο ύδρευσης και αποχέτευσης. Και το ψωμί λιγοστό που μοιράζονταν σε συσσίτια. Και από πάνω οι αρρώστιες ο τύφος και η ευλογιά που θέριζαν τους δυστυχισμένους πρόσφυγες. Για να αποσοβηθεί ο

κίνδυνος επιδημιών, αμερικανικές φιλανθρωπικές οργανώσεις δημιούργησαν υγειονομικό σταθμό (καραντίνα) στη Μακρόνησο, όπου γινόταν έλεγχος σε όσους επέβαιναν στα πλοία που μετέφεραν τους πρόσφυγες. Άλλες οργανώσεις μοίραζαν φάρμακα και παρείχαν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη στους πρόσφυγες.

Οι Έλληνες που ζούσαν στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας ήταν τα πρώτα θύματα της ανταλλαγής. Υποχρεώθηκαν σε μια μαρτυρική πορεία οκτακοσίων χιλιομέτρων κάτω από τραγικές συνθήκες. Ανθρώπινα ράκη έπρεπε να πορευτούν μέσα σε ένα εχθρικό περιβάλλον, και με κίνδυνο ζωής από τις συμμορίες των Τούρκων εθνικιστών.

Στήνονται οι πρώτοι καταυλισμοί και συνοικισμοί. Καλλιθέα, Σούρμενα, Καισαριανή, Κοκκινιά, Νέα Ιωνία, Νέα Χαλκηδόνα, Νέα Σμύρνη, Νέα Κερασούντα, Νέα Τραπεζούντα, Σαμψούντα, Νέα Ερυθραία, Νέα Αγχίαλος, Νέα Αρτάκη, Νέα Μενεμένη, Νέα Κίος, Καλαμαριά, Χαριλάου, Τούμπα. Και πολλές άλλες νέες πόλεις των προσφύγων, όπου μέσα στην αρχική τους φτώχεια, λάμπει η καθαριότητα, και ξεχωρίζει η ζωντάνια και η δημιουργικότητα.

Μαζί με τους πρόσφυγες ήρθε και ο τρόπος ζωής που εντάχθηκε και καθιερώθηκε στη σημερινή ελληνική πραγματικότητα. Αυτό δεν αφορά μόνο τις επιστήμες, τα γράμματα, τις τέχνες, τη μουσική, το ρεμπέτικο τραγούδι, αλλά και τις απλές συνήθειες της καθημερινής μας ζωής. Το παστίτσιο, ο μουσακάς, το σουβλάκι, τα σουτζουκάκια, το πεϊνιρλί, και δεκάδες άλλες γεύσεις, πρωτοδοκιμάστηκαν εδώ, μετά το 1922. Μόνο σ' ένα τομέα δεν τα πήγαν καλά οι Πόντιοι και οι Μικρασιάτες: στην πολιτική.

Κι αυτό γιατί ήταν άνθρωποι του "δώσε και όχι του πάρε", ευθείς, ειλικρινείς, ασυμβίβαστοι και συχνά αψείς. Οι Πόντιοι και οι Μικρασιάτες δυσκολεύονται να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις των δολοπλοκιών της ίντριγκας, της υποκρισίας και της ραθυμίας της ελληνικής κοινωνίας.

Η «Μεγάλη Ιδέα²⁸» μπαίνει στο φέρετρο της Ιστορίας.

Η ταφόπετρα ρίχνεται με τη συνθήκη της Λωζάνης²⁹ τον Αύγουστο του 1923 ([Το πλήρες κείμενο εδώ](#)), σύμφωνα με την οποία μετακινήθηκαν από τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη στην

Ελλάδα 1.650.000 Οθωμανοί υπήκοοι, χριστιανικού θρησκειύματος και από την Ελλάδα στην Τουρκία 670.000 Έλληνες υπήκοοι, μουσουλμανικού θρησκειύματος, ορίζοντας ως σύνορο μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας τον Έβρο ποταμό.

Η θρησκεία και όχι η εθνικότητα αποτέλεσε το βασικό κριτήριο για την ανταλλαγή.

²⁸ https://el.wikipedia.org/wiki/Μεγάλη_Ιδέα (Πρόσβαση 7.5.2022)

²⁹ https://el.wikipedia.org/wiki/Συνθήκη_της_Λωζάνης (Πρόσβαση 7.5.2022)

Το 1922, η χρονιά που σηματοδοτεί την τραγωδία των χαμένων πατρίδων της Ανατολής, ταυτόχρονα είναι και ο εφελθικός χρόνος για την οικονομική άνθηση της μητροπολιτικής Ελλάδας. Αποτελεί πλέον κοινό τόπο η διαπίστωση ότι η σημαντική οικονομική και ειδικότερα η βιομηχανική ανάπτυξη που παρατηρείται μετά το 1922, έχει ως κύρια κινητήρια δύναμη τους Πόντιους και Μικρασιάτες πρόσφυγες.

Οπλισμένοι με άγνωστες μέχρι τότε για την παλιά Ελλάδα δεξιότητες και τεχνογνωσία, με ευρηματικότητα, ενεργητικότητα και εργατικότητα, αναπτύσσουν έντονη επιχειρηματική και επαγγελματική δράση που συμπαρασύρει και απογειώνει την οικονομία της χώρας.

Κι όλα αυτά, συντελούνται χωρίς αρχικά κεφάλαια, από το μηδέν, αφού η συντριπτική πλειοψηφία των προσφύγων είχαν εγκαταλείψει το βίός τους στις πατρογονικές εστίες. Ελάχιστοι μόνο οικονομικά εύποροι Κωνσταντινοπολίτες, Σμυρνιοί και Πόντιοι, είχαν προνοήσει για την έγκαιρη, πριν την καταστροφή, διοχέτευση μέρος των περιουσιών τους στη σιγουριά της πατρίδας.

Πόντιοι και Μικρασιάτες πρόσφυγες δραστηριοποιούνται στην κλωστοϋφαντουργία, την ταπητουργία, το ένδυμα, την επεξεργασία καπνού και αγροτικών προϊόντων, στην κατασκευή οικοδομικών και μηχανολογικών υλικών. Άλλοι στρέφονται σε επί μέρους τεχνικά και ελεύθερα επαγγέλματα, στις επιστήμες, στη λογοτεχνία, στις τέχνες και στα γράμματα, αλλά και στο εμπόριο και στη ναυτιλία, όπου υπήρχε σοβαρή παράδοση αιώνων. Παράλληλα, μεγάλες ομάδες προσφύγων, συνήθως ολόκληρα χωριά, εγκαθίστανται σε εγκαταλειμμένες περιοχές, κυρίως στη βόρεια Ελλάδα, όπου ασχολούνται κατά κύριο λόγο με τη γεωργία. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις

όπου σχεδόν άγονες εκτάσεις μεταβάλλονται από τους πρόσφυγες σε εύφορη γη³⁰.

Επιπρόσθετα έχουμε μια μεγάλη μεταβολή του Ελληνικού πληθυσμού. Εάν δε κάνουμε μια σύντομη ανασκόπηση στο παρελθόν θα δούμε την ραγδαία αύξηση του πληθυσμού της Ελλάδος από το 1821 μέχρι το 1928 (σε 100 περίπου χρόνια).

ΕΤΟΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΕΤΟΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
1821	938.765	1853	1.035.527
1828	753.400	1856	1.062.627
1838	752.077	1861	1.096.810
1839	823.773	1870	1.457.894
1840	850.246	1879	1.679.470
1841	861.019	1889	2.187.208
1842	853.005	1896	2.433.806
1843	915.059	1907	2.631.952
1845	960.236	1920	5.016.889
1848	986.731	1928	6.204.684

Μεταβολή του Ελληνικού Πληθυσμού (1821-1928)³¹

Το 1861, δηλαδή 40 χρόνια μετά την επανάσταση του 1821, ό πληθυσμός της Ελλάδος ήταν 1.096.810 και 60 χρόνια μετά το 1920 ήταν 5.016.890 άτομα. Η αύξηση αυτή (357% περίπου) οφείλεται κυρίως στη προσάρτηση νέων ελληνικών περιοχών όπως τα Νησιά του 'Ιονίου, η Θεσσαλία, η

³⁰ Κατσανέβας Θεόδωρος (1947-2021)

³¹ https://el.wikipedia.org/wiki/Δημογραφία_της_Ελλάδας (Πρόσβαση 12.6.2022)

Ήπειρος, η Μακεδονία, τα του Νησιά του Αιγαίου, η Κρήτη, η Ανατολική και Δυτική Θράκη, τα Νησιά Ίμβρου και Τένεδου).

Με την απογραφή του 1928, ο πληθυσμός της Ελλάδας ανήλθε στα 6.204.684 άτομα.

Παρατηρείται δηλαδή μια αύξηση πληθυσμού κατά 1.187.795 άτομα.

Δηλαδή σέ 8 μόλις χρόνια ο πληθυσμός αυξήθηκε κατά 23,68 %.

Ή αύξηση αυτή του πληθυσμού, παρά τις απώλειες από τον πόλεμο τής Μ. Ασίας, την απώλεια τής 'Ανατολικής Θράκης και των νησιών Ίμβρου και Τένεδου, οφείλεται κυρίως στην εισροή των προσφύγων από τον ξεριζωμό του 1922.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Τα γεγονότα του 1922 είχαν ως συνέπεια το ξερίζωμα του ελληνισμού της Μ. Ασίας. Περισσότεροι από 1.300.000 Έλληνες αναγκάστηκαν να εκπατριστούν βίαια, εγκαταλείποντας τους προσφιλείς νεκρούς, μαζί με τις περιουσίες τους και τον πολιτισμό της μακραίωνης δημιουργικής παρουσίας τους εκεί. Η εξαντλημένη από τον πόλεμο, ηθικά, πολιτικά, κοινωνικά, δημογραφικά και οικονομικά Ελλάδα αναγκάστηκε να δεχτεί στους κόλπους της εκατοντάδες χιλιάδες πρόσφυγες, χωρίς κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο υποδοχής.

Με την εφαρμογή της συνθήκης της Λωζάνης³², στα εκατομμύρια των εξαθλιωμένων ντόπιων Ελλήνων προστέθηκε άλλο 1,5 εκατομμύριο βασανισμένων προσφύγων. Η αθρόα εισροή των Μικρασιατών προσφύγων και η εγκατάστασή τους, μετά το ολοκαύτωμα της Σμύρνης και όχι μόνο, προκάλεσε πολύ σημαντικές δομικές αλλαγές στην ελληνική κοινωνία. Όλοι εκείνοι οι άνθρωποι που εκδιώχθηκαν βίαια από τα σπίτια τους, βρέθηκαν δίχως τα απαραίτητα στοιχεία διαβίωσης στην νέα πατρίδα, έχοντας να αντιμετωπίσουν προβλήματα που αφορούσαν άμεσα την στέγαση, την περίθαλψη και την επαγγελματική τους αποκατάσταση.

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει μια προσπάθεια καταγραφής των κύριων προβλημάτων που ανέκυψαν από την έλευση των Μικρασιατών

³² https://el.wikipedia.org/wiki/Συνθήκη_της_Λωζάνης (Πρόσβαση 7.5.2022)

προσφύγων στην Ελλάδα και τους τρόπους με τους οποίους αντιμετώπιστηκαν θεσμικά και μη.

Είναι πολύ χαρακτηριστικά αυτά που γράφει ο Δημήτρης Κ. Νικόλης στο έργο του «Ιστορική Πορεία του Ελληνικού Έθνους» (1863-1941 τόμος Γ-Δ): «Εκεί όμως που η απόγνωση και η εξαθλίωση θα πάρει τις πιο δραματικές διαστάσεις, είναι οι Έλληνες του Πόντου. Γιατί ο λαός αυτός δεν δέχεται την ταπείνωση της ήττας από τους Τούρκους, οργανώνει αντάρτικα σώματα και πολεμάει γι' αυτή τούτη την ύπαρξή του. Η συμφωνία βρίσκει τους Πόντιους μακριά από τους δικούς τους τόπους. Άλλοι βρίσκονται στην Αρμενία, άλλοι στο Κουρδιστάν κι άλλοι τραβούν για τη Συρία. Το ποντιακό ελληνικό στοιχείο, παρά την πείνα και τις αρρώστιες, παρά το χαλασμό που έχουν ξεσηκώσει οι Τούρκοι εναντίον του, δεν χάνει την ελπίδα για τη ζωή, δεν χάνει την ελπίδα για την πατρίδα, για την Ελλάδα. Ο δρόμος του γυρισμού, σαν μόνη ελπίδα πια, είναι κι αυτό ένα μεγάλο δράμα. Πολλοί μήνες θα χρειαστούν, για να μπορέσουν να ξεφύγουν από τα παράλια της Μικράς Ασίας. Μαρτυρική και βασανιστική η πορεία επιστροφής προς την Ελλάδα, για να ξαναρχίσουν τη ζωή τους».

Το πρώτο καιρό οι πρόσφυγες κατέκλυζαν κατά χιλιάδες τα λιμάνια και τις πλατείες των νησιών και των μεγάλων πόλεων. Το φθινόπωρο του 1922 όλοι οι δημόσιοι χώροι της Αθήνας και του Πειραιά είχαν «καταληφθεί» από πρόσφυγες. Κεντρικές πλατείες και δρόμοι, δημόσιες υπηρεσίες, θέατρα, ξενοδοχεία, δημόσια λουτρά, αποθήκες και υπόστεγα «στέγαζαν» χιλιάδες ανθρώπους.

Τον χειμώνα του 1922-23 οι πρόσφυγες μεταφέρθηκαν προσωρινά σε εργοστάσια, σχολεία, θέατρα και γενικά σε δημόσια κτίρια. Η ανάγκη για στέγαση ήταν τεράστια και αυτές οι προσωρινές λύσεις επέτειναν την ένταση του προβλήματος.

Ασθένειες όπως ο τύφος, η ελονοσία και η φυματίωση αποδεκάτιζαν τον τυραννισμένο πληθυσμό. Οι πρόσφυγες είχαν ανάγκη από ιατρική περίθαλψη και φάρμακα για να αντιμετωπίσουν τις κακουχίες τους. Όσοι δεν είχαν καταφέρει να περισώσουν κάτι από τα υπάρχοντά τους, δεν είχαν απολύτως τίποτα ως εφόδιο στον αγώνα για την επιβίωση. Η φτώχεια και η εξαθλίωση και η κακή ψυχολογική κατάσταση ήταν το κοινό στοιχείο όλων.

Το ελληνικό κράτος που μετά συνεχείς εξοντωτικούς πολέμους διένυε μια περίοδο οικονομικής ύφεσης, και με την έλλειψη υποδομών, θεσμών και πόρων έπρεπε να ενσκήψει στους πρόσφυγες και να τους ενσωματώσει στην κόλπους της ελληνικής κοινωνίας. Στο έργο της άμεσης και επείγουσας προσφοράς βοήθειας συνέβαλαν καθοριστικά ο εθελοντικός τομέας και κάποιες μη κυβερνητικές οργανώσεις του εξωτερικού, όπως ο Ερυθρός Σταυρός³³ όπου συνέβαλλαν στο στήσιμο καταυλισμών και στην παροχή συσσιτίων. Τον πρώτο καιρό λοιπόν το κράτος με τα λίγα μέσα που είχε στην διάθεσή του μερίμνησε για την διατροφή, την προσωρινή στέγαση και την ιατρική περίθαλψη. Με την βοήθεια εράνων διανέμονταν συσσίτια, ρούχα και άλλα είδη πρώτης ανάγκης.

Ο συνεχώς όμως αυξανόμενος αριθμός των εξαθλιωμένων προσφύγων ερχόταν αντιμέτωπος με τις ελλείψεις-αδυναμίες της κρατικής μηχανής. Σε

³³ <http://www.redcross.gr> (Πρόσβαση 7.5.2022)

κείμενα τους οι εφημερίδες, στέκονταν επικριτικά απέναντι στο κράτος για την έλλειψη οργάνωσης και μέσων σε ότι αφορούσε την καθαριότητα των καταυλισμών που δεν διενεργείτο καθημερινά και για τα δίδαχμα επιδόματα που ορίζονταν για τους πληγέντες, παρακινώντας το κράτος να διοχετεύσει στο παραγωγικό έργο χιλιάδες πρόσφυγες ως γεωργούς για την μικρά γεωργία.

Κυρίαρχη πρώτη εικόνα ήταν η αθλιότητα διαβίωσης σε υποτυπώδεις καταυλισμούς, όπως στην «Ναυάρχου Κουντουριώτη» Καλλιθέας, όπου κυριαρχούσε ο φόβος, η αγωνία και η απόγνωση από τα γυναικόπαιδα και του 28ου προσφυγικού καταυλισμού στην Σταδίου, που στέγαζε πάνω από εξακόσιους πρόσφυγες σε μία μόνο μεγάλη αίθουσα.

Μετά το 1923 και την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης, η πιθανότητα μόνιμης εγκατάστασης των προσφύγων αρχίζει να σταθεροποιείται. Με την συντεταγμένη, αναγκαστική ανταλλαγή μεταξύ των Ελλήνων Ορθοδόξων κατοίκων της Τουρκίας και των Μουσουλμάνων κατοίκων της Ελλάδας, οι πρόσφυγες συνειδητοποιούν ότι το όνειρο της επιστροφής δεν πρόκειται να πραγματοποιηθεί. Για αυτό στόχος από τους ίδιους και το κράτος είναι η κοινωνική, οικονομική ένταξη, η ενσωμάτωση τους με τον γηγενή πληθυσμό και η βελτίωση των συνθηκών ζωής στη νέα πατρίδα.

Με την άφιξη των προσφύγων, το έργο της στέγασης ανέλαβε το Υπουργείο Περιθάλψεως, εν συνεχεία το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων, ανεγείροντας ξύλινα παραπήγματα, απαλλοτριώνοντας συνεχώς εκτάσεις και εγκρίνοντας, με αποφάσεις των Υπουργείων Πρόνοιας και Οικονομικών,

χορηγήσεις στους οικοδομικούς συνεταιρισμούς για ανέγερση συνοικισμών και επεκτάσεις τους.

Ένα από τα σοβαρά προς επίλυση προβλήματα της αποκατάστασης ήταν και οι αποζημιώσεις των ανταλλαξίμων πληθυσμών, για την ακίνητη περιουσία που εγκατέλειψαν, που είχε αναλάβει η Διεύθυνση Ανταλλαγής. Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στις αγροτικές αποζημιώσεις με την παραχώρηση κλήρου και στέγης αλλά και στις αστικές με την εξεύρεση κεφαλαίου (προσφυγικά δάνεια) και εργασίας (απασχόληση εργατικού δυναμικού στην οικονομική δραστηριότητα).

Υπήρχαν όμως κι άλλα άμεσα προβλήματα, όπως η αντιμετώπιση των βιοτικών αναγκών των προσφύγων (τροφή, ενδυμασία, νοσηλεία) τις οποίες έπρεπε να καλύψουν ατομικά ή οργανωμένα. Πρόβλημα που ανέκυψε στην πορεία της εγκατάστασης και ταλαιπωρούσε τους πρόσφυγες ήταν η προβληματική υδροδότηση και τα έργα υποδομής. Σε έκθεση της υγειονομικής επιτροπής υπό τον διευθυντή της τίθεται το ζήτημα της διάθεσης ύδατος προς πόση, για τα δημόσια λουτρά και για την καθαριότητα.

Οι εφημερίδες «Πατρίς», και «Ημερήσιος Τύπος» του 1930 περιγράφουν βίαιες σκηνές στους προσφυγικούς συνοικισμούς κατά την ύδρευση λόγω της ανεπάρκειας ύδατος καυτηριάζοντας το γεγονός ότι «..το νερό διέρρηξε χυνόμενον άσκοπα..». Οι ανύπαρκτες συγκοινωνίες, η έλλειψη υγιεινής και οι κακής ποιότητας συνοικισμοί ήταν θέματα προβαλλόμενα ακόμα και μετά από μια οκταετία από την Καταστροφή. Πολλές εφημερίδες άλλες

λιγότερο και άλλες περισσότερο συχνά δημοσίευαν ειδήσεις υποστηρίζοντας έμμεσα και άμεσα τους πρόσφυγες.

Το ζήτημα της εργασίας των προσφύγων είχε δύο πλευρές. Από την μια πλευρά υπήρχε το θέμα ενίσχυσης του αγροτικού δυναμικού και από την άλλη της αστικής αποκατάστασης. Η αγροτική αποκατάσταση συνδέονταν με την παροχή στέγης και κλήρου στην ύπαιθρο και η αστική με την παροχή κυρίως στέγης. Η εγκατάσταση των προσφύγων έγινε σε εγκαταλελειμμένα χωριά αλλά και σε νέους οικισμούς και η διανομή γης ποίκιλε ανάλογα με το μέγεθος της οικογένειας, την περιοχή και την καλλιέργεια.

Σε μια μεταπολεμική περίοδο έντονης οικονομικής αστάθειας, με περιορισμένους πόρους και ελλειπείς υποδομές, η διαδικασία υποδοχής και εγκατάστασης ήταν επίπονη, ωστόσο για την χώρα οι πρόσφυγες αποτέλεσαν κινητήριο δύναμη για την εξέλιξη της οικονομίας και την προώθηση των κοινωνικών δομών.

Κατά γενική ομολογία ο ερχομός των προσφύγων αποτέλεσε σημαντική παραγωγική δύναμη που στήριξε την γεωργία και έδωσε εργατικό προσωπικό στην αναπτυσσόμενη βιομηχανία. Οι πρόσφυγες εφάρμοσαν την αμειψισπορά και την πολυκαλλιέργεια, έφεραν νέες καλλιέργειες, όπως ο καπνός, αποτελώντας παράδειγμα στους συντηρητικούς Έλληνες αγρότες. Αποτέλεσαν φθηνό εργατικό δυναμικό για την βιομηχανία και ταυτόχρονα διεύρυναν την καταναλωτική δύναμη. Μεγαλύτερη συμμετοχή είχαν στην ταπητουργία, κλωστοϋφαντουργία, την αλευροβιομηχανία και την παραγωγή οικοδομικών υλικών. Τα φθηνά εργατικά χέρια έπαιξαν

καθοριστικό ρόλο στην διεύρυνση της εργατικής τάξης και την ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος.

Οι γηγενείς δέχτηκαν στον τόπο τους πρόσφυγες, αλλά σταδιακά καλλιεργήθηκε ανάμεσά τους ένα συγκρουσιακό κλίμα. Αναμφισβήτητα στους γηγενείς και τους πρόσφυγες υπήρχε διαφορά στην κουλτούρα και στην νοοτροπία. Έτσι αναπτύχθηκαν μορφές ανταγωνισμού στην αγορά εργασίας και την επιχειρηματική ζωή. Για πολλά χρόνια η έννοια του πρόσφυγα είχε υποτιμητική σημασία. Με τον πέρασμα όμως του χρόνου άρχισαν να συνάπτονται μικτοί γάμοι και γενικά πραγματοποιήθηκαν σημαντικά βήματα για την αρμονική συνύπαρξη προσφύγων και γηγενών.

Το επιχειρηματικό πνεύμα, η εκπαίδευση, η κατάρτιση και οι προοδευτικές αντιλήψεις τους βοήθησαν να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα. Η προσαρμοστικότητα τους έγινε εμφανής από την ετοιμότητά τους να εξασκήσουν το παλιό τους επάγγελμα, η να γνωρίσουν ένα νέο.

Ο προσφυγικός πληθυσμός στη δεκαετία 1922-1932 συνέβαλε στην επίλυση του δημογραφικού προβλήματος, στην ανάπτυξη της γεωργίας, της βιοτεχνίας, της βιομηχανίας, του εμπορίου, της ναυτιλίας της Ελλάδας και επιπλέον προώθησε τη δημιουργία ενός νέου ελληνικού πνεύματος από τη σύνθεση του μικρασιατικού με το ελλαδικό.

Η αναπτυγμένη πνευματική υποδομή των περισσότερων προσφύγων, οι οποίοι διακρίνονταν ιδιαίτερα για τη γλωσσομάθεια και την πολυμαθειά τους, συνετέλεσε στη γρήγορη προσαρμογή τους στο ελλαδικό κλίμα αλλά και στην ουσιαστική συμμετοχή τους στην πολιτιστική πρόοδο ολόκληρης της Ελλάδας.

Σημαντική επίσης ήταν και η επιρροή στην ένταξη της γυναίκας στην απασχόληση αφού τομείς όπως η κλωστοϋφαντουργία κατακλύζονταν από γυναίκες. Κάπως έτσι, η δυναμική γυναίκα που φρόντιζε τον εαυτό της και εξέφραζε άνετα τη γνώμη της, προσέχοντας πολύ την εξωτερική της εμφάνιση, πήρε τον τίτλο της «Σμυρνιας³⁴».

Οι πρόσφυγες λοιπόν, παρά το προβλήματα που δημιούργησαν στο Ελληνικό κράτος χωρίς φυσικά να το θέλουν, μαζί με τον πόνο και την κακουχία τους, μετέφεραν και μια πλούσια πολιτιστική παράδοση και πολιτισμό, εκφρασμένη μέσα από τις τέχνες και τα γράμματα, με αποτέλεσμα να βοηθήσουν πολύ το νεοσύστατο Ελληνικό κράτος να βρει και να διαμορφώσει την σύγχρονη κουλτούρα που αναζητούσε.

³⁴ <https://mikrasiatis.gr/i-smyrnia-to-portreto-ton-gynaikon-tis-ionias/>
7.5.2022)

(Πρόσβαση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΠΟΥ ΓΕΝΝΗΘΗΚΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΩΣΑ

Η περιοχή της Κολοκυνθούς

Η περιοχή της Κολοκυνθούς, από τη μεριά της Αθήνας, αποτελεί πριν το 1922 τόπο αναψυχής για τους Αθηναίους. Οι κάτοικοι της περιοχής ασχολούνται με τη γεωργία και την κτηνοτροφία, ενώ χρησιμοποιούν τα σκουπίδια των Αθηνών ως λίπασμα για τα χωράφια τους, ενώ άλλοι επιλέγουν να χρησιμοποιούν κάρα για τη μεταφορά των σκουπιδιών. Πρόκειται για φιλήσυχους πολίτες που διάγουν μια ήρεμη ζωή. Το μικρά δασάκια και αλσύλλια δίνονται για καυσόξυλα και το 1920 ο Καμπούρογλου αρχίζει να διαμαρτύρεται για την συνεχιζόμενη καταστροφή στις παραδείσιες όχθες του Κηφισού. Η φωνή του όμως δεν εισακούγεται. Τα δέντρα καταστρέφονται. Κατόπιν δημιουργούνται καλλιέργειες από τους ντόπιους, οι οποίες με τη σειρά τους καταστρέφονται όταν ο χώρος αυτός επιλέγεται για την εγκατάσταση των προσφύγων και των μεγάλων ρυπογόνων εργοστασίων.

Η περιοχή πέρα από το ποτάμι, πλημμυρίζει από τα ξύλινα παραπήγματα των προσφύγων. Το τοπίο αλλοιώνεται αστραπιαία, οι παράγκες από πρισσόχαρτο και φτηνά ξύλα «καταργούν» αμπέλια, δέντρα και περιβόλια.

Δημιουργούνται διάφορες συνοικίες, όπως τα Άνω και Κάτω Γερμανικά, με ξύλινες κατοικίες, η κατασκευή των οποίων χρηματοδοτήθηκε από τις πολεμικές επανορθώσεις που πλήρωσε η Γερμανία στη χώρα μας, για τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο.

Αρκετά καλύτερες οι παράγκες κοντά στην Ευαγγελίστρια και τον Άγιο Αντώνιο. Στα Κτιστά κατασκευάσθηκαν τα πρώτα λιθόκτιστα σπίτια.

Στα Αρμένικα εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες Αρμενικής καταγωγής. Από τις συνοικίες που δημιουργήθηκαν αργότερα, η Ανθούπολη πήρε το όνομά της από εμπόρους λουλουδιών, που δημιούργησαν τον οικισμό.

Ο Λόφος Αξιωματικών πήρε την ονομασία από δύο οικογένειες Αξιωματικών, που είχαν εγκατασταθεί στην περιοχή πριν από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Τα Άσπρα Χώματα πήραν το όνομά τους από τον αρχαίο Δήμο Λευκονόης, που βρισκόταν γύρω από τη σημερινή περιοχή του νεκροταφείου Ιλίου, Άγιοι Θεόδωροι.

Το τοπωνύμιο Μπουρνάζι προήλθε από τα κτήματα της παλιάς οικογένειας Μπουρναζίου που ήταν στην περιοχή. Ο Άγιος Ιερόθεος πήρε το όνομά του από τον ομώνυμο Ιερό Ναό της περιοχής.

Οι συνθήκες διαβίωσης των προσφύγων στις παραγκουπόλεις είναι αρκετά δύσκολες, αφού πέραν των υποτυπωδών συνθηκών υγιεινής, έρχονται συχνά αντιμέτωποι με πλημμύρες, πυρκαγιές, σκουπίδια, ανύπαρκτη συγκοινωνιακή κάλυψη, δυσοσμία, έλλειψη υδροδότησης κ.ά. Παρά ταύτα, προσπαθούν με κόπο ψυχής να ανασυγκροτηθούν με τις μνήμες του παρελθόντος πολιτιστικού τους βίου, τη θρησκευτική έκφραση, την ανάπτυξη κοινωνικών δεσμών και τη δημιουργία συλλόγων για συναναστροφή. Οι πρόσφυγες τοποθετούν στο εκκλησάκι του Αγίου Δημητρίου την εικόνα του Αγιαντώνη, που φέρνουν μαζί τους ως μοναδική αποσκευή από τον τόπο τους.

Η συγκέντρωση πολυάριθμου γυναικείου εργατικού δυναμικού στο Περιστέρι ελκύει βιομήχανους να επενδύσουν στην περιοχή. Η πιο μεγάλη επένδυση γίνεται από τους Ναουσαίους αδελφούς Λαναρά που στήνουν το μεγάλο εργοστάσιο κλωστοϋφαντουργίας που έφτασε να απασχολεί μέχρι τέσσερις χιλιάδες εργάτες. Μέχρι τότε στο Περιστέρι υπήρχε μόνο το ταπητουργείο του Θ. Παπάζογλου που φτιάχτηκε το 1925. Η ταπητουργία ήταν μια τέχνη που έφεραν μαζί τους οι πρόσφυγες. Η κρίση στα χαλιά έσπρωξε κι αυτόν τον βιομήχανο να στραφεί στην κλωστοϋφαντουργία κι έτσι έφτιαξε μαζί με τους γιούς του ένα νέο εργοστάσιο στη γέφυρα της Κολοκυνθούς που έμεινε γνωστό σαν «Άριστον». Η «Ξυλοτεχνία» ήταν μια μεγάλη βιομηχανική μονάδα που απασχολούσε 200 με 250 εργάτες. Εκεί κατασκευάζονταν και τα ψυγεία πάγου «Χιών». Επίσης ο εκ Σμύρνης, Ελευθέριος Μουζάκης με τις κλωστές Πεταλούδα, απασχολούσε πολύ εργατικό δυναμικό της περιοχής.

Η περιοχή της Νέας Ιωνίας³⁵

Ως γενέθλια ημέρα στην ιστορία της Νέας Ιωνίας λογίζεται η Κυριακή 27 Ιουνίου 1923. Την ημέρα αυτή οι ξεριζωμένοι Μικρασιάτες πρόσφυγες κάτοικοί της υποδέχτηκαν με ενθουσιασμό τον αρχηγό της Επαναστατικής Κυβέρνησης, Νικόλαο Πλαστήρα και τον οδήγησαν σε μια εξέδρα γεμάτη από λουλούδια του αγρού και στρωμένη με χαλιά, που είχε στηθεί στη συμβολή των σημερινών

³⁵ Από το αρχείο του Κέντρου Μικρασιατικού Πολιτισμού ΝΕΑ ΙΩΝΙΑ

οδών Ηρακλείου και Κ. Βάρναλη για να γίνει η τελετή της θεμελίωσης της νέας πολιτείας.

Εκεί αφού τελέστηκε αγιασμός από τον ιερέα, τον θεωρούμενο ως «θεμελιωτή» της πόλης, τον Παπαϊωακείμ Πεσματζόγλου, μίλησε στον κόσμο ο «μαύρος καβαλάρης», ο Νικόλαος Πλαστήρας.

Παρόντες ήταν ο πρωθυπουργός Στυλιανός Γονατάς, οι υπουργοί Απ. Δοξιάδης και Γ. Σίδερης και ο Ερρίκος Μορκεντάου, ο παλιός Αμερικανός πρεσβευτής στην

Πόλη, πολλαπλά ευεργετήσας τους Σπαρταλήδες από τη θέση αυτή. Όταν ήρθε η ώρα να μπει ο θεμέλιος λίθος, ο αρχηγός ζήτησε από τον ιερέα να προτείνει ένα όνομα για την πολιτεία που ιδρύοταν³⁶. Αυτός, τι άλλο, ζήτησε, για να τιμηθεί η πατρίδα του να μπει το όνομα «Νέα Σπάρτη».

Η πρότασή του βέβαια βασιζόταν και στο πραγματικό γεγονός ότι εκατοντάδες Σπαρταλήδες είχαν ήδη αρχίσει να εγκαθίστανται στα σπίτια που χτίζονταν εκεί γύρω. Ο Πλαστήρας αντέτεινε, για λόγους ευρύτερης αναφοράς, το «Νέα Πισιδία», για να καλύψει τη μείζονα περιοχή της

³⁶ Παπαϊωακείμ Πεσματζόγλου, «Αναμνήσεις». Έκδοση Ενώσεως Σπάρτης Μικράς Ασίας, 1990, σελ. 245-246.

Πισιδίας , αν και κατά 95% οι εγκαθιστάμενοι Πισίδες ήταν αποκλειστικά Σπαρταλήδες. Ωστόσο σκαλίστηκε σ' ένα κομμάτι μάρμαρο το όνομα «Νέα Πισιδία» και τοποθετήθηκε αμέσως μετά σ' ένα χαντάκι θεμελίων, λίγο πιο πάνω, στη διασταύρωση της Ηρακλείου με τη σημερινή Ελευθερίου Βενιζέλου.

Το όνομα «Νέα Πισιδία» έχει πια σήμερα αξία μόνον για τον ιστορικό, αφού δεν επέζησε. Στη θέση του προωθήθηκε το αρχικό, άτυπο «Ιωνία», που είχε δοθεί στη συνοικία αυτή (το κατοπινό «Ιστορικό Κέντρο»), στο οποίο σύντομα, με το ρεύμα της εποχής, προστέθηκε και το πρόθεμα «Νέα» και έγινε «Νέα Ιωνία». Άλλωστε στο χώρο μαζί με τους Σπαρταλήδες άρχισαν να έρχονται και να «πιάνουν» σπίτια και πολλοί Σμυρνιοί και το όνομα «Νέα Ιωνία» απηχούσε τις δικαιολογημένες άλλωστε επιθυμίες τους για όνομα, το οποίο θα θύμιζε την ένδοξη Ιωνία, της οποίας η Σμύρνη υπήρξε το περίλαμπρο διαμάντι.

Η περιοχή δεν ήταν βέβαια έως τότε ανώνυμη, ήταν ένας λοφώδης βοσκότοπος που έφερε το ιστορικό τοπωνύμιο «Ποδαράδες». Η ονομασία οφείλεται σε μια αρχοντική οικογένεια των Βυζαντινών, τους Ποδάρους. Υπάρχει βέβαια και μια ασθενής εκδοχή ότι το όνομα «Ποδαράδες» οφείλεται στους πεσσούς, τις «Ποδάρες» του Αδριάνειου υδραγωγείου που διαπερνά τον Ποδονίφτη, που στην αρχαία Αθήνα ονομαζόταν Περσός.

Σε κάποια υποστατικά έμειναν λίγες δεκάδες Μενιδιατών και Κουκουβανιωτών, γεωργών και κτηνοτρόφων, ενώ στην είσοδο της Νέας Ιωνίας από την Αθήνα είχε ήδη αρχίσει να λειτουργεί μια βιομηχανία υφασμάτων, του Αρκά βιομηχάνου Γεωργίου Κυρκίνη. Ο ιερέας, θα πρέπει

να ειπωθεί, ότι περίμενε να του ζητηθεί να δώσει το όνομα, αφού ο ίδιος ο Πλαστήρας τον είχε υποδεχθεί λίγο καιρό πριν στο γραφείο του, όταν είχε πάει μαζί με μια επιτροπή Σπαρταλήδων, ζητώντας να τους υποδείξει που να στεριώσουν και αυτός τους είχε προτείνει τους Ποδαράδες, διότι ήθελε να αναδείξουν την Ταπητουργία, καθώς θεωρούσε ότι θα είχαν ως σημαντικό αρωγό τους τα νερά του Ποδονίφτη.

Η Κυβέρνηση χρειαζόταν να δώσει άμεσες λύσεις στο τεράστιο πρόβλημα που είχε δημιουργηθεί από την έλευση του πρώτου κύματος των χιλιάδων ξεριζωμένων (το δεύτερο ήρθε ένα χρόνο αργότερα με την ανταλλαγή των πληθυσμών). Οι Σπαρταλήδες ένιωθαν ότι τους το όφειλε ο Πλαστήρας, αφού επί δύο μήνες, με την προτροπή του, γύριζαν όλη την Ελλάδα, αλλά δεν βρήκαν πουθενά να μείνουν, και ξαναγύρισαν στην αρχική πρόταση. Η προσφυγική πολιτεία, συνοικία τότε βέβαια του Δήμου Αθηναίων, εκτεινόταν περίπου στα όρια που καταλαμβάνουν σήμερα οι 8 συνοικίες: Περισσός, Ειρήνη, Ιστορικό Κέντρο, Κομμάτι Λαζάρου, Ελευθερούπολη, Σαφράμπολη, Ινέμπολη και Νεάπολη.

Η Καλογρέζα αποτελούσε ξεχωριστή, αυτόνομη συνοικία, αν και αυτή είχε καταληφθεί εξολοκλήρου από πρόσφυγες της Μικράς Ασίας, οι οποίοι μάλιστα επί πολλά χρόνια θα ζήσουν σε πολύ χειρότερες συνθήκες (σκηνές, παραπήγματα, παράγκες). Η Αλσούπολη, ως συνοικία δεν υπήρχε καν. Το βορινό άκρο δεν έφτανε, όπως σήμερα, στην οδό Ιφιγένειας. Η Νέα Ιωνία τερματιζόταν εκεί όπου σήμερα είναι, στη θέση «Μιρουάρ», το Εμπορικό Κέντρο Ionia Center. Μετά άρχιζε το Ηράκλειο, το επιλεγόμενο και «μεγάλο Ηράκλειο», από το οποίο αργότερα (1938) αποσπάστηκε και ήρθε στην Ν.

Ιωνία το τμήμα, το οποίο αποτελούσε και το μεγαλύτερο μέρος από το λεγόμενο «Κομμάτι Λαζάρου».

Έτσι οι πρόσφυγες – κυρίως Αλαγιώτες – που εγκαταστάθηκαν εκεί, αρχικά ανήκαν στο Ηράκλειο και όχι στη Νέα Ιωνία³⁷. Μεταξύ 1923–1925 καταφθάνουν, κατά χιλιάδες πλέον, οι πρόσφυγες, οι οποίοι, κατά τον τόπο καταγωγής τους, καταλαμβάνουν συνοικίες, που τις ονοματίζουν με το όνομα της πατρίδας των. Οι Ινεμπολίτες και Κασταμονίτες φτιάχνουν την Ινέμπολη, οι Σαφραμπολίτες τη Σαφράμπολη, οι Νεαπολίτες (από το Νεβ-Σεχίρ, που σημαίνει Νεάπολη), τη Νεάπολη. Στην Ελευθερούπολη – όνομα συμβολικό αλλά από Μικρασιάτες δοσμένο – πλεονάζουν οι Σμυρνιοί και οι Βουρλιώτες, ενώ στον Περισσό, που ωστόσο ανοικοδομείται με βραδύτερους ρυθμούς και καλύτερους όρους, πρόσφυγες από όλες σχεδόν τις περιοχές .

Η τούμπα της Προσφυγιάς

Οι πλούσιοι Θεσσαλονικείς δεν ήθελαν κανέναν πρόσφυγα ανάμεσά τους, έτσι πρόσφεραν μεγάλη οικονομική βοήθεια να επισκευαστούν οι 100 στρατιωτικοί θάλαμοι, οι οποίοι είχαν κατασκευαστεί από τους συμμάχους και την Εθνική Άμυνα το 1917 στην περιοχή της Τούμπας, και να στεγαστούν. Εκεί λοιπόν εγκαταστάθηκαν σε πρώτοι φάση οι ταλαιπωρημένοι πρόσφυγες. Η Τούμπα ήταν ένας χέρσος

³⁷ Αντ. Θεοδωρόπουλος: «Ηράκλειο Αττικής», έκδοση Δήμου Ηρακλείου Αττικής, 1997, σελ. 222.

τόπος, ακαλλιέργητος, ένας βοσκότοπος, όπου έβοσκαν τα κοπάδια τους οι Καπουτζηδιανοί, οι κάτοικοι της Πυλαίας.

Η εγκατάσταση των προσφύγων στην περιοχή προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις των γηγενών κατοίκων. Οι αντιδράσεις είχαν τη μορφή μαζικών κινητοποιήσεων με καταλήψεις των περιοχών που είχαν απαλλοτριωθεί. Κατέβαιναν με τσεκούρια και δικράνια και γκρέμιζαν τα σπίτια που είχε φτιάξει ο Εποικισμός. Προσπαθούσαν και αυτοί να διατηρήσουν τα κεκτημένα τους, ανθρώπινο και κατανοητό. Φτωχοί άνθρωποι ήταν και αυτοί, μαθημένοι σε έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής και έπρεπε ξαφνικά να δεχτούν τις αλλαγές.

Οι πρόσφυγες όμως είχαν να αντιμετωπίσουν ακόμα πιο σοβαρά προβλήματα, την επιβίωση και τις επιδημίες.

Τα πρώτα σπίτια που κτίστηκαν από την Επιτροπή Αποκατάστασης προσφύγων ήταν μικρές παραγκούλες χτισμένες σε οκτάγωνα, δηλαδή το κάθε οικοδομικό τετράγωνο είχε οκτώ μικρές παράγκες, κάθε μια από τις οποίες είχε πρόσοψη 30 μέτρα.

Η Άνω Τούμπα χτίστηκε άναρχα, χωρίς καλό ρυμοτομικό σχέδιο, ενώ αντίθετα η Κάτω Τούμπα σχεδιάστηκε και κτίστηκε με μεγάλους και φαρδείς δρόμους. Ωστόσο οι δρόμοι και στην Άνω και την Κάτω Τούμπα ήταν ακόμα χωμάτινοι. Όταν έβρεχε η επικοινωνία ήταν πολύ δύσκολη. Χώμα και λάσπες παντού. Καθώς υπήρχαν και αδιαμόρφωτα ρέματα, οι πλημμύρες σπιτιών δεν ήταν σπάνιες. Την περιοχή διέσχιζαν τρία ρέματα. Το ένα δυτικά χώριζε την Τούμπα από την Τριανδρία, το άλλο διέσχιζε το

κέντρο της Κάτω Τούμπας και το τρίτο το ανατολικό περνούσε δίπλα από τον κήπο του Καλού³⁸.

Η Νέα Μενεμένη³⁹

Ο οικισμός που δημιουργήθηκε από οικογένειες προσφύγων μετά τη μικρασιατική καταστροφή του 1922. Το 1926 αποσπάστηκαν από το δήμο Θεσσαλονίκης οι συνοικισμοί Χαρμάνκιοϊ, Λεμπέτ, Ευκαρπίας και Καρά-Ισίν και αποτέλεσαν την Κοινότητα Χαρμάνκιοϊ, στην οποία προστέθηκαν οι συνοικισμοί Νέου Κουκλουτζά, Αμπελοκήπων, Νέας Μενεμένης και Νέου Κορδελιού. Η κοινότητα αυτή εντάχθηκε και πάλι στο Δήμο Θεσσαλονίκης το 1929.

Ως το 1934 ο Δήμος Θεσσαλονίκης περιλάμβανε σχεδόν ολόκληρο το οικιστικό – πολεοδομικό συγκρότημα της πόλης. Με το Διάταγμα της 19ης Ιανουαρίου 1934 (ΦΕΚ 23/34) έγιναν σημαντικές ανακατατάξεις στα διοικητικά όρια του Δήμου Θεσσαλονίκης και δημιουργήθηκαν νέες κοινότητες. Έτσι, οι συνοικισμοί Μενεμένης, Νέου Χαρμάνκιοϊ, Νέου Βοσπόρου, Νέας Μενεμένης αποτέλεσαν την Κοινότητα Μενεμένης.

Οι Κοινότητες Ελευθερίου, Μενεμένης, Πυλαίας και Τριανδρίας αναγνωρίστηκαν ως δήμοι μετά την απογραφή του έτους 1981, οπότε προέκυψε πληθυσμός μεγαλύτερος του ορίου των δέκα χιλιάδων κατοίκων. Η αναγνώριση αυτή έγινε με το ΠΔ 554/1982 (ΦΕΚ 98 Α /23-8-1982).

³⁸ <https://www.schooltime.gr>, Γιώτα Ιωακειμίδου Φιλόλογος

³⁹ Πηγή: Θεσσαλονίκη 2300 χρόνια.

Ο οικισμός λοιπόν της Μενεμένης δημιουργήθηκε στα 1922, όταν εκατόν εξήντα περίπου προσφυγικές οικογένειες ήρθαν και εγκαταστάθηκαν από τον τόπο προέλευσής τους, τη Μενεμένη της Μικράς Ασίας.

Οι πρώτοι κάτοικοι ήταν αποκλειστικά αγρότες, αλλά με την πάροδο του χρόνου ασχολήθηκαν ταυτόχρονα με την αμπελουργία και την κτηνοτροφία. Ιδιαίτερη παράδοση δημιούργησαν ορισμένοι στο επάγγελμα της τουβλοποιΐας. Όπως προαναφέρθηκε, οι περιοχές εγκατάστασης και εργασίας (Μενεμένη, Νέα Μενεμένη κλπ) μορφοποιήθηκαν ως νέα κοινότητα το 1935, όταν η Μενεμένη αποσχίστηκε από το Δήμο Θεσσαλονίκης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI

ΟΙ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΙΑΣ

Μετά τον ξεριζωμό από τη Μικρά Ασία και παράλληλα με τη
εξεύρεση πόρων διαβίωσης για κάλυψη σε ζωτικές
ανάγκες του κοινωνικού τους βίου, έψαχναν για εκτόνωση,
με ανέμελες και δημιουργικές στιγμές για έκφραση και δημιουργία,
μέσα από το τραγούδι, τον αθλητισμό και τις τέχνες.

Από την πρώτη στιγμή, οι πρόσφυγες προσπάθησαν να επανιδρύσουν τις
ομάδες τους. Στην Αθήνα και στον Πειραιά ιδρύθηκαν εκατοντάδες
αθλητικά σωματεία, τα οποία καλλιέργησαν κυρίως το ποδόσφαιρο.

Ένας σημαντικός αριθμός από αυτά, ιδρύθηκε από τους νέους κατοίκους
της πρωτεύουσας και του επινείου της, τους πρόσφυγες της Μ. Ασίας,
οι οποίοι είχαν ήδη συμβάλει με την παρουσία τους στην
αναδιαμόρφωση του ιστού των δύο αστικών κέντρων.

Στον προσφυγικό συνοικισμό της Νέας Κοκκινιάς, στον Πειραιά,
δραστηριοποιήθηκαν πολλά σωματεία, όπως η Άμυνα, η Προοδευτική
Νεολαία, ο Ηρακλής, ο Θησεύς κ.ά.

Επίσης ο Απόλλων Δραπετσώνας ο οποίος ιδρύθηκε το 1923 από
νεαρούς πρόσφυγες της συνοικίας που, παρά τα ανεπαρκή υλικά μέσα,
«... επαρουσίασεν λαμπρά αποτελέσματα...», ενώ στο Φάληρο
αναγνωρίστηκε κατά το έτος 1930 το σωματείο Αθλητικός Όμιλος
Τζιτζιφιών Αιολικός.

Αργότερα, πρόσφυγες από την Κωνσταντινούπολη και τον Πόντο ίδρυσαν την ΑΕΚ και τον ΠΑΟΚ, ενώ δημιουργήθηκαν και άλλες ομάδες σημαντικές για τις πόλεις τους, όπως η Νίκη Βόλου, ο Απόλλων Καλαμαριάς, ο Ηρόδοτος Ν. Αλικαρνασσού και πολλές άλλες που είτε συνεχίζουν, είτε ενσωματώθηκαν σε άλλες, είτε έσβησαν με την πάροδο του χρόνου.

Συμπερασματικά η παρουσία των προσφύγων στην Αθήνα τον Πειραιά και τη Θεσσαλονίκη, υπήρξε καταλυτική για τα αθλητικά πράγματα αυτών των αστικών κέντρων. Η συσπείρωση της προσφυγικής νεολαίας γύρω από τα αθλητικά σωματεία των νεοφερμένων κατοίκων συνέβαλε στη μαζικοποίηση του αθλητισμού, με όχημα κυρίως το νέο λαϊκό άθλημα του ποδοσφαίρου.

Ακολουθεί μια συνοπτική παρουσίαση των σημαντικότερων σωματείων που έχουν τις ρίζες τους στον προσφυγικό Ελληνισμό.

Απόλλων Σμύρνης

Το αρχαιότερο ελληνικό αθλητικό σωματείο⁴⁰.

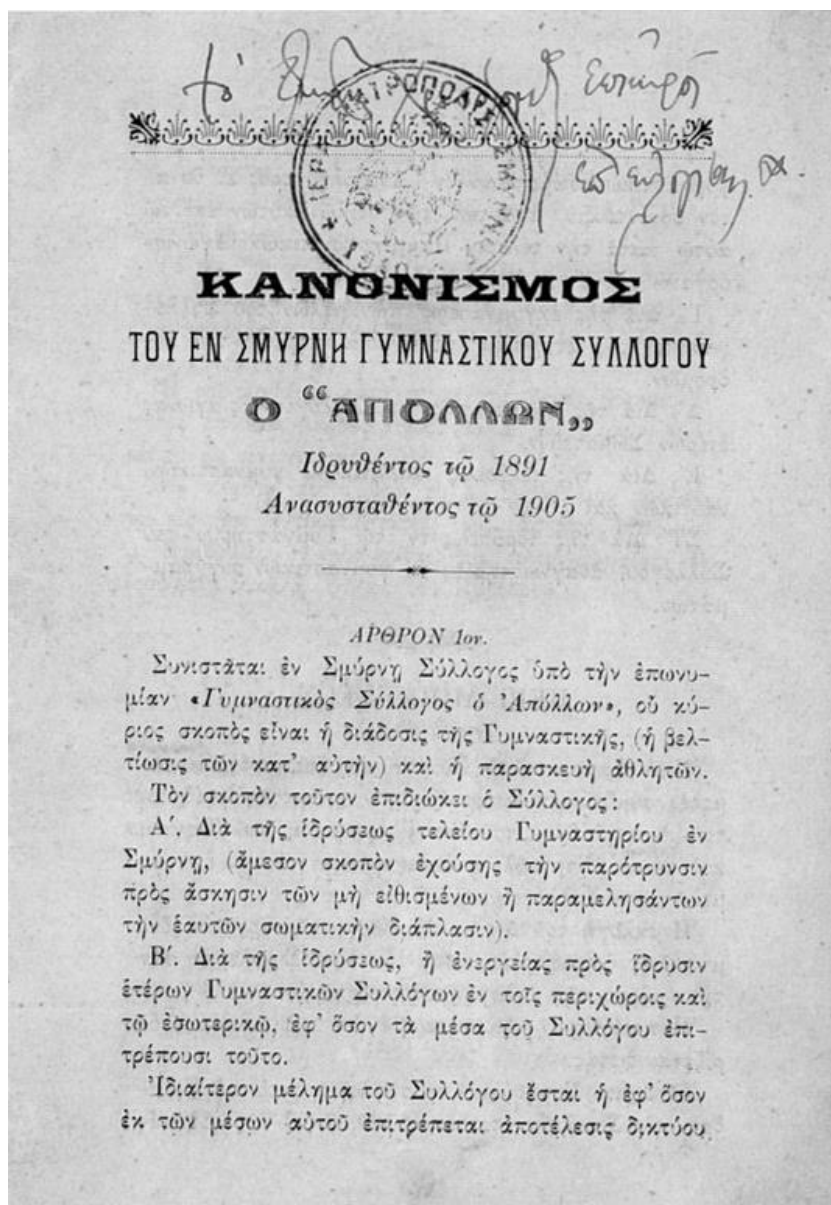
Γύρω στο 1860 στη συνοικία Μασγανά της ακμάζουσας Σμύρνης(*), δημιουργήθηκε ένας μικρός φιλαρμονικός και φιλολογικός σύλλογος, ο πρόγονος του Απόλλωνα. Τριάντα χρόνια αργότερα, το 1888, ιδρύθηκε το σωματείο «Ορφεύς», από το οποίο αποσχίστηκαν το 1891 τα μισά περίπου μέλη του, που συνενώθηκαν με το ανεπίσημο σωματείο του Μασγανά και δημιούργησαν τον ιστορικό Γυμναστικό Σύλλογο «Απόλλων».

Ο «ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΠΟΛΛΩΝ ΣΜΥΡΝΗΣ» ιδρύθηκε λοιπόν στη Σμύρνη της Μικράς Ασίας το έτος 1891 και είναι ο αρχαιότερος ελληνικός, πολιτιστικός και αθλητικός σύλλογος, του εκτός συνόρων της Ελλάδας Ελληνισμού.

Διέθετε ιδιωτικό γήπεδο και άρτιες αθλητικές εγκαταστάσεις για τις ομάδες των αθλητών του και επί πλέον αποτελούσε σημαντικό παράγοντα της κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής της Σμύρνης.

⁴⁰ http://www.apollongs.gr/2013/11/blog-post_9585.html (Πρόσβαση 23.6.2022)

Είχε έμβλημα την κεφαλή του θεού Απόλλωνα.

Τα χρώματα του συλλόγου ήταν το λευκό και το γαλάζιο (δηλαδή της ελληνικής σημαίας) για να τονιστεί ο ελληνικός χαρακτήρας της ομάδας

μέσα στην τουρκοκρατούμενη πόλη και η αταλάντευτη επιθυμία των Ελλήνων για την ανεξαρτησία και την ένωση τους με τη μητέρα πατρίδα, ενώ για έμβλημα είχε τρεις δρομείς μέχρι το 1922, ακολούθως την αρχαιοελληνική σβάστικα (ο γνωστός αγκυλωτός σταυρός) μέχρι το 1940 και στη συνέχεια τον θεό Απόλλωνα με τη λύρα.

Ο σύλλογος ξεπέρασε από την αρχή τα στενά όρια της Σμύρνης και διοχετεύθηκε στις άλλες εστίες του Ελληνισμού (Αλεξάνδρεια, Κάϊρο, Κύπρο, Κωνσταντινούπολη, Τραπεζούντα, Σαμψούντα, Προύσα) με συνεχή συμμετοχή στα Εθνικά Πρωταθλήματα καθώς και στους Ολυμπιακούς Αγώνες, όπου αθλητές του ΑΠΟΛΛΩΝΑ ΣΜΥΡΝΗΣ έλαβαν μέρος ως μέλη των Ελληνικών Εθνικών Ομάδων.

Ιδιαίτερως σημαντικός υπήρξε ο ρόλος και η συμβολή του συλλόγου στη δημιουργία της ΙΩΝΙΚΗΣ ΔΩΔΕΚΑΠΟΛΗΣ, που αποτελούσε τον στενό δεσμό δώδεκα ελληνικών πόλεων με άξονα τη Σμύρνη και πέτυχε να διοργανωθούν πολιτιστικοί και αθλητικοί αγώνες στα πρότυπα των Ολυμπιακών Αγώνων της αρχαίας Ολυμπίας.

Καθ' όλη αυτήν την περίοδο, πέρα από τα τοπικά πρωταθλήματα⁴¹, ο Απόλλων συμμετείχε με αποστολές και στους Πανελληνίους Αγώνες που διεξάγονταν στην Αθήνα. Επίσης, ανέδειξε τους ολυμπιονίκες του

⁴¹ <http://www.fcapollon.gr/cms/10024-The-first-years.aspx> (Πρόσβαση 23.6.2022)

Πεντάθλου Θεολόγο Αναστασόγλου και Ματθαίο Δεσποτόπουλο στη Μεσολυμπιάδα του 1906.

Το 1910, υπό την επιρροή της αγγλικής κοινότητας της Σμύρνης, οργανώνεται για πρώτη φορά το Ποδοσφαιρικό τμήμα, το οποίο έμελλε να γίνει το σπουδαιότερο του συλλόγου. Γρήγορα η ποδοσφαιρική ομάδα έγινε η μόνιμη πρωταθλήτρια της περιοχής. Έδωσε μάλιστα δύο παίκτες στην Εθνική Ομάδα που συμμετείχε στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αμβέρσας το 1920.

Τα γραφεία του συλλόγου βρίσκονταν στη δίοδο της Παλαιάς Ελληνικής Λέσχης. Οι μαθητές της Ευαγγελικής Σχολής Ιωάννης Δαμβέργης, Απόστολος Ψαλτώφ, Στέφανος Παπαμιχάλης και Ι. Μακρουλίδης θεωρούνται οι προπάτορες του σωματείου, καθώς από το 1880 είχαν οργανώσει ένα πρόχειρο γυμναστήριο.

Σύμφωνα με τον εμπορικό οδηγό Σμύρνης του 1896, στα μητρώα του συλλόγου ήταν εγγεγραμμένα 60 τακτικά μέλη και 60 αρωγά.

Από εκείνη τη στιγμή, ο Απόλλων έμελλε να διαδραματίσει καταλυτικό ρόλο στα δρώμενα του ελληνικού αθλητισμού, αρχικά στην Ιωνία και ακολούθως στην ελεύθερη Ελλάδα, όπου εγκαταστάθηκε οριστικά μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή.

Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος Σμύρνης⁴²

Μια ομάδα με κοινές ρίζες με τον Απόλλωνα. Ο «ιστορικός» του ελληνικού ποδοσφαίρου, ιδρύθηκε στη Σμύρνη το 1898.

Στις 14 Σεπτεμβρίου 1890 νεαροί από επιφανείς ελληνικές οικογένειες της Σμύρνης αποφάσισαν να ιδρύσουν το Μουσικό και Γυμναστικό Σύλλογο «Ορφεύς»⁴³.

Την

πρωτοβουλία είχε ο Νικίας Τζέτζος και στα ιδρυτικά μέλη αναφέρονται οι: Παν. Αργυρόπουλος, Ιω. Φατσέας, Μ. Στιβακτόπουλος, Δημοσθ. Μιλανάκης, κ.ά.

⁴² <https://www.panioniosfc.gr/istoria-panionios/> (Πρόσβαση 24.6.2022)

⁴³

[https://www.wikiwand.com/el/Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος Σμύρνης#/Ο Ορφεύς \(1890-1898\)](https://www.wikiwand.com/el/Πανιώνιος_Γυμναστικός_Σύλλογος_Σμύρνης#/Ο_Ορφεύς_(1890-1898)) (Πρόσβαση 24.6.2022)

Ο Ορφεύς καλλιέργησε τη μουσική παραμερίζοντας την αθλητική δραστηριότητα, αν και αναφέρονται αθλητές του να συμμετέχουν στους Πανιώνιους Αγώνες και στην Ολυμπιάδα της Αθήνας.

Το 1893 από τα μέλη του «ΟΡΦΕΑ» που ήθελαν ο σύλλογος να ασχολείται κυρίως με τον αθλητισμό, ιδρύεται ο νέος Σύλλογος με το όνομα «ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ» με σκοπό την ανάπτυξη και διάδοση του Γυμναστικού αθλήματος.

Ο Σύλλογος αυτός διοργανώνει αθλητικούς αγώνες που τους αποκαλεί «ΔΗΜΟΣΙΟΥΣ» οι δημοσιογράφοι όμως της Σμύρνης τους ονόμασαν από τότε «ΠΑΝΙΩΝΙΟΥΣ». Οι «ΠΑΝΙΩΝΙΟΙ ΑΓΩΝΕΣ» τελέσθηκαν 19 φορές από το 1896 μέχρι το 1922. Το 1896 ο Σύλλογος έχει ενεργή συμμετοχή στους πρώτους Ολυμπιακούς αγώνες.

Το 1896 το Γυμνάσιο καθιέρωσε τους Πανιώνιους Αγώνες και το 1897 υπήρξε ένα από το 28 ιδρυτικά σωματεία του ΣΕΓΑΣ. Τους Δημόσιους Αγώνες που καθιέρωσε το Γυμνάσιον το 1896, οι δημοσιογράφοι της πόλης τους αποκαλούσαν Πανιώνιους Αγώνες.

Το 1898 Οι Σύλλογοι «ΟΡΦΕΥΣ» και «ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ» ενώνονται και φτιάχνουν ένα ενιαίο Σύλλογο με τον τίτλο «ΠΑΝΙΩΝΙΟΣ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΣΜΥΡΝΗΣ».

Στα χρόνια της Σμύρνης, στις φωτογραφίες που σώζονται, οι αθλητές κατά κανόνα φορούν λευκή φανέλα με διαγώνια κόκκινη ρίγα από το δεξί ώμο έως τη μέση και λευκό ή σκούρο παντελονάκι, μπλε ή μαύρο.

Το 1901 Ο ΠΑΝΙΩΝΙΟΣ Γυμναστικός Σύλλογος Σμύρνης καθιερώνει τους πρώτους «Σχολικούς αγώνες» και δίνει ώθηση πολιτεία να κάνει το μάθημα της Γυμναστικής υποχρεωτικό στα σχολεία. Οι αγώνες αυτοί συνεχίστηκαν μέχρι το 1922 χωρίς να ανασταλούν ούτε κατά την διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1914 – 1918).

Το 1902 Ο ΠΑΝΙΩΝΙΟΣ Γυμναστικός Σύλλογος Σμύρνης, ιδρύει την πρώτη σχολή γυμναστών. Από όλη την Ελλάδα οι εφορίες των σχολείων στέλνουν δασκάλους και δασκάλες στη Σχολή για την εκμάθηση της Σουηδικής Γυμναστικής.

Ακολουθούν 2 σπάνιες φωτογραφίες του Πανιωνίου Γυμναστικού Συλλόγου Σμύρνης, η πρώτη το 2012 όπου φαίνεται και το έμβλημα του

συλλόγου και η δεύτερη το 2013 με την κλασική διαγώνια κόκκινη ρίγα⁴⁴.

Το 1913 Ο ΠΑΝΙΩΝΙΟΣ Γ.Σ.Σ. δημιούργησε την πρώτη ομάδα Βόλεϊ και εισήγαγε το άθλημα της Πετοσφαίρισης στον Ελλαδικό χώρο. Το 1919 ταυτόχρονα με την Αθήνα και την Θεσσαλονίκη ο ΠΑΝΙΩΝΙΟΣ Γ.Σ.Σ. δημιούργησε ομάδα μπάσκετ και οργάνωσε Πρωτάθλημα στην Σμύρνη. Μετά την Καταστροφή του 1922 ο σύλλογος θα είχε διαλυθεί, όπως τόσα άλλα μικρασιατικά σωματεία, αν δεν υπήρχε το πείσμα και η επιμονή του προέδρου Δημητρού Δάλλα⁴⁵. Ο Δάλλας μόλις πάτησε το

⁴⁴ <http://ola-ta-kala.blogspot.com/2018/09/1921.html> (Πρόσβαση 24.6.2022)

⁴⁵

[https://www.wikiwand.com/el/Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος Σμύρνης#/Ο Ορφεύς \(1890-1898\)](https://www.wikiwand.com/el/Πανιώνιος_Γυμναστικός_Σύλλογος_Σμύρνης#/Ο_Ορφεύς_(1890-1898)) (Πρόσβαση 24.6.2022)

πόδι του στην Αθήνα, άρχισε να αναζητά σε προσφυγικούς καταυλισμούς τους αθλητές του συλλόγου. Κατάφερε να εντοπίσει γύρω στους είκοσι (20): Καραμπάτη, Ρετέλα, Σημηριώτη, Πάρσαλη, Παπαγιαννόπουλο, Ζαδέ, Ζαμαρία, Σκιαδά, Μανιατίδη, Χαϊδεμένους, Καρακώστες, Πουλάκη κ.ά. και το γυμναστή Σοφοκλή Μάγνη, ο οποίος ανέλαβε την προγύμνασή τους αμισθί. Με τη μαγιά αυτή χτίστηκε ο αθηναϊκός Πανιώνιος.

Σύντομα ο Δάλλας συγκρότησε μια προσωρινή Διοικούσα Επιτροπή με επιφανή μέλη της σμυρναϊκής κοινωνίας που είχαν επιβιώσει κατά την καταστροφή (Αθηνογέννη, Σπεράντζα, Σαριδάκη, Κασσάρ, Στεφ. Αλευρά, Γ. Αλευρά, Ηλιάδη, Σταμέλο κ.ά.) και εξασφάλισε στέγη για το σωματείο στα αποδυτήρια του Παναθηναϊκού Σταδίου.

Μόλις δύο μήνες με την καταστροφή, στις 12 Νοεμβρίου 1922, τελέστηκαν τα εγκαίνια των γραφείων και στις 20 Νοεμβρίου συγκροτήθηκε το πρώτο Δ.Σ. στην προσφυγιά.

Μετά από περιπλανήσεις στην Αθήνα, βρήκε τελικά το 1940 την βάση του στη Νέα Σμύρνη.

Από το 2006 η ΠΑΕ Πανιώνιος έκανε γνωστό ότι πλέον θα χρησιμοποιεί το αντίστοιχο έμβλημα του Ερασιτέχνη Πανιωνίου Γ.Σ.Σ

Αθλητική Ένωσις Κωνσταντινουπόλεως (ΑΕΚ)

Όταν οι χιλιάδες των προσφύγων εκδιώχθηκαν από την Κωνσταντινούπολη και τα παράλια της Μικράς Ασίας το 1922 και εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα και άλλες περιοχές, εκτός από τα ελάχιστα πράγματα που έφεραν μαζί τους, μετέφεραν τις αξίες και τις ιδέες τους⁴⁶.

Μετά τον πρώτο καιρό της προσαρμογής στη νέα ζωή, όλα αυτά τα ιδανικά και την φλόγα της Πόλης, της Ιωνίας και του Ελληνισμού της Ανατολής, οι υπερήφανοι πρόσφυγες έψαχναν τον τρόπο να τα κρατήσουν ζωντανά.

Όλα άρχισαν⁴⁷ στις 13 Απριλίου 1924. Δύο χρόνια μετά την Μικρασιατική Καταστροφή, μια παρέα Κωνσταντινουπολιτών της Αθήνας αποφάσισε να ιδρύσει ένα σωματείο που θα θύμιζε τις χαμένες πατρίδες και τον πολιτισμό χιλιάδων χρόνων, ο οποίος έσβησε μέσα στις στάχτες.

Στις 13 Απριλίου 1924, στο κατάστημα αθλητικών ειδών του Κωνσταντίνου Δημόπουλου και των αδερφών Αιμίλιου και Μενελάου Ιωνά στην Οδό

⁴⁶ <https://www.aekfc.gr/hp/i-istoria-mas-42825.htm?lang=el&path=-234507649> (Πρόσβαση 20.6.2022)

⁴⁷ <https://www.aek.gr/history/> (Πρόσβαση 20.6.2022)

Βερανζέρου 24, οι Πολίτες αθλητές πήραν την ιστορική απόφαση και ένας νέος μεγάλος σύλλογος είχε ήδη αποκτήσει ζωή.

Το καταστατικό υπέγραψαν πάνω από σαράντα μέλη της Κωνσταντινουπολίτικης κοινότητας της Αθήνας.

Εμβλημα ήταν ο Δικέφαλος Αετός της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και χρώματα το κίτρινο και το μαύρο .

Πρώτος πρόεδρος της ΑΕΚ ήταν ο δημοσιογράφος, και μετέπειτα βουλευτής και υπουργός στην κυβέρνηση Βενιζέλου, Κώστας Σπανούδης, αντιπρόεδρος ο καθηγητής Νίκος Ελεόπουλος, ενώ μέλη του πρώτου διοικητικού συμβουλίου αποτελούσαν οι Τιμολέων Τάγαρης, Μενέλαος Καροτσιέρης, Μίλτος Ιερεμιάδης και ο Κωνσταντίνος Δημόπουλος.

Η ονομασία του Συλλόγου, «**Αθλητική Ένωση Κωνσταντινουπόλεως**», και τα χρώματα, κίτρινο και μαύρο, που συμβόλιζαν την ελπίδα και την απώλεια, έδωσαν σάρκα και οστά στην “**Ιδέα**” της διατήρησης της μνήμης.

Το 2014 με απόφαση του προέδρου της ομάδας το έμβλημα πήρε την σημερινή του μορφή. Ο δικέφαλος αετός μπήκε σε θυρεό, κρατώντας εκ νέου την υδρόγειο σφαίρα με τον σταυρό στο δεξί του πόδι. Το όνομα της ομάδα μπήκε σε ξεχωριστό πλαίσιο με λευκό φόντο.

Το 1922, όταν έφτασαν στην Θεσσαλονίκη οι περισσότεροι Κωνσταντινουπολίτες προτίμησαν να μείνουν στο κέντρο της πόλης, αφού προέρχονταν από αστική κοινωνία και ήθελαν τις βασικές ανέσεις που είχαν στην Πόλη. Δημιούργησαν συμπαγείς κοινότητες και το επόμενο βήμα ήταν να ενωθούν και να δηλώσουν την παρουσία τους σε μια λέσχη⁴⁸.

Η «Ένωση Κωνσταντινουπολιτών Θεσσαλονίκης» δημιουργήθηκε τον Μάιο του 1924 και ήταν η απαρχή για να ιδρυθούν και τα αθλητικά σωματεία που θα έδιναν συνέχεια στην δραστηριότητα που υπήρχε στην Πόλη. Το άρθρο 27 στο καταστατικό ανέφερε «Εάν εν το κοινωνιολογικό τμήμα ιδρυθεί και αθλητικό τμήμα, δύναται τούτο να καταρτισθεί ανεξάρτητον και υπό ιδίαν ονομασίαν, συμφώνως προς τους κανονισμούς της Ολυμπιακής Επιτροπής».

Τον Ιούνιο του 1925 ιδρύθηκε το αθλητικό τμήμα της Ένωσης Κωνσταντινουπολιτών Θεσσαλονίκης και την διοίκηση του ανέλαβαν ο

⁴⁸ <https://www.paokfc.gr/istoria/chronologio/afieroma/> (Πρόσβαση 20.6.2022)

Φανούριος Βυζάντιος ως πρόεδρος και ως μέλη ο Νίκος Πετρόπουλος με τον Αριστείδη Μίσιο. Μετά από μερικούς μήνες δραστηριότητας σε όλα τα αθλήματα, στα τέλη Δεκεμβρίου 1925, οι ποδοσφαιριστές του συλλόγου μαζί με παράγοντες της Ένωσης θέλησαν να διαχωρίσουν το αθλητικό κομμάτι του από το κεντρικό πολιτιστικό σωματείο. Η δημιουργία της ΑΕΚ Θεσσαλονίκης έφερε αντιδράσεις και με αφορμή ότι η μετάβαση των αθλητικών δραστηριοτήτων έπρεπε να γίνει με απόφαση Γενικής Συνέλευσης και όχι Διοικητικού Συμβουλίου ακυρώθηκαν οι διαδικασίες και δημιουργήθηκαν δύο τάσεις.

Η πρωτοβουλία χαρακτηρίστηκε «στάση» με επίσημη ανακοίνωση της Ένωσης Κωνσταντινουπολιτών Θεσσαλονίκης και ο τότε πρόεδρος της Διοικούσας Επιτροπής Αθλητισμού, Νίκος Πετρόπουλος, συγκέντρωσε την πλευρά όσων δεν ήθελαν τον διαχωρισμό. Η... μάχη ανάμεσα στις δύο πλευρές είχε μεγάλη διάρκεια και η κοινή Γενική Συνέλευση έγινε στις 7 Μαρτίου 1926 για να λύσει ένα πρόβλημα που είχε δημιουργηθεί τον Δεκέμβριο του 1925. Με 92 ψήφους ο Νίκος Πετρόπουλος ισοψήφισε με τον Αριστείδη Μίσιο που ήταν και αυτός στην πλευρά του και αναδείχθηκε πρόεδρος.

Οι ποδοσφαιριστές που είχαν πρωτοστατήσει στον διαχωρισμό δεν δέχθηκαν την εξέλιξη και έστειλαν ανακοίνωση στις εφημερίδες κατά της διοίκησης που είχε προκύψει.

«Δηλώνουμε ότι ανήκαμε και ανήκουμε πάντα στο πρώτο νόμιμο Διοικητικό Συμβούλιο και τελούμε υπό τας διαταγάς του. Δε δεχόμαστε να διοικηθούμε από εσάς, έστω και εάν νομιμοποιηθείτε». Η απάντηση της

νέας διοίκησης της ΑΕΚ Θεσσαλονίκης ήταν η διαγραφή των ποδοσφαιριστών που υπέγραψαν την ανακοίνωση και η παραπομπή τους στην Ένωση Ποδοσφαιρικών Σωματείων Μακεδονίας Θράκης.

Η αντίδραση της άλλης πλευράς πλέον έμοιαζε δεδομένη. Το μήνυμα αρχικά εστάλη με τον ανεπίσημο αγώνα με τον Παναθηναϊκό στις 28 Μαρτίου 1926 όπου ηττήθηκαν με 5-0.

Η επόμενη κίνηση ήρθε στις 30 Μαρτίου 1926, ημερομηνία που συγκεντρώθηκαν στη Λέσχη Κωνσταντινουπολιτών οι Τριαντάφυλλος Τριανταφυλλίδης, Κωνσταντίνος Κοεμτζόπουλος, Κωνσταντίνος Κρητικός,

Μιχάλης Θεοδοσιάδης, Ιωακείμ Ιωακειμόπουλος, Αριστόδημος Δημητριάδης, Αλέξανδρος Αγγελόπουλος και Μενέλαος Τσούλκας και υπέγραψαν το πρωτόκολλο ιδρύσεως του νέου «ποδοσφαιρικού και Αθλητικού Σωματείου υπό την επωνυμία «Πανθεσσαλονίκειος Αθλητικός Όμιλος Κωνσταντινουπολιτών» όπως αναφέρεται και στο σχετικό έγγραφο, προκειμένου οι διαδικασίες να πάρουν επίσημο χαρακτήρα.

Στις 5 Απριλίου 1926 πραγματοποιήθηκε η Γενική Συνέλευση, στην οποία πήραν μέρος και οι ποδοσφαιριστές της ομάδας, ενώ στις 10 Απριλίου 1926 υπογράφηκε από τα μέλη του πρώτου Διοικητικού Συμβουλίου του ΠΑΟΚ η αίτηση αναγνώρισης του συλλόγου στο Πρωτοδικείο⁴⁹. Δέκα ημέρες αργότερα, στις 20 Απριλίου 1926 το Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης με την απόφαση αριθμό 822 αναγνώρισε και επίσημα τον ΠΑΟΚ.

Το πρώτο έμβλημα του ΠΑΟΚ ήταν το τετράφυλλο τριφύλλι και το πέταλο. Τα φύλλα ήταν πράσινα και πάνω από το καθένα ήταν χαραγμένα τα αρχικά της λέξης ΠΑΟΚ. Το σκέφτηκε ο αείμνηστος Κώστας Κοεμτζόπουλος που πήρε την ιδέα από το πακέτο τσιγάρων μάρκας «Λήθη» που κάπνιζε.

Ύστερα από την απορρόφηση της ΑΕΚ Θεσσαλονίκης επιλέχθηκε να διατηρηθούν τα χρώματα του Π.Α.Ο.Κ. και να υιοθετηθεί το έμβλημα της ΑΕΚ, ο δικέφαλος αετός, που παραπέμπει στη Βυζαντινή αυτοκρατορία. Ο Βυζαντινός αετός των Παλαιολόγων φέρει στέμματα στις κεφαλές και τα δύο κεφάλια ατενίζουν την Ανατολή (Κωνσταντινούπολη) και τη Δύση (Ρώμη), ενώ αυτός του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κρατά μια υδρόγειο σφαίρα με σταυρό αριστερά και μια ρομφαία δεξιά, ως σύμβολα

⁴⁹ <https://www.acpaok.gr/el/page/9-istoria> (Πρόσβαση 20.6.2022)

της θρησκευτικής και κοσμικής εξουσίας αντίστοιχα. Αρκετά χρόνια αργότερα το έμβλημα του Π.Α.Ο.Κ. τροποποιήθηκε, καθώς τα φτερά του αετού δεν εμφανίζονται πλέον ανοιχτά αλλά πένθιμα κλειστά, ενώ δεν φέρει στέμμα, ούτε κρατά ρομφαία ή υδρόγειο με σταυρό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII
ΟΙ ΣΦΑΓΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1912 - 1923⁵⁰

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
1912	Nov	Ayvalik	The Ottoman Army massacred 167 Christian men, women and children at the Greek village Aivali (near Lüleburgaz) and raped girls and women.	- Turkish Atrocities. (1912, November 2). <u>The Sydney Morning Herald</u> , p. 17. Retrieved March 26, 2018, - Persecutions of the Greeks in Turkey Before the European War, Archimandrite Alexander Papadopoulos. Oxford University Press, New York, 1919. p 25.
1912	Dec	Gelibolu	Ottoman troops massacre Greeks at Gelibolu (Gallipoli).	The North West Post (Tasmania, Australia). 11 Dec 1912, p.3.
1912	Dec	Mitylene	Turks committ massacre of Christians at Mitylene.	<u>MASSACRE ON MITYLENE.</u> (1912, December 21). The Sydney Morning Herald (NSW : 1842 - 1954), p. 19. Retrieved December 22, 2018.
1912		Keşan	300 Greeks massacred	Source: Persecutions of the Greeks in Turkey Before the European War, Archimandrite Alexander Papadopoulos. Oxford University Press, New York, 1919. p 25.

⁵⁰ <https://www.greek-genocide.net/index.php/overview/documentation/331-list-of-massacres> (Πρόσβαση την 27.4.2022)

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
1913	Jan	Kumburgaz	A Turkish fleet with 500 troops lands at Kumburgaz (Gr: Economio) and orders all young men over the age of 15 years to the sea-shore. 140 males comply and are massacred. Parish priest Neofytos is burnt alive.	Persecution of the Greeks in Turkey 1914-1918. Constantinople, 1919. The Hesperia Press, p. 30.
1913		Kircasalih	Kircasalih (Mega Zaloufi): 130 inhabitants killed when Ottoman forces reoccupied the town.	Ecumenical Patriarchate, Constantinople. Persecution of the Greeks in Turkey 1914-1918. The Hesperia Press, London 1919. p.13.
1913	Apr	Kastellorizo	Turks from Asia Minor landed on the island which was mainly inhabited by Greeks, massacring Christians and violating women.	<u>CHRISTIANS MASSACRED.</u> (1913, April 14). Evening News (Sydney, NSW : 1869 - 1931), p. 8. Retrieved December 22, 2018.
1913	Jul	Tekirdağ	The Ottoman Army killed 39 Greeks after reoccupying the town.	Persecutions of the Greeks in Turkey Before the European War, Archimandrite Alexander Papadopoulos. Oxford University Press, New York, 1919. p 60.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
1913	Jul	Gönence	The Ottoman Army entered Gönence (Gr: Kalyvia) and looted all the houses and killed all the Christians they met. The village and neighborhood was full of corpses of men, women and children.	<u>ALLEGED TURKISH ATROCITIES.</u> (1913, September 13). The Express and Telegraph (Adelaide, SA : 1867 - 1922), p. 6. Retrieved November 28, 2017.
1913	Jul	Malkara	Turkish soldiers massacre 300 Greeks at a rich monastery. Eighteen Greek villages also wiped out.	Turks Massacre Greeks in Thrace. The New York Times, 28 July 1913, p. 3.
1913	Jul	Hasköy	The Ottoman Army entered the village on the 4th of July and began firing at men, women and children killing a large number. Women were raped. The whole village was then burned.	Persecutions of the Greeks in Turkey Before the European War, Archimandrite Alexander Papadopoulos. Oxford University Press, New York, 1919. pp39-40.
1913	Jul	Hemit	Ottoman soldiers entered Hemit (Gr: Thymitkioi) on the 4th of July. The church was stripped and burned. All houses were looted and many were massacred. Women	Persecutions of the Greeks in Turkey Before the European War, Archimandrite Alexander Papadopoulos. Oxford University Press, New York, 1919. pp40-41.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			were raped. The village was burnt to ashes.	
1913	Jul	Hayrabolu	Ottoman soldiers entered Hayrabolu (Gr: Charioupolis) and gathered all the women and girls from 8 through to 75 years of age then raped and tortured them. Some were mutilated and had their limbs and parts of their bodies cut off. Men were also tortured to death and others massacred. Hayrabolu (Gr: Charioupolis).	Persecutions of the Greeks in Turkey Before the European War, Archimandrite Alexander Papadopoulos. Oxford University Press, New York, 1919. pp 45-47.
1913	Jul	Kürtüllü	The Ottoman Army entered Kürtüllü (Gr: Kiourtli) on the 4th of July and for 2 days began to plunder, beat and murder the residents. They burned most of the houses and partly burned the church. Turks from the region entered and took everything including furniture, cattle and food.	Persecutions of the Greeks in Turkey Before the European War, Archimandrite Alexander Papadopoulos. Oxford University Press, New York, 1919. p 41.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
1913	Jul	Bayramtepe	The Army entered Bayramtepe (Gr: Temberikioi) on the 4th of July and burned the church and 30 houses. They then looted and massacred many of its inhabitants.	Persecutions of the Greeks in Turkey Before the European War, Archimandrite Alexander Papadopoulos. Oxford University Press, New York, 1919. p 41.
1914	May	Seyrek	The village, located in the district of Menemen, was besieged by thousands of armed Turks before it was set fire to and its inhabitants massacred. Women and children were literally butchered.	Ecumenical Patriarchate, Constantinople. Persecution of the Greeks in Turkey 1914-1918. The Hesperia Press, London 1919. pp. 79-80.
1914	May	Didymoteicho	Massacre of women and children. Those trying to escape the massacre crossed the Maritsa (Meriç) River and drowned after being shot at.	SLAUGHTER OF GREEKS. (1914, May 19). The Bendigo Independent (Vic. : 1891 - 1918), p. 5.
1914	May	Yenice	Greeks from the village Yenice (Gr: Intzekioi) were driven out to the mountains where many were later found slain.	Persecutions of the Greeks in Turkey Before the European War, Archimandrite Alexander Papadopoulos. Oxford University Press, New York, 1919. pp 108-109.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
1914	May	Ormanlı	Greeks from the village Ormanlı (Gr: Kastampoli) were driven out to the mountains where many were later found slain.	Persecutions of the Greeks in Turkey Before the European War, Archimandrite Alexander Papadopoulos. Oxford University Press, New York, 1919. pp 108-109.
1914	Jun	Ulucak	Two sargeants and 15-20 bandits invaded the town and looted and ransacked homes. Corpses of humans were found in the plains surrounding Ulucak.	Persecutions of the Greeks in Turkey Before the European War, Archimandrite Alexander Papadopoulos. Oxford University Press, New York, 1919. pp 127-128.
1914	Jun	Foça	Armed irregulars stormed the town of Foça (Gr: Phocaea). With the assistance of Ottoman officials approximately 100 Greeks including priests and children were massacred. The town was then looted. The remainder fled.	<u>GREEKS MASSACRED</u> (1914, June 17). The Journal (Adelaide, SA : 1912 - 1923), p. 1 (4 P.M. EDITION). Retrieved November 4, 2017. - Bjørnlund, M. Cited from The Genocide of the Ottoman Greeks. Aristide Caratzas, 2012, pp153-154.
c.1914		Alaşehir	25 people massacred.	Ecumenical Patriarchate, Constantinople. Persecution of the Greeks in Turkey 1914-1918. The Hesperia Press, London 1919. p. 87.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
c.1914		Kula	32 people massacred.	Ecumenical Patriarchate, Constantinople. Persecution of the Greeks in Turkey 1914-1918. The Hesperia Press, London 1919. p. 87.
c.1914		Salihli	28 people massacred.	Ecumenical Patriarchate, Constantinople. Persecution of the Greeks in Turkey 1914-1918. The Hesperia Press, London 1919. p. 87.
c.1914		Denizli	35 people massacred.	Ecumenical Patriarchate, Constantinople. Persecution of the Greeks in Turkey 1914-1918. The Hesperia Press, London 1919. p. 87.
1914	Jul	Uzunada	Turkish regular troupes drive 16 Greeks to the town square where they are butchered. Two girls (14 and 17 y.o) successively violated by 25 soldiers).	<u>GREEKS MASSACRED.</u> (1914, July 22). The Telegraph (Brisbane, Qld. : 1872 - 1947), p. 6. Retrieved September 6, 2017. -Ecumenical Patriarchate, Constantinople. Persecution of the Greeks in Turkey 1914-1918. The Hesperia Press, London 1919. p 86.
1914	Dec	Erzurum	Greeks and Armenians hanged	<u>POSITION IN ERZERUM:</u> Armenians and Greeks

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			without trial. Their corpses suspended from lamp posts for weeks. Turks passing by spat on their bodies and compelled the Christians to do likewise.	Hanged by the Turks. (1914, December 15). Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate (NSW : 1876 - 1954), p. 5. Retrieved February 16, 2018.
1914	Dec	Ayvalik	Greeks massacred at Ayvalik. Houses pillaged and shops burned.	<u>GREEKS MASSACRED BY TURKS.</u> The Washington Herald. (Washington, D.C.), 17 Dec. 1914, p. 1. Chronicling America: Historic American Newspapers. Lib. of Congress.
1915	Mar	Burhaniye	60 Christian families massacred at Burhaniye (Gr: Kemer).	<u>MASSACRES BY TURKS AROUSE GREEKS' FURY.</u> The Daytona daily news. (Daytona, Fla.), 15 March 1915, p. 1. Chronicling America: Historic American Newspapers. Lib. of Congress.
1915	Mar	Ayvalik	Massacre of 40 Greeks.	<u>MASSACRES BY TURKS AROUSE GREEKS' FURY.</u> The Daytona Daily News. (Daytona, Fla.), 15 March 1915, p. 1. Chronicling America: Historic American Newspapers. Lib. of Congress.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
1915	Apr	Gümüşhane	4,000 Greeks from the region escaped from Turkish military authorities and sought refuge in the forests of Gümüşhane . Hard pressed by hunger, some managed to flee towards Russia while the remainder were caught, tortured then massacred, their bodies thrown into the Pyxites River.	Ecumenical Patriarchate, Constantinople. Persecution of the Greeks in Turkey 1914-1918. The Hesperia Press, London 1919. p109.
1915	Jun	Bodrum	18 inhabitants and one girl aged 16 slaughtered.	Carroll N. Brown Ph.D and Theodore P. Ion D.C.L. Persecution of the Greeks in Turkey Since the Beginning of the European War. Oxford University Press, 1918, p.30.
1915	Jul	Kiosteniou	18 Greeks butchered at Kiosteniou.	Carroll N. Brown Ph.D and Theodore P. Ion D.C.L. Persecution of the Greeks in Turkey Since the Beginning of the European War. Oxford University Press, 1918, p.33.
1915	Sep	İzmit	Turks set fire to İzmit and conduct a general massacre of the population.	<u>TURKISH MASSACRE.</u> (1915, September 6). The Brisbane Courier (Qld. : 1864 - 1933), p. 7.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
				Retrieved October 25, 2017.
1915	Nov	Gölcük	The village was surrounded by soldiers and gendarmes who opened fire causing villagers to flee to the mountains. They then set fire to the village. As villagers fled in terror, 30 were shot and killed at point blank range.	Ecumenical Patriarchate, Constantinople. Persecution of the Greeks in Turkey 1914-1918. The Hesperia Press, London 1919. p.40.
c.1916		Tsiakharanton (Gr)	Turks entered the village and slaughtered 40-50 people.	The Exodus: Testimonies from the Eastern Seashores of Pontus. Volume D. Center of Asia Minor Studies, 2nd ed, Athens 2018, p. 376.
1916	Apr	Edirne	Massacre of 400 Greeks.	GREEK MASSACRES. (1916, April 27). The Evening Telegraph (Charters Towers, Qld. : 1901 - 1921), p. 5. Retrieved October 25, 2017, from http://nla.gov.au/nla.news-article212815360
1916	Apr	İzmir	Massacre of 200 Greeks in the İzmir (Gr: Smyrna) district.	MASSACRE OF GREEKS. (1916, April 22). Daily Telegraph (Launceston, Tas. : 1883 - 1928), p. 7. Retrieved October 24,

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
				2017, from http://nla.gov.au/nla.news-article152760190
1916	Apr	Vazelon Monastery	The Vazelon Monastery in Maçka was the sight of a massacre of 487 people, mostly women and children who had been hiding in the forest. They were captured, violated within the monastery, and then massacred. Men were also murdered. The church was then burnt and destroyed, its furniture carried away, its bibles and archives burnt to cinders.	Ecumenical Patriarchate, Constantinople. Persecution of the Greeks in Turkey 1914-1918. The Hesperia Press, London 1919. p. 111.
1916	Apr	Trabzon	Hundreds of Greeks and Armenians massacred in the Christian quarter of Trabzon.	MASSACRE OF CHRISTIANS BEFORE EVACUATION OF TREBIZOND (1916, April 21). Daily Herald (Adelaide, SA : 1910 - 1924), p. 5. Retrieved November 3, 2017, from http://nla.gov.au/nla.news-article124874666
1916		Thersa (Gr)	2,000 men from seven villages around Thersa (possible	Source: The Exodus: Testimonies from the Eastern Seashores of

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			location Kiremitli) fled to the nearby mountain Mezire kagia on a cliff named Agrotsal and hid inside a cave for months. The Turkish army surrounded the cave and demanded they all come out but they were afraid and refused to do so. Half of them were later killed or died from hunger or disease.	Pontus. Volume D. Center of Asia Minor Studies, 2nd ed, Athens 2018, pp. 320-321.
1916		Söğüteli	At Sümüklü (Gr: Simikli) women fled from marauding Turks and threw themselves and their children into a river to avoid being caught. Other women were killed and then thrown into the river.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p.114.
1917	Jan	Kaynarca	The Turks burnt the village and four other surrounding Greek villages and massacred 250 residents. Exact location unknown. Assumed location on map.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p.512.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
1917		Akkaya	Just prior to Easter 1917, Topal Osman Ağa set fire to the church while congregants were inside.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p.147.
1917	Apr	Kerpiçli	Ottoman soldiers burn down the lower precinct of the village then conduct a large scale massacre of its inhabitants.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p. 350.
1917	Aug	Ordu	Women, children and elderly men were towed several miles out to sea and dumped overboard. None survived.	<u>1.000.000 GREEKS KILLED:</u> The New York Times. Jan 1, 1918. Retrieved February 17, 2018
1917	Aug	Karaperçin	Greeks from the village Kertsembe fled to Karaperçin. Ottoman forces there committed a large scale massacre of men, women and children and burnt all the homes. One eye witness saw over 100 dead bodies most of them with knife wounds. Some had their severed genitals	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p. 415.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			cut off and placed in their mouths.	
1917	Oct	Bafra	After distributing arms to Turkish peasants, Greeks, including children were massacred.	Ecumenical Patriarchate, Constantinople. Persecution of the Greeks in Turkey 1914-1918. The Hesperia Press, London 1919. p. 124.
1918		Mount Lebanon	Between 1915-1918, approximately 200,000 Christians were starved to death during the Great Famine of Mount Lebanon, many of them Rûm (Greeks). The population of Mount Lebanon was predominantly Christian and ~80,000 Greeks lived there. The famine was caused by a food blockade to the region orchestrated by Young Turk, Djemal Pasha.	Ashburton Guardian, Volume XXXVI, Issue 8504, 18 July 1916, Page 5 .
1918		Sanoyia (Gr)	Early one morning at the beginning of 1918, çetes arrived at Sanoyia. They slaughtered women, raped girls, deported the males and took	The Exodus: Testimonies from the Eastern Seashores of Pontus. Volume D. Center of Asia Minor Studies, 2nd ed, Athens 2018, p. 364.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			farm animals and belongings from houses.	
1918	Apr	Kars	The Ottoman Army advancing in the Caucasus conducted wholesale massacres of Greeks, Armenians and American missionaries.	MASSACRES BY TURKS. (1918, April 30). Hamilton Spectator (Vic: 1870-1918), p. 4. Retrieved February 16, 2018, from http://nla.gov.au/nla.news-article119501423
1918		Rize	Turkish bands attacked Rize and massacred some of the population. Schools, churches and houses were plundered and demolished. Residents were compelled to emigrate to Russia. Out of 2,000 people only 4 remained.	Ecumenical Patriarchate, Constantinople. Persecution of the Greeks in Turkey 1914-1918. The Hesperia Press, London 1919. p. 113.
1919	Mar	Buca	Reports of many murders and robberies by bands of Turks against Greeks in the region. The bodies of 50 Greeks found decapitated and partially burned.	<u>Great Unrest Reported Over Disposition of Smyrna Region</u> , The New York Times, 21 March 1919.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
1919	Jun	Nazilli	Massacre of several Greek families.	Documents of the Inter-Allied Commission of Inquiry into the Greek Occupation of Smyrna and Adjoining Territories. p.10. Web. 24 Oct. 2017. < http://www.ataa.org/reference/iacom.pdf >
1919	Jun	Atça	47 Greeks massacred and the priest burned alive.	Documents of the Inter-Allied Commission of Inquiry into the Greek Occupation of Smyrna and Adjoining Territories. p.22. Web. 24 Oct. 2017. < http://www.ataa.org/reference/iacom.pdf >
1919	Jun	Köşk	47 people massacred in Köşk, including a doctor and the priest, who was first blinded and had his nose and ears cut off.	Documents of the Inter-Allied Commission of Inquiry into the Greek Occupation of Smyrna and Adjoining Territories. p.22. Web. 24 Oct. 2017. < http://www.ataa.org/reference/iacom.pdf >
1919	Jun	Umurlu	More than 90 Greeks massacred at Umurlu and 70 bodies found.	Documents of the Inter-Allied Commission of Inquiry into the Greek Occupation of Smyrna and Adjoining Territories. p.22. Web. 24 Oct. 2017. < http://www.ataa.org/reference/iacom.pdf >

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
1919	Jun	Karapelit	All the young children of the village were taken to a place close to the Black Sea near the village Hocaali. They were then placed in a circle and shot while musical instruments were played loudly.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.293.
1919	Jun	Aydin	Massacre of approx. 1,500-2,000 Greeks by Kemalists forces in June 1919. Hundreds of bodies found burnt alive, some after having been raped, and bodies found thrown into wells.	Documents of the Inter-Allied Commission of Inquiry into the Greek Occupation of Smyrna and Adjoining Territories. Document 3, No 33, p.12. Web. 20/07/2017. < http://www.ataa.org/reference/iacom.pdf >
1919	Aug	Çantaköy	Turkish gendarmes and bandits surround Greek town of Çantaköy (Gr: Tsento) and massacre Greeks.	Turks Massacre Greeks, Alexandria Gazette, 12 Aug 1919, p.3.
c.1919		Manisa	115 Greeks massacred by Turkish gangs in the Manisa region.	Documents of the Inter-Allied Commission of Inquiry into the Greek Occupation of Smyrna and Adjoining Territories. p.24. Web. 24 Oct. 2017. < http://www.ataa.org/reference/iacom.pdf >

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
c.1919		Alaşehir	47 murders reported in Alaşehir and neighboring regions.	Documents of the Inter-Allied Commission of Inquiry into the Greek Occupation of Smyrna and Adjoining Territories. p.26. Web. 24 Oct. 2017. < http://www.ataa.org/reference/iacom.pdf >
1919		Halitpaşa	Mass slaughter of Greeks at Halitpaşa (Gr: Papazli).	Documents of the Inter-Allied Commission of Inquiry into the Greek Occupation of Smyrna and Adjoining Territories. p.24. Web. 24 Oct. 2017. < http://www.ataa.org/reference/iacom.pdf >
1919		Ilgin	7-8 wealthy elected Greek notables were hanged by Turkish authorities.	The Exodus: Testimonies from the Regions of Central and Southern Asia Minor. Volume B. Center of Asia Minor Studies, Athens 2004. In Greek. p.363.
1919	Summer	Kaklik	15 wealthy Greek men from Honaz are shot at the gorge of Kaklik deresi and their valuables taken.	The Exodus: Testimonies from the Regions of Central and Southern Asia Minor. Volume B. Center of Asia Minor Studies, Athens 2004. In Greek. p.417.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
1919		Yenipazar	70 Greeks massacred and thrown in the Meander river.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.177.
1919		Ankara	Late 1919 or 1920: Notables and elders taken to a nearby location and massacred.	The Exodus: Testimonies from the Regions of Central and Southern Asia Minor. Volume B. Center of Asia Minor Studies, Athens 2004. In Greek. p.377.
1920	Jan	Tepeköy	Topal Osman Ağa and his çetes surround the village then order the men, women the elderly and the children of Tepeköy as well as those from neighboring Terekli into a house close to the church and set it on fire incinerating all of them inside not before taking 4-5 women for themselves.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p.191,197.
1920		Kucer Ousagi	Turks arrived at night and massacred the residents then burnt the village down. Kucer Usagi originally	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			had 531 residents. Eighty percent (80%) were massacred. Exact location unknown. Assumed location on map.	Studies, Athens 2016. In Greek. p.521.
1920		Muzmelek	Turkish çetes massacred the residents then set the village on fire.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p.522.
c.1920		Emirdağ	50 Greeks found massacred.	The Exodus: Testimonies from the Regions of Central and Southern Asia Minor. Volume B. Center of Asia Minor Studies, Athens 2004. In Greek. p.395.
1920	Mar	Tekirdağ	Large number of Greeks massacred at Tekirdağ.	<u>Report Turks Killed Many at Rodosto</u> , The New York Times, 4 March 1920.
1920		Evrenuşağı	The women and children of the village Evrenuşağı (Gr: Evren) were burnt inside their homes. The perpetrators kept the nicest females for themselves.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p.522.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
1920		Sürmeli	The residents of Sürmeli were taken to a place called Yagbaslu and slaughtered there. Location of Yagbaslu unknown.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p.522.
1920	Mar	Doğanbey	At the village of Doğanbey (Gr: Δωμάτια/Domatia) Turkish brigands killed 85 peasants and stole tobacco, wheat, farm animals and 750 beehives.	James Morgan, Smyrna to High Commissioner, 31 March 1920, UKNA FO 371/533 quoted in Benny Morris, Dror Ze'evi, The Thirty-Year Genocide, Turkey's destruction of its Christian Minorities 1894-1924, London 2019., 399.
1920	Mar	Sarköy	Massacre of Greeks and Armenians at Sarköy (or Şar, also spelt Shahr).	Yeghiayan, V. British reports on Ethnic Cleansing in Anatolia 1919-1922: The Armenian-Greek Section. Center for Armenian Remembrance (CAR), 2007. p.139.
1920	May	Karakavuz	The Greek village was surrounded, plundered and all inhabitants massacred except very few.	Ecumenical Patriarchate, Constantinople. The Black Book of the Sufferings of the Greek People in Turkey from the Armistice to the end of 1920. Constantinople Press of the Patriarchate, 1920, p.142.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
c.1920		Kavlagan	Topal Osman Ağā and his çetes arrived and locked all the men in the school and the women in the church then set fire to both of them while they were still inside. Out of a total of 50 families, only 5 families escaped. Exact location unknown. Assumed location on map.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p.511.
1920	Summer	Muamli	The village of of neighbouring Eldavut was encircled and its residents were taken to Muamli (Gr: Muamlu) one and a half hour's distance from their village and locked in a large house. In the morning all the houses were burnt with the people still inside. Exact location unknown. Assumed location on map.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p.506.
1920	Jun	Findikli	Kemalists surrounded the four Greek villages of Findikli (Gr: Foundouklia). The	Source: Yeghiayan, V. British reports on Ethnic Cleansing in Anatolia 1919-1922: The

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			men were shut up in a church and ordered to come out in fives and were shot. Of the population of 3,400, 400 men and 30 women were massacred.	Armenian-Greek Section. Center for Armenian Remembrance (CAR), 2007. p.167. -Faltaitis, K. The Genocide of the Greeks in Turkey: Survivor Testimonies from the Nicomedia(Izmit) Massacres of 1920-1921. Cosmos 2016, pp. 71-74.
1920	Jun	Fulacik	Nationalist Kemalist forces accompanied by the gendarmerie entered the village and proceeded to loot and burn houses and massacre its inhabitants. Three hundred men including boys as young as 14 were locked in the village church before it was doused with petrol and set alight.	Faltaitis, K. The Genocide of the Greeks in Turkey: Survivor Testimonies from the Nicomedia(Izmit) Massacres of 1902-1921. Cosmos 2016, pp. 43-51.
1920	c.Jun	Mersin	Greeks and Armenians living in the districts near Mersin were massacred.	Yeghiayan, V. British reports on Ethnic Cleansing in Anatolia 1919-1922: The Armenian-Greek Section. Center for Armenian Remembrance (CAR), 2007. p.152.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
1920	Jun	Yukariyapici	22 Greek men massacred at Yukariyapici (Ano Neochori).	Ecumenical Patriarchate, Constantinople. The Black Book of the Sufferings of the Greek People in Turkey from the Armistice to the end of 1920. Constantinople Press of the Patriarchate 1920, p.116.
1920	Jun	Nazilli	Approximately 162 Greeks were either massacred or burned to death in their homes when Kemalist soldiers and the gendarmerie (police) put fire to the Greek quarter of Nazilli.	Ecumenical Patriarchate. The Black Book of the Sufferings of the Greek People in Turkey from the Armistice to the end of 1920. Constantinople Press of the Patriarchate 1920, p.103.
c.1920		Ataköy	Topal Osman Ağa and his çetes gathered the residents from the villages Kesilou, Almalugol, Tsamlikizilot, Terzefteke and Taflandag who were fleeing and brought them to a village called Ataköy (Gr: Atta) and set fire to the village with everyone there. Those trying to escape were thrown back into the fire. In	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p. 438, 457.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			all 2,000 people were killed.	
1920	Jun	Erbaa	Vast massacre of the Greek male population of Erbaa under the command of Kemalist Military Commander Topal Osman. All men aged between 15-70 years were gathered at the home of notable Greek Anastas efendi, or the Armenian church, and were executed. Bodies were disposed of in the forest. Only those hiding in the mountains escaped the massacre.	The Exodus: Testimonies from the Central Regions of Pontus. Volume C. Center of Asia Minor Studies, Athens 2013. In Greek. p.194, 196 and 206.
1920	Jun	Yeniköy	In the Constantinople area, Greek villages were raided and men were killed and women raped. In two villages at Yeniköy 150 people were killed on June 28.	A.G.S "Memorandum," 20 October 1920, UKNA FO 371/5057, quoted in Benny Morris, Dror Ze'evi, The Thirty-Year Genocide, Turkey's destruction of its Christian Minorities 1894-1924, London 2019. 403.
c.1920		Ataköy	The çetes of Topal Osman Ağa arrived at the village and conducted a wholesale massacre of the entire village,	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			pillaged it and then set it alight. Of the 340 residents it's believed only one person survived.	Studies, Athens 2016. In Greek. p. 376.
1920	Jun	Chumbush Hane	Eighteen hundred (1,800) men being deported from Samsun en route to the interior were massacred by çetes belonging to Topal Osman Ağa just outside Samsun at a place called Chumbush Hane (Gr: Tsimbousia/Tsimbus Hane). The slaughter lasted for two hours. Location placement just a guide. Exact location unknown.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p. 372.
c.1920		Nembien Dag	Greeks who fled to Nembien Dag were massacred by military forces. Exact location unknown. Assumed location on map.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p. 440.
1920	Jun	Aşarağaç	Turks entered and burnt the vilage. People were locked in their homes which were then set on fire. Out of 300 people,	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			only 10 or 12 survived.	Studies, Athens 2016. In Greek. p. 371.
1920	Jul	Geyve	Kemalist Nationalist forces massacre hundreds of Greeks and Armenians at Geyve.	TURKISH ATROCITIES. (1920, July 31). The Maitland Daily Mercury (NSW : 1894 - 1939), p. 5. Retrieved October 24, 2017, from http://nla.gov.au/nla.news-article127337896
1920	Jul	Simav	Kemalist forces enter Simav and 15 Greek notables are massacred. 240 inhabitants then deported to Kütahya, but 5 minutes from Simav all were massacred except 25 who managed to escape.	Ecumenical Patriarchate, Constantinople. The Black Book of the Sufferings of the Greek People in Turkey from the Armistice to the end of 1920. Constantinople Press of the Patriarchate, 1920, p.111-112. - The Exodus: Testimonies from the regions of Central and Southern Asia Minor, Volume B. Center of Asia Minor Studies, Athens 2004. In Greek, p.421.
1920	Jul	Kadıköy	All the men, women and children from the suburb were sent to Samsun. All the men of Samsun including those from Kadıköy were locked up in a school building then	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p. 407.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			sent out in groups. The first group was sent to Kavak and they were massacred there. Throughout the Summer, men from Samsun were sent out in groups, approx 9-10 groups, and massacred en route. Very few survived. Exact location unknown. Assumed location on map.	
1920	Jul	Yozgat	Kemalist forces massacred 60 Greeks and 20 Armenians at Yozgat. Some were crucified.	Yeghiayan, V. British reports on Ethnic Cleansing in Anatolia 1919-1922: The Armenian-Greek Section. Center for Armenian Remembrance (CAR), 2007. p.161.
1920	Summer	Sernits	18 Greek men massacred.	The Exodus: Testimonies from the Central Regions of Pontus. Volume C. Center of Asia Minor Studies, Athens 2013. In Greek. p.151.
1920	Aug	İznik	Turkish irregulars massacred approx. 600 Greeks of İznik (Gr: Nicaea). Their slaughtered bodies were later found	Yeghiayan, V. British reports on Ethnic Cleansing in Anatolia 1919-1922: The Armenian-Greek Section. Center for Armenian

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			burnt out in a cave just outside the town. The town's church was also destroyed, not before women were raped on the altar.	Remembrance (CAR), 2007. p.172.
1920	Aug	Osmaneli	Wholesale massacre. Out of 800 Greeks very few survived.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.299.
1920	Aug	Bolu	Kurds surround the Armenian quarter where there were 20 Greek families. They pillaged the houses, then shut the men up in the Armenian church, killed the women and then set fire to the church and the whole town. Very few survived. 80 Greeks were massacred.	Yeghiayan, V. British reports on Ethnic Cleansing in Anatolia 1919-1922: The Armenian-Greek Section. Center for Armenian Remembrance (CAR), 2007. p.167.
1920	Sep	Oçoglu	Kemalist army entered Oçoglu near Yozgat and gathered all villagers into the church. They then raped all women and girls in the presence	Ecumenical Patriarchate, Constantinople. The Black Book of the Sufferings of the Greek People in Turkey from the Armistice to the end of 1920. Constantinople Press of

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			of their fathers, husbands and brothers and massacred all of them, 280 in number.	the Patriarchate, 1920, p.75.
1920	Oct	Geyve	About 30 Christians, mostly Greeks massacred by Nationalists.	Yeghiayan, V. British reports on Ethnic Cleansing in Anatolia 1919-1922: The Armenian-Greek Section. Center for Armenian Remembrance (CAR), 2007. p.175.
1920		Tokat	Topal Osman Ağa massacres 200 people who had been deported from Samsun.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p. 257.
1920		Saraçli	At Saraçli (Gr: Houdi) women and girls were locked in a church where those who weren't killed were raped. Women and children were tied up and shot. Men were massacred en masse.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.327.
1920		Ortaköy	The town of some 6,000 Greeks was completely burnt to the ground in 1920	Faltaitis, K. The Genocide of the Greeks in Turkey: Survivor Testimonies from the Nicomedia(Izmit)

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			and a large portion of the Greek population was massacred. Atrocities included rape, be-headings as well as massacre via the use of knives and hatchets.	Massacres of 1920-1921. Cosmos 2016, pp. 91-98.
1920		Fatsa	Fifteen notable men hung while in prison.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p. 275.
1920	Oct	Vezirköprü	Burning of villages and massacre of inhabitants.	Yeghiayan, V. British reports on Ethnic Cleansing in Anatolia 1919-1922: The Armenian-Greek Section. Center for Armenian Remembrance (CAR), 2007. p.179.
c.1920		Tepecik	After hearing of the burning of neighboring villages like Gaasari, Tsolik, Beyalan, Galekoy, Teppekoy and Guzdere, a group of 30 Greeks from Tepecik (Gr: Tepeyoma) hid in the garden of a neighbouring Turkish	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p.188-189.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			house for protection. But they were found and 20 of them were slaughtered.	
c.1920		Hacibey	Wholesale massacre under the command of Kemalist Military Commander Topal Osman. Adults were locked up in barns churches and schools and burned alive. Children were unclothed then thrown in wells and rocks thrown over them. Women were taken to a cliff overlooking a river, were undressed then with knives, axes and bullets attacked and thrown into the river.	The Exodus: Testimonies from the Central Regions of Pontus. Volume C. Center of Asia Minor Studies, Athens 2013. In Greek. p.221.
c.1920		Toraman	32 Greek men including a priest, from nearby Upper Ovacik and Kavuklu were burned by Kemalist regulars.	The Exodus: Testimonies from the Regions of Central and Southern Asia Minor. Volume B. Center of Asia Minor Studies, Athens 2004. In Greek. p.273.
1921	Feb	Kontzes (Gr)	Attacked by nationalist Kemalist forces under the command of Cemal (Djema) of Iznik.	K. Faltaitis. The Genocide of the Greeks in Turkey: Survivor Testimonies from the Nicomedia (Izmit)

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			Inhabitants slaughtered while homes were burnt to the ground.	Massacres of 1920-1921. Cosmos 2016, pp.75-80.
1921	Mar	Kayseri	Kemalist forces commit 3 day massacre of Christians.	TERRIBLE MASSACRES (1921, March 22). The Bathurst Times (NSW : 1909 - 1925), p. 2. Retrieved October 24, 2017, from http://nla.gov.au/nla.news-article111536870
1921	Mar	Demircili	Topal Osman Ağa and 60 of his çetes rounded up the women and children from the villages Gündoğdu (Gr: Yayiasar), Tsorlik, and Galekoy and took them to Demircili (Gr: Demirtzikoy) and locked them in a church. They then took 60 women and after raping them locked them inside a house and set it alight, burning everyone inside.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p.155-156.
1921	May	Niksar	Massacre of Greeks at Niksar under the command of Kemalist	The Exodus: Testimonies from the Central Regions of Pontus. Volume C. Center of Asia Minor

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			Military Commander Topal Osman.	Studies, Athens 2013. In Greek. p.272, 274, 289.
1921	May	Alaçam	The Turks imprisoned the Christian male population above the age of 12 then massacred them.	Yeghiayan, V. British reports on Ethnic Cleansing in Anatolia 1919-1922: The Armenian-Greek Section. Center for Armenian Remembrance (CAR), 2007. p.236.
1921	May	Evrenuşağı	People from surrounding villages were all taken to Tepe Mahalle. The village was surrounded so that nobody could leave. They were then taken to Evrenuşağı, tied up and slaughtered.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p.528.
1921	Summer	Ağcagüney	Turks entered the homes of Greeks of Ağcagüney (Gr: Hagiatsakini) and guided them to a nearby lake. They were then beaten in the head with large pieces of wood until they were all dead.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p. 349.
c.1921		Tohurlar	Men were locked up in the church and the church was set alight with petrol.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			Around the same time, a man witnessed wells at a nearby village full of slaughtered bodies.	Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p.535.
1921	Jun	Samsun	Massacres reported at Samsun where the streets are strewn with bodies of Greeks.	<u>GREEKS AND TURKS.</u> (1921, June 6). Tweed Daily (Murwillumbah, NSW : 1914 - 1949), p. 3. Retrieved October 26, 2017.
c.1921		Tokat	Men from Zonguldak deported to Elazığ passed through Tokat. Greek women and children were locked up in a large church and at night they could be heard pleading and shouting for help. In the morning, they were loaded onto carts in a deathly state and thrown into the Yezil Irmak river.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p.631.
1921	Jun	Havza	A large number of Havza natives were massacred. A group of Greek deportees from Ünye who were passing through the town were forced to throw	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p. 324.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			them into a river which turned red from the slaughtered carcasses.	
1921	Jun	Bafra	Turkish authorities arrested about 500 prominent Greeks and after forcing each to pay a large sum, put them to death. 700 escaping orphans died of starvation.	<u>Greeks Killed By Wholesale</u> , Salt Lake Telegram, September 5, 1921, p 4. Retrieved August 15, 2019.
1921	Jun	Selemelik	Around 500-600 men from Bafra were brought to the village and slaughtered inside the church. The church was then set on fire. Those who were hiding in the forest were captured, had their hands tied up then slaughtered, their bodies were then thrown into a deep well.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p. 496, 526.
c.1921		Alaçam	Men were taken 6-7 hours out from the town where they were massacred.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p.501.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
1921	Jun	Goytzesou	Three hundred men were taken to a place called Goytzesou situated approximately 1 km outside of Bafra where they were massacred. A second group of 300 men were also massacred a few days later.	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p. 496.
1921	Jul	Merzifon	The Mayor of Giresun, the notorious Topal Osman, and his band of 'cut-throats' entered Merzifon and massacred approximately 1,000 Greeks and Armenians in a massacre that lasted 4 days. The bodies were later dumped and buried in pits in the Christian cemetery.	Shenk, R. America's Black Sea Fleet. Naval Institute Press 2012, pp. 103-105.
1921		Aksag	Topal Osman Ağa and his çetes slaughter approximately 40 residents (ie. half of the village residents). Some survivors fled and hid in the mountains. Note:	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p.150.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			Aksag, approximate location on map.	
1921	Jul	Adaköy	Men, women and children were herded into houses which were then set on fire. All those who escaped were shot. 600 massacred.	Yeghiayan, V. British reports on Ethnic Cleansing in Anatolia 1919-1922: The Armenian-Greek Section. Center for Armenian Remembrance (CAR), 2007. p.211-212.
1921	Jul	Samsun	One village burned by Nationalists and 82 bodies of men, women and children found floating in the Kizil Irmak River.	Turks Massacre 82 Greeks, New Mexico state record. (Santa Fe, N.M.), 22 July 1921. Chronicling America: Historic American Newspapers. Lib. of Congress.
1921		Kartepe	The town was first looted on the 15th of May 1920, but on the 25th of March 1921, Kemalist forces returned and continued the looting and massacred the population.	Faltaitis, K. The Genocide of the Greeks in Turkey: Survivor Testimonies from the Nicomedia(Izmit) Massacres of 1920-1921. Cosmos 2016, pp. 65-69.
1921	Aug	Kavak	1,300 Greeks shot in two and a half hours at Kavak.	Rendel, W. British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print. Part II, Series B, Volume 3.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
				University Publications of America, 1985, p.85.
c.1921		Çakalli	Women and children locked up in houses of the village and burnt alive.	Central Council of Pontus. Black Book: The Tragedy of Pontus. Athens 1922. p.20.
1921	Aug	Kocadağ	Kemalists set fire to Greek villages. Nearly 3,000 inhabitants burned alive in flaming houses they were prevented from escaping.	<u>TURKS MASSACRE CHRISTIANS</u> . (1921, August 27). The Maitland Weekly Mercury (NSW : 1894 - 1931), p. 13. Retrieved October 26, 2017.
1921	Aug	Bafra	Massacre of 2,000 within 8 days.	Yeghiayan, V. British reports on Ethnic Cleansing in Anatolia 1919-1922: The Armenian-Greek Section. Center for Armenian Remembrance (CAR), 2007. p.222.
1921	Sep	Kurtsuyu	Kurtsuyu and neighbouring Christian villages pillaged then burned. Many old men and women burnt alive.	Yeghiayan, V. British reports on Ethnic Cleansing in Anatolia 1919-1922: The Armenian-Greek Section. Center for Armenian Remembrance (CAR), 2007. p.227.
1921	Sep	Samsun	Turks kill 466 Greek refugees who were in a convoy that was	<u>TURKS MASSACRE REFUGEES</u> . (1921, September 8). Recorder

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			destined for the coast.	(Port Pirie, SA : 1919 - 1954), p. 3. Retrieved October 26, 2017.
1921	Oct	Bafra	Greek villages burnt, men massacred, men and women deported in Bafra district.	<u>GREEKS MASSACRED.</u> (1921, October 19). Daily Standard (Brisbane, Qld. : 1912 - 1936), p. 4 (SECOND EDITION). Retrieved October 24, 2017.
1921	Nov	Guioz-Keuy (unknown location)	Seven priests from Alacam, Bafra and outlying districts were arrested and after being publicly tortured, were crucified at the market place.	V. Yeghiayan, British reports on Ethnic Cleansing in Anatolia 1919-1922: The Armenian-Greek Section. Center for Armenian Remembrance (CAR), 2007. p.236.
1921	Nov	Samsun	300 Greeks massacred at Samsun.	<u>MASSACRE OF GREEKS.</u> (1921, November 26). Daily Examiner (Grafton, NSW : 1915 - 1954), p. 5. Retrieved October 24, 2017.
1922	Feb	Beyalan	After raping and killing a number of girls, Topal Osman Ağa's çetes gathered 300 people from the village including men, women and children, locked them	The Exodus: Testimonies from the Western Seashores of Pontus and Paphlagonia. Volume E. Center of Asia Minor Studies, Athens 2016. In Greek. p. 262.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			up in two houses and set fire to the house.	
1922	Apr	Samsun	Massacre of Christians at Samsun. Nationalists surrounded and set fire to the Greek quarters, shooting at those who fled.	<u>Massacre of Greeks by Turks</u> , The Maui news. (Wailuku, Maui, H.I.), 18 April 1922. Chronicling America: Historic American Newspapers. Lib. of Congress.
1922	Jun	Kavak	1,300 Christian women and children taken to the interior of Turkey and all massacred.	<u>MASSACRE OF CHILDREN</u> (1922, June 15). Daily Telegraph (Launceston, Tas. : 1883 - 1928), p. 5. Retrieved October 24, 2017.
1922	Aug	Akçay	Greeks from Edremit who were waiting at Akçay for transport out of Turkey were taken to a gorge near Araplar and killed.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek., p.229.
1922		İzmir	On the 13th of September 1922, nationalist Kemalist forces entered the city, set fire to it, and proceeded to massacre its Greek and Armenian population. Estimates range from 10,000 to 100,000 killed.	Numerous accounts and news reports.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
1922	Sep	Çakallar	600 mine workers from the nearby Balya mines are slaughtered with the strike of a bayonet beside trenches that were prepared the day prior. The corpses were then set on fire and Kemalist soldiers remained at the scene for 2 or 3 days until they were completely burned.	Puaux, René. Les derniers jours de Smyrne. Paris 1923, pp.43-44.
1922	Sep	Urla	A wholesale massacre of Greeks. Females raped and abducted.	Puaux, René. Les derniers jours de Smyrne. Paris 1923, pp.35-41.
1922	Sep	Güre	Massacre of Greeks who were awaiting for ships to exit Turkey.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.236.
1922	Sep	Dereköy	Massacre of Greeks who were ordered to a gorge at nearby Havran and were all shot.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.238.
1922	Sep	Çoruk	All 200 residents were massacred. The	The Exodus: Testimonies from the Regions of the

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			villagers were taken to a place called Valanithia just past Frengioy where they were all shot.	Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.245.
1922	Sep	Biga	A wholesale massacre of Greeks at nearby Yenice (or Intzekioy) that started one evening and ended the following morning.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.257.
1922	Sep	Havran	Sizeable number of Greeks from Havran (Grk: Freneli) escaped to nearby Akçay, near Edremit (see Akçay 1922) where a large proportion of them were killed en masse.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.247.
1922	Sep	Balikesir	Wholesale massacre of Greeks. Hundreds of girls abducted.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.263.
1922	Sep	Elpizli	Massacre of Greeks. Location approximate and based on available information.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies,

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
				Athens 1980. In Greek. P.338.
1922	Sep	Bahçecik	105 Greek males from Şile were marched to a Turkish village just outside of Bahçecik where they were to be slaughtered but locals complained. They were taken to a nearby field, unclothed and slaughtered with knives. One male survived.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.344.
1922	Sep	Pınarbaşı	Massacre of Greeks.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.25.
1922	Sep	Çesme	Greeks who were unable to flee in time on vessels were massacred.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.70.
1922	Sep	Yağcılar	Massacre of Greeks. The perpetrators were Turks from the neighboring Turkish	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			villages of Kuskular and Salaptalar.	of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.71.
1922	Sep	Alibey Adasi	Wholesale massacre of Greeks just outside of town. Many men and women executed by gunshot.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.96,100.
1922	Sep	Bergama	Massacre of 800 Greeks at Agia Kastriani, Teke-Bugaz, Sayindere, Ay Yianni, Kayiatzikia and Yigma-Tepe.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.140.
1922	Sep	Bademli	Over 100 Greeks massacred.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.142.
1922	Sep	Çandarlı	Massacre of Greeks.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.143.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
1922		Kavuklu	A massacre of Greeks.	The Exodus: Testimonies from the Regions of Central and Southern Asia Minor. Volume B. Center of Asia Minor Studies, Athens 2004. In Greek. p.271.
1922	Sep	Dikili	Wholesale massacre of Greeks along the shores of Dikili. The massacre was so violent the shoreline was strewn with the blood and bones of the massacred victims.	The Exodus: Testimonies from the Regions of the Western Shoreline of Asia Minor. Volume A. Center of Asia Minor Studies, Athens 1980. In Greek. p.145.
1922	Sep	Akhisar	Wholesale massacre of men, women and children. The women and children were massacred with machine guns in a nearby ravine under the eyes of the local Muslim population who arrived to watch the spectacle from surrounding heights.	Puaux, René. Les derniers jours de Smyrne. Paris 1923, p.45.
1922	Sep	Balikesir Province	Upon the arrival of a division of the Kemalist regular army under the command of Kiarim Bey, the Christians of Balya	Puaux, René. Les derniers jours de Smyrne. Paris 1923, pp.41-42.

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			Maden and Balikesir were assembled on the 18th of September to be deported to Ankara. Instead they were massacred somewhere between Balya Maden and Karaağaç. Wells and ditches were opened and corpses were thrown in and burned. The victims amounted to several thousand.	
1922	Oct	Ezine	A telegram from Çanakkale reported a general massacre of Greeks at Ezine.	GREEKS SPEEDING UP REMOVAL OF REFUGEES (1922, October 16). Barrier Miner (Broken Hill, NSW : 1888 - 1954), p. 1. Retrieved October 26, 2017, from http://nla.gov.au/nla.news-article45586377
1922	Nov	Urum Çiftlik	Massacre of 13 Greeks. Approximate location on map based on available information.	The Exodus: Testimonies from the Regions of Central and Southern Asia Minor. Volume B. Center of Asia Minor Studies, Athens 2004. In Greek. p.531.
1922	Nov	Bereketli Maden	35 men including three 13 year old children were taken	The Exodus: Testimonies from the Regions of Central and Southern Asia

ΕΤΟΣ	ΜΗΝΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	ΠΗΓΗ
			to a place near Yelatan and massacred. Around the same time, 100 carpenters from Bereketli Maden were also massacred in various places further south in the Cilicia region.	Minor. Volume B. Center of Asia Minor Studies, Athens 2004. In Greek. p.268.
1923		Gürümze	Massacre of 125 Greeks. Residents were ordered to gather outside the town's church where they were ordered to hand over their valuables. They were then locked inside the church which was then torched. Some were slaughtered with a scimitar. Among the dead were 3 priests.	Kenanides, L. The Settlement of Asia Minor Refugees from Cappadocia in the villages of (Nea) Aravisou, (Nea) Axou and Neos Milotopos in the province of Yiannitsa. In Greek. Thessaloniki 2008, A, pp.152-153.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII
Ο ΞΕΡΙΣΜΟΣ (ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ) ⁵¹

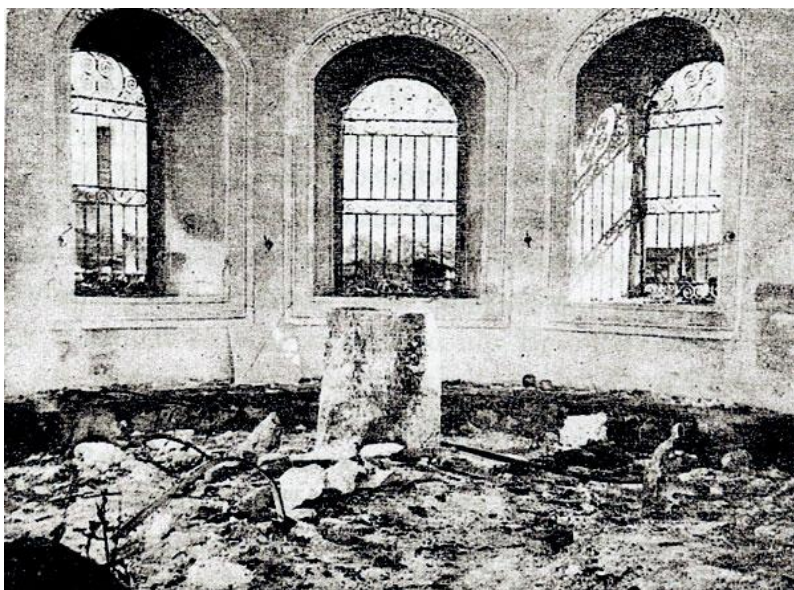

Ottoman Greeks deported from their homes, c. 1915.
Source: The Tragedy of the Sea of Marmora, p.9.

Greek and Armenian orphans waiting for transport to Greece where they were being cared for by the Near East Relief (NER), circa 1915-1916.
Photo: Library of Congress.

⁵¹ <https://www.greek-genocide.net/index.php/image> (Πρόσβαση την 27.4.2022)

The Greek-Orthodox church in Nazilli (Turkey) set on fire by the Turkish army forces.
 Source: Kourouniotis, K, 1924. Mastavra. *Archaïologikon Deltion* 1924, Tomos 7, Teuxos 1-3, 1921-2, 250.

Kemalist forces set fire to the city of Smyrna (today Izmir, Turkey).
 September 13, 1922.

Smyrna ablaze as the HMS Iron Duke is in the harbor.

14 September 1922.

Photo: Burnett & Macaulay.

Greek civilians mourn their dead. Smyrna 1922.

Photo: American Red Cross.

Turkish atrocities at Smyrna, 1922.

Turkish atrocities, Smyrna 1922. Decapitated corpse.
Photo: American Red Cross.

Turkish atrocities, Smyrna 1922.
Photo: American Red Cross.

A boat overturns in the chaos as people line the Smyrna dock seeking passage out of Asia Minor. September 1922.

Photo: Kardiakidis. Source: David E. Moore Collection.

Men of military age torn away from their wives and children and led away in groups for deportation to the interior. Smyrna 1922.

The National Geographic Magazine, Nov 1925, p. 562. Photo: C. D. Morris.

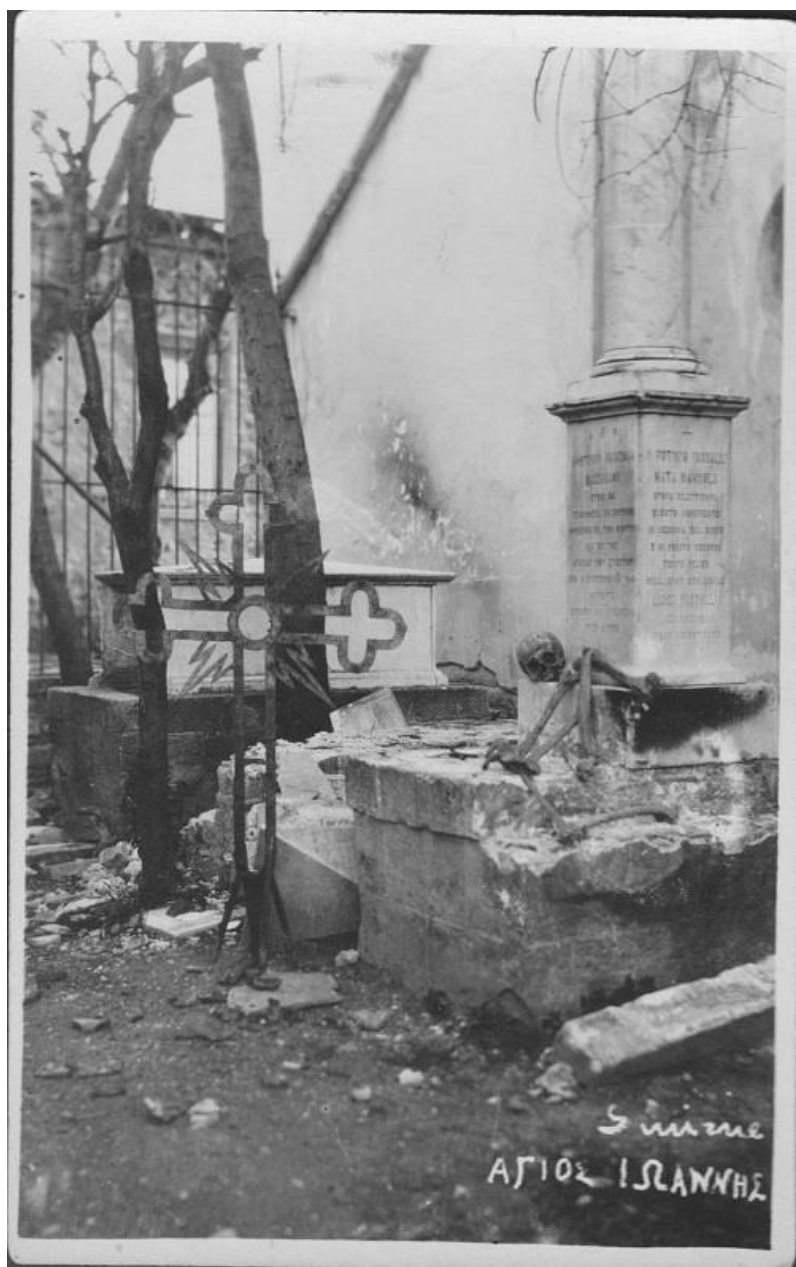

Weeding out men for deportation.

After the Smyrna fire (Sep 1922) men between the ages of 17 and 45 were not permitted to leave Smyrna with their families but were sent into the interior of Anatolia.

The National Geographic Magazine, Nov 1925, p. 562.

Photo: C. D. Morris.

The church of Saint John (Agios Ioannis Theologos) Smyrna,
a day after the Turks entered the city and desecrated the graves.
10 Sep 1922.

Secstate Washington
 185 September 15 noon. Following from Smyrna quote Fourteenth.
 Am convinced Turks burned Smyrna except Turkish section
 conforming with definite plan to solve Christian minority
 problem by forcing Allies evacuate Christian minorities.
 Believe that they will now prepare attack Constantinople.
 Merrill endquote
 BRISTOL

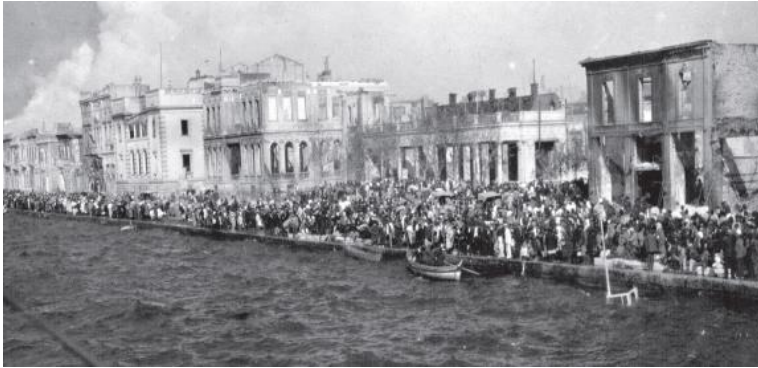
This cabled message to the State Department quotes US Navy Lieutenant Aaron S. Merrill, an intelligence officer, attributing the fire to a Turkish plan to rid the country of Christians. (The Library of Congress)⁵²

Smoke billows over Smyrna in this view from the southern end of the inner harbor. The fire could be seen for more than fifty miles out to sea, and within days the smoke had drifted hundreds of miles to Constantinople. (Courtesy of George Poulimenos)⁵³

⁵² Lou Ureneck, GREAT FIRE, One American's Mission to Rescue Victims of the 20th Century's First Genocide, 2015

⁵³ Lou Ureneck, GREAT FIRE, One American's Mission to Rescue Victims of the 20th Century's First Genocide, 2015

The giant fire drove tens of thousands of people to the Quay, where many were crushed in the dense crowd. In the chaos, people jumped into the harbor to avoid the heat and many drowned.

Some were shot as they tried to swim to Allied and American warships.
(Thomas Kinkaid Collection, The Naval History and Heritage Command)⁵⁴

Smyrna was a plain of destruction after the fire. The fire began in the Armenian Quarter and spread west and north, taking with it churches, homes, businesses, hotels and warehouses. The value of the losses reached billions of dollars in today's terms. American tobacco companies lost millions of dollars.

The number of dead has never been firmly established.

(Courtesy of A. Karamitsos)⁵⁵

⁵⁴ Lou Ureneck, GREAT FIRE, One American's Mission to Rescue Victims of the 20th Century's First Genocide, 2015

⁵⁵ Lou Ureneck, GREAT FIRE, One American's Mission to Rescue Victims of the 20th Century's First Genocide, 2015

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΧ
Η «ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ» (ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ)⁵⁶

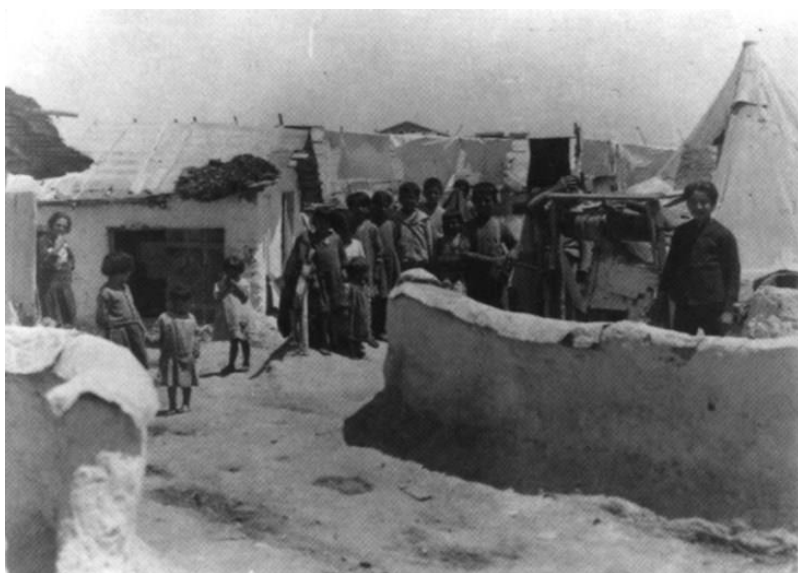

Αποβίβαση

Στέγαση προσφύγων στο Δημοτικό Θέατρο Αθηνών.
Σε κάθε θεωρείο εγκαταστάθηκε μια οικογένεια.

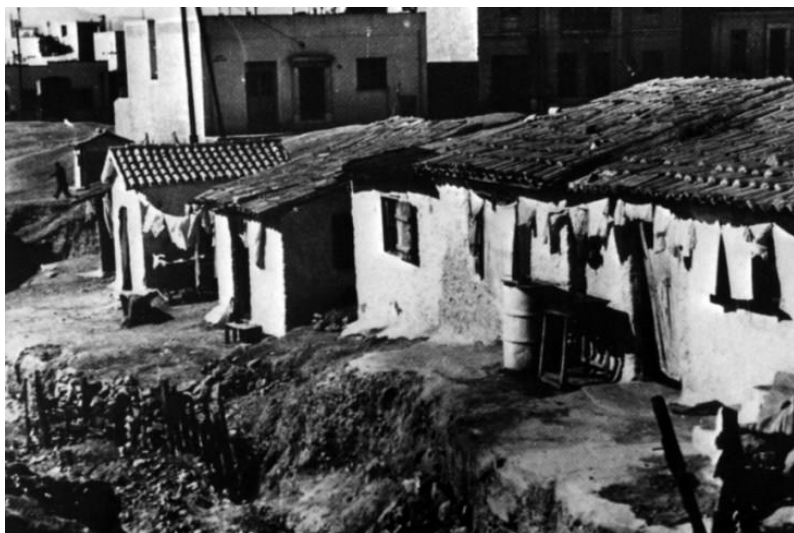
⁵⁶ <https://www.periodiko.net/η-προσφυγική-ελλάδα-φωτογραφίες-απ/amp/> (Πρόσβαση 7.5.2022)

Τα πρώτα σπίτια σε συνοικισμούς γύρω από την Αθήνα

Τα πρώτα σπίτια σε συνοικισμούς γύρω από την Αθήνα

Καισαριανή 1950-51

Νέα Μαλακóπη Θεσσαλονίκη.
Ένα «τολ» που χρησιμεύει για κατοικία, 1952.
Φωτογραφία: Ανδρεάδης Ερμόλαος

Νέα Μαλακóπη Θεσσαλονίκη.
Εκεί εγκαταστάθηκαν Καππαδόκες από τη Μαλακóπη (Περιφέρεια Νίγδης) και
Θρακιώτες, 1952.
Φωτογραφία: Ανδρεάδης Ερμόλαος

Ο ξεριζωμός

Η προσφυγιά

**Αφιερωμένο στους χιλιάδες Έλληνες της προσφυγιάς,
τους αξιωματικούς αποφοίτους της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων
και ιδιαίτερα στους συμμαθητές μας τάξεως 1985**

ISBN: 978-618-86158-1-6